

Výchovný styl jako projev sebepojetí rodiny

Bc. Monika Sklářová

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Institut mezioborových studií
akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Monika Sklářová**
Osobní číslo: **H138267**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Výchovný styl jako projev sebepojetí rodiny**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na podrobný popis výchovných stylů dle dostupných teorií;
- na hledání odpovědi na otázku, zda výchovný styl uplatňovaný v rodinách souvisí se socioprofesionním zaměřením rodiny;
- na možnosti sociální pedagogiky při nápravě důsledků nevhodného stylu výchovy (různé možnosti práce s rodinami).

Součástí práce bude kvalitativní empirické šetření, zaměřené na zjištění vztahu mezi socioprofesionním zaměřením rodin a uplatňovanými výchovnými styly.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ČÁP, J. Psychologie mnohostranného vývoje člověka. Praha: SPN, 1990,
ČÁP, J. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karolinum, 1997,
ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV, 1996,
HAVLÍK, R., KOŤA, J. Sociologie výchovy a školy. 1. vyd. Praha: Portál, 2002,
HENDL, J. Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. 1. vyd. Praha: Portál, 2005,
HORKÁ, H. Výchova pro 21. století. Koncepce globální výchovy v podmínkách české školy. 2. vyd. Brno: Paido, 2000,
HARTL, P., HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000,
MATĚJČEK, Z. Po dobrém nebo po zlém? 2. vyd. Praha: Portál, 1993.
VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří. 1. vyd. Praha: Portál, 2000,

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Petr Sýkora, Ph.D.

Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

4. listopadu 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně 16. 3. 2015

Be. Monika Šelářová
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Tato práce řeší problematiku výchovných stylů v rodinách. Cílem práce je zjistit, jaké výchovné styly jsou nejčastěji uplatňovány v rodinách s dětmi do patnácti let. V teoretické části jsem se věnovala problematice rodiny, výchovy a výchovných stylů. Praktickou část jsem zaměřila na zjišťování podobnosti výchovných stylů v rodinách s podobným socioprofesioním postavením rodičů.

Zvolený problém jsem řešila pomocí kvalitativního výzkumu, použila jsem metodu hloubkového polostrukturovaného rozhovoru s deseti vybranými respondenty z rodin s různým socioprofesioním postavením. Provedla jsem analýzu rozhovorů, určila jsem výchovné styly v rodinách respondentů a provedla jejich komparaci.

Provedeným výzkumem jsem zjistila, že socioprofesioní postavení rodičů je jeden z významných faktorů, který ovlivňuje výchovný styl. Našla jsem řadu shodných znaků v uplatňovaném výchovném stylu především u kategorie zkoumaných respondentů s vyšším socioprofesioním postavením.

Hlavním zjištěním je fakt, že socioprofesioní postavení rodičů je významným determinanem výchovného stylu, který však je nutno posuzovat v širokém kontextu sociálních a kulturních podmínek rodiny. Všechny tyto faktory pak činí z každé rodiny jedinečnou neopakovatelnou jednotku s vlastní vnitřní identitou.

Klíčová slova:

Rodina, výchova, výchovný styl, socioprofesioní postavení, podobnost, dítě, emoční vztah, výchovné řízení, odměna, trest, povinnost, volnost.

ABSTRACT

This thesis deals with the issue of parenting styles. Its goal is to find out what parenting styles are frequently applied in families with children up to fifteen years old. The theoretical part of this thesis deals with family and parenting (and parenting styles), the practical part strives to find out whether there is any similarity in parenting styles based on social and professional standing of the parents.

I used qualitative research as an approach, using semi-structured deep interview with ten respondents selected from families with a different social a professional standing. I analyzed the interviews, determined the parenting styles of the individual families, which were then compared.

The research has found out that the parent's social and professional standing is one important factor which affects the parenting style. The highest level of similarity was observed in the parenting styles of the respondents with high social and professional standing.

The key finding is the fact that social and professional standing of parents is an important determining factor of the parenting style, which however needs to be seen in the context of broader social and cultural conditions of a given family. All these factors taken together then make each family a unique social unit with its own identity.

Key words:

Family, parenting, parenting style, social and professional standing, similarity, child, emotional relationship, educational leadership children, reward, punishment, duty, freedom.

Děkuji panu Mgr. Petru Sýkorovi Ph. D., za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Bc. Monika Sklářová

Motto:

„Kdybych měla své dítě vychovávat znovu, vybudovala bych pro něj nejdřív sebeúctu, a pak teprve dům.

Prstem bych víc malovala a míň hrozila. Méně bych ho opravovala a víc si s ním vykládala.

Nedívala bych se na hodinky, ale prostě bych se dívala. Přestala bych si hrát na vážnou, ale vážně bych si hrála.

Víc bych ho objímala a míň s ním „válčila“. Nebyla bych přísná, ale přístupná.

Neučila bych ho lásce k síle, ale síle lásky...“

Diane Losmanová

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Bc. Monika Sklářová

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 RODINA	12
1.1 VYMEZENÍ RODINY, FUNKCE RODINY	12
1.2 TYPY RODIN	16
1.3 SOUČASNÁ RODINA	18
1.4 SEBEPOJETÍ RODINY	22
2 VÝCHOVA	28
2.1 POJETÍ VÝCHOVY, DEFINICE VÝCHOVY	29
2.2 PODMÍNKY VÝCHOVY	30
2.3 NÁSTROJE VÝCHOVY	33
2.4 VÝCHOVNÉ PROBLÉMY V RODINĚ	36
3 VÝCHOVNÉ STYLY	38
3.1 VÝCHOVNÉ STYLY PODLE KURTA LEWINA A MANŽELŮ TAUSCHOVÝCH.....	39
3.2 MODEL 4 STYLŮ VÝCHOVY – MACCOBYOVÁ, MARTIN	40
3.3 MODEL DEVÍTI POLÍ – J. ČÁP	41
3.4 NEVHODNÉ VÝCHOVNÉ STYLY V RODINĚ	45
II PRAKTICKÁ ČÁST	47
4 ANALÝZA VÝCHOVNÝCH STYLŮ VE VYBRANÝCH RODINÁCH	48
4.1 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA.....	48
4.2 ANALÝZA ROZHOVORŮ	56
4.3 VZTAH SOCIOPROFESNÍ KATEGORIE A VÝCHOVNÝCH STYLŮ	83
4.4 DISKUSE A VYHODNOCENÍ.....	97
ZÁVĚR	102
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	105
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	108
SEZNAM OBRÁZKŮ	109
SEZNAM TABULEK	110
SEZNAM PŘÍLOH	111

ÚVOD

Rodina je odjakživa místem bezpečí, jistoty a zázemí pro všechny členy v okolním složitém světě. Jednotliví členové rodiny by měli být pevnými spojenci v tomto prostředí, měli by tvořit soudržnou jednotku, která má společné cíle, zájmy, ve které má každý své pevné místo a je ochoten podat druhému pomocnou ruku. Rodiče by se měli snažit plnit své základní poslání, vychovat děti tak, aby byly vyrovnanými, šťastnými osobnostmi, schopnými obstát a uplatnit se ve společnosti.

Současná moderní rodina prochází v posledních desetiletích mnoha krizemi. Vlivem změn ve společnosti se mění její uspořádání, funkce i hodnoty. Rodiny se značně diferencují – ekonomicky, sociálně, profesně, což vede k velkým rozdílům i v uplatňovaných stylech výchovy. To se zásadním způsobem promítá do utváření osobností dětí a ovlivňuje to jejich budoucnost.

Zde pak záleží na mnoha faktorech, které ovlivňují způsob, jakým rodiče své děti vychovávají – od charakterových vlastností a temperamentu rodičů i dětí, předchozích zkušeností rodičů ze své původní rodiny, přes jejich vzdělání a profesní orientaci, sociálně – ekonomickou situaci v rodině až po takové okolnosti, jako jsou patologické jevy v rodině či rozvod. Každá rodina má tedy naprosto odlišné podmínky k výchově svých dětí, proto v každé rodině bude výchova originální, jedinečná. Nabízí se tedy otázka, zda lze najít ve výchovném působení rodičů z různých rodin shodné znaky a definovat určitý výchovný styl, určit, které výchovné styly převládají. Právě na zjištění podobnosti výchovných stylů v rodinách s podobnou socioprofesionální orientací zaměřím praktickou část mé práce.

Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou. V části teoretické shrnuji poznatky související s danou problematikou ve třech kapitolách.

V první kapitole se zabývám rodinou jako základní sociální skupinou společnosti. Vymežuji základní pojmy, definuji funkce a typy rodin, zabývám se změnami, kterými prochází současná rodina vlivem změn ve společnosti. První kapitolu uzavírá téma sebepojetí rodiny, ve kterém se zabývám charakteristikami, jež z každé rodiny vytváří jedinečnou sociální jednotku se svou vnitřní identitou.

Druhá kapitola je věnována výchově v rodině, jež je primárním a nejdůležitějším vlivem, který působí na vývoj člověka. Nejprve definuji pojem výchova, poté popisuji

nejdůležitější podmínky a nástroje výchovy. Na závěr kapitoly se věnuji nejčastějším výchovným problémům, které se v rodinách mohou vyskytovat.

Třetí kapitola mé práce je věnována výchovným stylům. Popisuji zde různé modely výchovy, které se snaží identifikovat rozdílné výchovné styly rodičů. Věnuji se modelu výchovných stylů podle Kurta Lewina a manželů Tauschových, modelu čtyř stylů výchovy podle Maccobyové a Martina a nakonec modelu devíti polí, vytvořený J. Čápem, který je stěžejní pro empirickou část mé práce. Kapitulu uzavírám krátkým pojednáním o nevhodných výchovných stylech v rodině.

Empirická část mé práce má charakter kvalitativního výzkumu a zabývá se analýzou výchovných stylů v rodinách. Tvoří ji 4 kapitoly. V první kapitole popisují metodologický postup celé praktické části, v druhé kapitole na základě rozhovorů s respondenty analyzují jejich uplatňované výchovné styly, ve třetí kapitole tyto styly porovnávám s předem stanovenými socioprofesionálními kategoriemi. V závěrečné diskusi shrnuji poznatky celého výzkumu a odpovídám na stanovenou výzkumnou otázku.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Rodina je první a velmi zásadní sociální skupinou, se kterou se dítě setkává. Má jedinečnou roli v nejrannějším období života dítěte, kdy je dítě zcela odkázáno na její péči a rodina ovlivňuje jako jediná zásadním způsobem jeho vývoj. Utváří se v ní jeho osobnost, a právě proto by rodina měla poskytovat stabilní, vřelé a emočně příznivé životní prostředí, ve kterém dítě získává ochranu a podporu. Odnáší si z ní vztah k práci, k učení, modely chování, formuje se v ní sebevědomí, ctižádost, samostatnost a mnoho dalších hodnot. Rodina se také přirozeným způsobem podílí největší měrou na uspokojování základních psychických potřeb dítěte.

Rodina je důležitá nejen pro dítě, ale také pro dospělého člověka. Mezi základní hodnoty současné společnosti patří mít děti a stálého partnera. Dobrá rodina vytváří svým členům bezpečné zázemí, uspokojuje potřeby nejen dětí, ale i rodičů. Např. potřebu vzájemné pomoci, jistoty, lásky, dosahování cílů (ať už skupinových nebo individuálních), seberealizace, komunikace aj. Rodina však může být i zdrojem stresu, v případě že její členové nejsou schopni komunikovat, dělat kompromisy nebo v případě, že dochází ke ztrátě partnera. Rodina v ideálním případě dokáže mobilizovat své síly a poskytnout jedincům podporu v těžkých životních situacích.¹ I. Možný proto o rodině říká, že by *měla být kotvou života pro každého člověka.*“²

1.1 Vymezení rodiny, funkce rodiny

Podle Matouška rodina je a vždy byla unikátní a nepostradatelnou institucí v každém typu společnosti. Je nezbytná pro udržení lidstva a existuje nepochybně proto, aby lidé mohli co nejlépe pečovat o své děti. Mimoto tvoří základní jednotku každé lidské společnosti. Prostřednictvím své rodiny si dítě osvojuje svoji kulturu, socializuje se. „*Model rodiny, tvořený rodiči, dětmi a případně prarodiči, vykazuje neobyčejnou stabilitu ve všech epochách vývoje lidstva a ve všech známých současných společnostech. Prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako svůj základní článek.*“³

¹ Čáp, J., *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*. Praha: ISV nakladatelství:1996, s. 13, ISBN 80-85866-15-3.

² Možný, I., *Sociologie rodiny*, str. 13, Praha: SLON, 2002, s.13, ISBN 80-86429-05-9.

³ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, s. 10, ISBN 80-86429-19-9.

Náš právní řád neuvádí přesně vymezenou definici rodiny. Rodina jako sociální systém vzniká na základě manželského svazku. Podle zákona o rodině č. 91/1998 Sb. je „*hlavním společenským účelem manželství založení rodiny a řádná výchova dětí*“.⁴

Pro naši společnost je přirozená párová, monogamní rodina, která je tvořená mužem, ženou a jejich dětmi. V rodině probíhají některé významné a jedinečné vztahy, které nemůže převzít žádná jiná instituce.

Těsné spojení rodiny se společností si uvědomuje také J. Dunovský, rodina je podle něj *nejvýznamnější součástí společenské mikrostruktury*, ovlivňuje to, jak společnost vypadá, jaké v ní převládají hodnoty. Proto hovoří o rodině jako o „*průsečíku života jedince a společnosti*!“.⁵

Rastislava Koteková charakterizuje rodinu těmito znaky, které ji odlišují od jiných vztahů. Charakteristická je mezigenerační povaha a permanentnost vztahů. Vztahy se týkají osob jako celku (včetně toho, co jedinec v rámci rodiny dělá, jak vypadá, jaké má role v rodině). Činnosti v rodině jsou organizovány tak, že jich lze dělat mnoho současně, což dává jednotlivcům prostor pro spontánnost. Velmi důležitá je silná emocionální vazba mezi členy rodiny. Rodina zabezpečuje nejen základní potřeby svých členů, ale klade si také kvalitativní cíle, jako je vytváření intimity, emocionální blízkosti, sounáležitosti. V rodině převládají vztahy založené na altruistických hodnotách. Poslední charakteristikou rodinného vztahu podle Kotekové je výchovné vedení dětí v rodině.⁶

J. Čáp zdůrazňuje význam prvních vzorů a modelů, se kterými se dítě v rodině setkává, které napodobuje a se kterými se v průběhu života ztotožňuje. Jedná se především o způsoby chování a komunikace v malé sociální skupině. Dítě si v rodině pomocí nich osvojí určitý způsob života, zvnitřňuje si sociálními normy, čímž dochází k jeho výchově a socializaci.“⁷

Dle Murphyho je *nukleární rodina ve většině kultur považována za jedinou legitimní sociální jednotku plodící potomky a jí také připadá hlavní, a často naprostá, zodpovědnost za výchovu vlastních dětí. Rodina je pro člověka sice zázemím a útočištěm, ale je to také*

⁴ Holub, M., Nová, H. *Zákon o rodině č. 91/1998 Sb.* Praha: Linde, 1998, s. 13, ISBN 80-7201-093-X.

⁵ Dunovský J, *Dítě a poruchy rodiny.* Praha: Avicenum, 1986, s. 9, ISBN 08-040-86.

⁶ Koteková, R., Šimová, E., Grecková, A. *Psychologie rodiny.* Košice, 1998, s. 8-9, ISBN 80-967901-0-2.

⁷ Čáp, J. *Psychologie výchovy a vyučování.* Praha: UK Karolinum, 1993, s. 272.

*aréna, v níž bojující gladiátoři možná utrpí mnohem bolestivější a nezhojitelnější rány, než jsou ty, které jim uštedří okolní svět.*⁸

I. Možný definuje rodinu jako „*institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti.*“⁹

Funkce rodiny

Hovoříme-li o funkcích, máme na mysli úkoly, které rodina plní jednak vůči sobě samé, jednak vůči společnosti. Kromě vlastní reprodukce pečuje o hmotné zabezpečení svých členů, o jejich zdraví, poskytuje ochranu, bezpečí, socializuje je. Rodina je základní článek společnosti právě proto, že plní své funkce. Tím uspokojuje důležité potřeby dětí i dospělých. Především poskytuje člověku pocit, že někam patří, uspokojuje jeho potřebu sociálního styku, komunikace, vzájemné pomoci, lásky, jistoty, realizace individuálních a skupinových cílů a realizaci životního stylu.

Blahoslav Kraus mezi základními funkcemi rodiny uvádí:¹⁰

- a) Biologicko - reprodukční funkci, jejímž smyslem je plození dětí tak, aby byla zabezpečena reprodukce obyvatelstva. Ta má význam nejen pro konkrétní rodinu, ale i pro celou společnost.
- b) Sociálně – ekonomickou funkci, která spočívá nejen v hmotném zabezpečení rodiny, ale také v účasti členů rodiny v ekonomickém procesu jako výrobci i jako spotřebitelé, což zpětně ovlivňuje trh. Nezaměstnanost nebo i zvyšování nákladů má za důsledek poruchy ekonomické funkce, což se projevuje v hmotném nedostatku rodin.
- c) Ochrannou funkci, spočívající v zajišťování životních potřeb nejen dětí, ale všech členů rodiny. Po roce 1990 je rodina na této funkci více zainteresována a očekává se od ní větší spoluúčast na jejím plnění.
- d) Sociálně – výchovnou funkci, kdy rodina zajišťuje socializaci svých členů tak, aby byli připraveni obstát v praktickém životě. Jedná se o základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti, o osvojování sociálních rolí.

⁸ Murphy, R. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2004, s. 86, ISBN 978-80-86429-25-0.

⁹ Možný I. *Rodina a společnost*. Nakladatelství SLON, Praha 2006, s. 114, ISBN 80-86429-58-X.

¹⁰ KRAUS, B., *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, s. 81-83, ISBN 978-80-7367-383-3.

e) Rekreační, relaxační a "zábavnou" funkci, jež spočívá v tom, že rodina zajišťuje odpočinek a regeneraci sil svých členů, přičemž pro děti mají tyto aktivity význam největší.

f) Emocionální funkci, jež je pro rodinu zásadní a nezastupitelná. Vytváří specifické citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty, a zabezpečuje uspokojování základních potřeb každého člověka.

Podobně stanovil funkce rodiny např. také S. Střelec, který rovněž zdůrazňoval jejich význam nejen pro jednotlivce, ale také pro celou společnost.¹¹⁻

Z. Bakošová se věnuje kromě tradičního pojetí biologicko - reprodukční funkce také dalšímu významu této funkce pro jednotlivce, jež spočívá nejen v zajištění pokračování lidského rodu, ale také v zabezpečení biopsychických potřeb muže a ženy v jejich intimních vztazích, které jsou biologickým základem společnosti. Význam ekonomické funkce nespočívá podle ní pouze v materiálním zabezpečení rodiny. Roli zde hraje spotřeba rodiny, kterou určuje životní styl rodiny. Tato funkce přímo ovlivňuje výchovu dětí a jejich postoje k práci a k hospodaření.¹²

Funkcím rodiny se věnovala celá řada dalších autorů, ale jejich vymezení je velmi podobné a všichni se shodují na jejich značném významu pro jednotlivce, rodinu i společnost.

¹¹ Střelec, S., Marádová, E., Marhoumová, J., Řehulka, E. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Fortuna, 1992, s. 74-77, ISBN 80-85298-84-8.

¹² Bakošová, Z. *Sociální pedagogika (vybrané problémy)*. Bratislava: UK, 1994, s. 26-27, ISBN 80-223-0817-X.

1.2 Typy rodin

Typologii rodin se věnovala celá řada autorů, kteří se snažili shrnout všechny poznatky o rodině a vytvořit určitou klasifikaci. Tak bylo vytvořeno mnoho typologií rodin podle různých kritérií, které autor zvolil. Pokud je kritériem počet členů v rodině, potom hovoříme o rodině nukleární nebo rozšířené. Ta nukleární je tvořena rodiči a dětmi a chápeme ji jako základní reprodukční jednotku společnosti. Do rodiny široké neboli rozšířené řadíme i ostatní příbuzenstvo, především prarodiče, tety, strýce a jejich děti apod. Dále podle počtu partnerů rozlišujeme rodiny polygamní nebo monogamní. Jiným faktorem, podle něhož lze rodinu členit, je prestiž a moc v rodině a pak rozlišujeme rodinu matriarchální (matka), patriarchální (otec), egalitární (rovnost práv v rodině).

B. Kraus dále dělí rodinu na orientační, do které se jedinec narodí, a rodinu prokreační (reprodukční), kterou jedinec zakládá se svým partnerem a ve které vychovává své děti. Dále na rodinu funkční, dysfunkční a afunkční, podle toho, do jaké míry naplňuje svoje funkce.¹³

V závislosti na přítomnosti či nepřítomnosti obou rodičů hovoříme o dvou typech rodin, a to jsou úplné a neúplné. V úplné rodině jsou děti vychovávány oběma rodiči, kteří plní své funkce. Dítě vyrůstá se svým otcem i matkou. Neúplná rodina je ta, ve které jeden z rodičů chybí. Role chybějícího rodiče bývá někdy nahrazena jinou osobou.¹⁴

Stejnou typologii rodin používá i Z. Bakošová, která se zabývá vztahy, které v nich panují:¹⁵

Rodina úplná je taková, ve které žije nejméně jedno dítě s oběma rodiči – tato rodina může být harmonická, konsolidovaná (rodina žije navenek uspořádaným životem, vzájemné vztahy však nepřináší jejím členům úplnou spokojenost, plnění některých funkcí je oslabováno, k vážným poruchám však nedochází.) nebo také disharmonická (narušená, labilní, rozvrácená), či rodina doplněná (když do neúplné rodiny vstoupí nový partner). V doplněné rodině se vyskytuje nejvíce problémů především s dětmi, které jsou jednoho či druhého partnera, případně některé mohou být společné.

¹³ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Portál, 2008, s. 80, ISBN 978-80-7367-383-3.

¹⁴ Střelec, S., Marádová, E., Marhoumová, J., Řehulka, E. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Fortuna, 1992, s. 74, ISBN 80-85298-84-8.

¹⁵ Bakošová, Z. *Sociální pedagogika (vybrané problémy)*. Bratislava: UK, 1994, s. 28, ISBN 80-223-0817-X.

Rodina neúplná zahrnuje rodiny vdov a vdovců, rodiny svobodných matek, rodiny rozvedených rodičů s dětmi, nebo rodiny bezdětné. Neúplné rodiny v sobě skýtají mnoho rizik. Osamělí rodiče přenášejí často na děti mnoho povinností, děti trpí absencí jednoho z rodičů, problematicky se utváří jeho obraz o chybějícím pohlaví, o jeho roli v rodině. Děti, které zažily vypjaté situace mezi rozvádějícími se rodiči, často potřebují pomoc v oblasti citové, potřebují oporu a pocit bezpečí. Neměly by se stát rukojmím svých rodičů. Typologií rodin se velmi podrobně zabýval Matoušek, který je rozčlenil na rodiny funkční a dysfunkční.¹⁶

Funkční rodina – používá se také výraz normální rodina, harmonická rodina, zdravá rodina nebo neklinická rodina - má dobré očekávání, členové se respektují a berou na sebe ohledy a zodpovědnost. Mezi rodiči panuje souhra. V komunikaci mluví každý sám za sebe, komunikace je živá, aktivní, plná dialogů a humoru. Rodinu ovlivňují tradice, které ji hodnotově orientují. Členové rodiny interpretují sociální realitu nezkresleně. Je patrné potěšení ze vzájemného kontaktu. Důležité je vědomí nutnosti kooperovat.

Ve funkčních rodinách jsou uspokojovány potřeby všech členů. Mezi rodiči je vytvořeno pevné spojení, každý člen rodiny má jasně vymezeny své povinnosti, rodina lehce zvládá běžný provoz. Hierarchie odpovědnosti je jasně vymezena, děti mají jasně stanoveny hranice, na jejich názor je brán zřetel. Vztahy mezi členy jsou citlivé, kladné. Projevy radosti, potěšení či zármutku jsou prezentovány.

Dysfunkční rodina bývá také označována jako nefunkční, klinická rodina, což je taková rodina, ve které se vyskytuje nějaká porucha. Pro komunikaci v této rodině jsou pro ni typické zmatky a protimluvy, je stereotypní, často omezena na příkazy, rozkazy, předávání informací. Přítomno je mnoho negativních emočních projevů, především ironizování až po napadání, jedinci jsou vzájemně nevšímaví vůči svým problémům. Často zde figuruje dominantní mluvčí, který mluví za ostatní. Role nejsou jasně vymezené, dochází k ostrým mocenským bojům. Členové nemají jasně rozdělenou odpovědnost. Domácí rutinu zvládají s obtížemi, protože chybí kompetence, někteří členové se chodu rodiny vůbec neúčastní.

¹⁶ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha: SLON, 2003, ISBN 80-86429-19-9, s. 148–152.

V klinických rodinách převažuje atmosféra nedůvěry a nepřátelství, k potřebám a přáním členů rodiny se nepřihlíží. Matoušek mezi klinické rodiny zařazuje *rodiny se zanedbávaným, případně týraným dítětem, rodiny se zneužívaným, případně týraným dospělým, rodiny s nemocí, rodiny s duševní poruchou, rodiny s postiženým členem, rodiny mladistvého delikventa, rodiny svobodné matky, rodiny se členem závislým na drogách, případně s patologickým hráčem, rozvádějící se rodiny, romské rodiny a rodiny uprchlíků*.¹⁷

S typologií rodin pracoval také Jiří Dunovský, který vypracoval dotazník funkčnosti rodiny, ve kterém stanovil osm diagnostických kritérií (složení rodiny, stabilitu rodiny, sociálně-ekonomickou situaci rodiny, osobnosti rodičů, osobnosti sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě), na základě analýzy vymezil čtyři typy rodiny: funkční, problémová, dysfunkční, afunkční.¹⁸

1.3 Současná rodina

Proměny tradiční rodiny do současné podoby jsou charakterizované několika významnými činiteli. Po druhé světové válce se společnost se postupně demokratizovala a to ovlivnilo také vztahy v rodinách, nejprve mezi manželi, později i mezi rodiči a dětmi. Ženy se stále více vymaňovaly z okruhu rodiny a zařazovaly se do společnosti, začaly chodit do zaměstnání, a to nejen z důvodů ekonomických, ale také kvůli získání nezávislosti a budování kariéry.

Rodina se postupně mění ze základní ekonomické výrobní jednotky v jednotku spotřební, která slouží hlavně k reprodukci, životu a obnově sil. Rodiny se stěhují do bytů a zmenšuje se počet jejich členů. Tyto faktory vedou k tomu, že rodina není schopna pečovat o nemocné, seniory a postižené, tuto péči přejímá společnost.¹⁹

K zásadním změnám dochází po r. 1989. Snižuje se počet uzavřených sňatků a stoupá věk novomanželů, kteří sňatky uzavírají později. Důvody jsou kariéra, bytové problémy, pocit zodpovědnosti za děti. Dochází k poklesu počtu narozených dětí a přibývá i bezdětných párů. Počet rozvodů se nezvyšuje, ale v poměru ke sňatkům jejich počet převažuje. Přibývá

¹⁷ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha: SLON, 2003, s. 110, ISBN 80-86429-19-9.

¹⁸ Dunovský, J. *Dítě a poruchy rodiny*, Praha: Avicenum, 1986, s. 28.

¹⁹ Dunovský, J. *Dítě a poruchy rodiny*, Praha: Avicenum, 1986, s. 9-10.

svobodných matek, které touží po dítěti, ne po manželovi. Muži pracují mimo domov, a proto sílí vliv matek na děti, je patrný nedostatek mužského principu.

V rodinách podnikajících mužů dochází častěji ke krizím. Mnoho času tráví v zaměstnání, mimo rodinu, žena doma přebírá dominantní roli, s čímž se však muž často nedokáže vyrovnat. Často také vznikají konflikty o to, kdo z manželů se bude věnovat kariéře a kdo rodině.²⁰

Další výraznou změnou je postupná změna postavení dítěte v rodině. Mateřství již není pro ženy fatálním údělem jako v tradiční společnosti, ale je to svobodné rozhodnutí každé ženy. Tím se rodičovství kvalitativně změnilo k lepšímu, ale na druhé straně pevné jistoty, které v něm byly dříve, se z něj vytratily.²¹ Dunovský si uvědomuje, že *stoupá hodnota dítěte, dítě se stává smyslem a cílem rodinného života. Vztahy jsou založeny na vzájemné lásce a úctě, právě proto však jsou rodiny labilnější a zranitelnější a rozpadají se častěji.*²²

Kraus dále uvádí, že rodiny nemají tradiční podobu, běžné se stávají např. nelegalizovaná soužití. Na legitimitě nabývají jiné typy domácností od nesezdaného soužití, sezdaného nesoužití, soužití homosexuálů a adoptivní rodiny lesbiček. Manželství, které je založeno na citových poutech, je méně stabilní než manželství v minulosti, které držel pohromadě majetek (40 % končí rozvodem). Mění se struktura rodiny, rodiny mají méně členů, mizí vícegnerační soužití. Plánované rodičovství a liberální postoje k potratům vedou k poklesu porodnosti. Prodlužuje se doba soužití dětí s rodiči ve společné domácnosti a odsouvá se doba narození prvního dítěte do pozdějšího věku. Rodiče tráví většinu času v zaměstnání a zkracuje se čas, který tráví rodina pohromadě, přibývá dvoukariérových manželství.²³

Touha po trvalém párovém vztahu a po dětech však zůstávají pro naprostou většinu lidí smyslem života.

Vývoj a změny rodiny ve 20. století se odrazil také v tom, jak rodina naplňuje své funkce.

²⁰ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, s. 38-43, ISBN 80-86429-19-9.

²¹ Možný, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 2002, s. 17-22, ISBN 80-86429-05-9.

²² Dunovský, J. *Dítě a poruchy rodiny*, Praha: Avicenum, 1986, s. 10.

²³ Kraus, B., Poláčková, V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido 2001, s. 83, ISBN 80-7315-004-2.

Změny ve funkcích a oslabení autonomie rodiny:

Ve 20. století se rodina je rodina charakteristická dvěma tendencemi. Jednak se více uzavírá do sebe, chrání individualitu a nezávislost svých členů, uzavírá se před širším příbuzenstvím a okolím. Na druhé straně se stává nástrojem státu, který podporuje a reguluje vztahy členů rodiny, kontroluje ji a rodina je na něm silně závislá. Vliv státu se projevuje v několika oblastech:

Do popředí vstupuje pojem „zájem dítěte“ a tento pojem umožňuje státu výrazně rodiny kontrolovat a zasahovat do nich. Stát vytváří širokou legislativu a stanovuje různá opatření ze strany lékařů, psychologů, sociálních pracovníků, manželských poradců, hygieniků apod.²⁴

Současná rodina klade důraz na kvalitu vzájemných vztahů, velký význam v těchto vztazích mají city. Dá se proto o ní hovořit jako o „vztahové rodině“. *Věci přestávají být pojátkem rodinného domácího společenství, ducha rodiny dnes tvoří vztahy mezi mužem a ženou. Jeden z hlavních důsledků zaměření rodin na vztahy je rozvod*²⁵.

V současné rodině se prosazuje individualismus, rozvoj osobnosti, vzrůstá autonomie jednotlivce uvnitř rodiny. Jsou k tomu vytvořeny podmínky – zužuje se počet členů na rodinu nukleární, s maximálně 2-3 dětmi, často s jedináčkem a péči lze soustředit na méně dětí.

Některé funkce rodiny přebírají různé institute. Rodině zůstává za úkol především rozvoj osobnosti dítěte a poskytování emoční podpory.

Závislost rodiny na státu se projevuje v míře naplňování jejích funkcí:²⁶

Děti jsou již od útlého věku vychovávány a vzdělávány různými institucemi – od mateřské školy, přes základní školu, volnočasová zařízení, sportovní kluby až po vysokoškolská studia. Tyto institute přebírají socializační funkci rodiny a vliv rodiny na socializaci dítěte je omezený. Škola ovlivňuje člověka od útlého věku až po dospělost, umožňuje osvojování

²⁴ Singly, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 10-19, ISBN 80-7178-249-1.

²⁵ Singly, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 15, ISBN 80-7178-249-1.

²⁶ Singly, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 10-13, ISBN 80-7178-249-1.

tzv. školního kapitálu, který je cestou za vyšším vzděláním. Škola rozdává tituly, které jsou později směnitelné na trhu práce. Závislost rodiny na škole je silná, ale zároveň i rodina ovlivňuje školu. Děti se ocitají v širší sociální skupině, což přispívá k jejich socializaci.

Reprodukční funkce se nemění. Rodina se snaží o pokračování svého rodu i společnosti, mění se jen způsoby předávání kulturního dědictví.²⁷

Stát výrazně zasahuje i do ekonomické situace rodiny. Má zájem na ochraně dětí a pomáhá rodičům tento cíl naplňovat. Stát se snaží o zpevnování vztahu mezi dítětem a matkou, snížení počtu odložených dětí a naopak vracení odložených dětí do péče rodiny. Rodinnou politikou ovlivňuje rodiny zákonem o antikoncepci, o rozvodech, o přerušení těhotenství, o rodičovských právech. Zavedl systém sociálního zabezpečení, důchody, a nejrůznější podpory a dávky, dále podporuje emancipaci matek umístováním dětí do mateřských škol apod. Snižuje závislost jedinců na sobě navzájem v rámci rodiny, což zvyšuje jejich autonomii, ovšem za cenu větší závislosti na státu. Např. díky touze po autonomii se často ženy rozvádějí proto, aby byly samostatné, rovnoprávné, bez tzv. „nadvlády“ partnera a důsledkem někdy bývá jejich ekonomická nesoběstačnost, ohrožení chudobou a závislost na sociálních dávkách.²⁸

Ekonomická funkce dnes přitom zaznamenala určitý posun ve směru návratu k podobě rodiny, která představuje samostatnou ekonomickou jednotku, tedy rodinnou firmu.²⁹

V rámci rodinného systému se pak realizuje řada rozhodnutí, týkajících se využití materiálních a finančních prostředků, investic, výdajů. Přerozdělování v rámci rodiny tak má významný sociální charakter. Rodina se zde chová jako autonomní systém s výraznými prvky solidarity.³⁰

Za další zásah ze strany státu lze považovat psychologizaci rodiny. Ta je pod vlivem nejrůznějších odborných pojednání o výchově, zdraví, sexualitě apod. Je těmito různými, často protichůdnými názory zmítána a ovlivňována tak, že rodiče jsou nakonec zmatení

²⁷ Singly, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 25, ISBN 80-7178-249-1.

²⁸ Singly, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 36-38, ISBN 80-7178-249-1.

²⁹ Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Portál 2008, s. 81-82, ISBN 978-80-7367383-3.

³⁰ Kraus, B., Poláčková, V. *Člověk, prostředí, výchova*. Paido Brno, 2001, s. 80, ISBN 80-7315-004-2.

a nedokážou se v problematice orientovat, nepoužívají zdravý rozum a mají stále pocit, že jako rodiče i jako partneři selhávají.

Dalším zásahem do autonomie rodiny je postupné oslabování funkce otce takovými zákony, jako je např. svěřování dětí po rozvodu ve většině případů do péče matek, či nové formy stigmatizace, např. vyhledáváním vztahu mezi rozvodem rodičů a problémovým dítětem.

Stát prostřednictvím institucí kontroluje, jaké jsou v rodinách podmínky k výchově dětí a zda zde nedochází k újmě nejslabších (dětí, žen).

V současné společnosti, kde se hlavní hodnotou stalo individuální „já“, si rodina zachovává jeden užitečný rys. Dokáže každému pomoci, aby se rozvinul v individuální osobnost. ³¹To je také jednou z funkcí rodiny, jedinec to však nedokáže zcela sám, vždy k tomu potřebuje své blízké, např. rodiče či jiné členy rodiny, na nichž je určitým způsobem závislý.

1.4 Sebepojetí rodiny

Budeme-li hledat význam pojmu identita, čili „sebepojetí (self-concept), najdeme v psychologickém slovníku výklad, že je to *představa o sobě, to, jak jedinec vidí sám sebe*; zdůrazněna je poznávací složka, na rozdíl od sebeúcty má hodnotící a popisnou dimenzi, zahrnuje i kognitivní mapy; označováno též jako „integrující gyroskop osobnosti“; jeho součástí je sebedůvěra“ ³².

Dle sociálně-kognitivní psychologie zní: „souhrn představ a hodnotících soudů, které člověk o sobě chová“. ³³

Matějček hovoří o identitě jako o našem neuvědomělém vnitřním „já“, jako o odpovědi na otázku: Kdo jsem, co já sám pro sebe znamenám? Co znamenám pro druhé lidi? Jaké mám místo ve společnosti? Právě tato okolnost má také velký význam pro utváření naší rodičovské identity.

³¹ Singly, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 84, ISBN 80-7178-249-1.

³² Hartl, P., Hartlová, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 524, ISBN: 80-7178-303, s. 524.

³³ Blatný, M., Plháková, A. *Temperament, inteligence, sebepojetí*. Brno: Psychologický ústav Akademie věd ČR; 2003, Sdružení SCAN, s. 92, ISBN: 80-86620-05-0.

Rodičovská identita se vyvíjí v etapách, od raného dětství, kdy si uvědomujeme příslušnost ke svému pohlaví, přes pubertu, kdy dochází k individualizaci a uvědomění si vlastní jedinečnosti až po dospělost, kdy se naše identita obohacuje manželstvím a rodičovstvím. Pak si klademe otázky, jak žijeme své rodičovství, jak nás uspokojuje a naplňuje? To odpovídá koncepci E. Ericksona, který označuje generativitu, čili schopnost plodit jak ve smyslu biologickém, tak ve smyslu pracovním a společenském, za hlavní úkol tohoto životního období. Pokud je tento úkol splněn, může jedinec s uspokojením postoupit do dalšího vývojového období.³⁴

Zamyslíme-li se nad tím, jaký jev bychom označili jako sebepojetí rodiny, mohli bychom mít na mysli vlastní představu rodiny a jejích členů o sobě jako o celku. Zamyslíme-li se nad tím, co je to identita rodiny, můžeme ji vyjádřit jako postoje a očekávání, která rodina chová vůči sobě samé. Buduje si je během celé doby trvání rodiny, na základě sociálního srovnávání a zpětné vazby. Je to způsob, jak se rodina sama vnímá, jak ji vidí okolí a jak se pak na základě této zpětné vazby sama hodnotí.

Za sebepojetí rodiny můžeme označit výsledek zvnitřnění hodnot, které se vytvářejí v průběhu vývoje rodiny, na základě dvou potřeb – potřeby pozitivní zpětné vazby zvenčí a potřeby rozvoje vlastního potenciálu. Je to prožívání toho čím rodina je jako celek (vlastní autenticity, jedinečnosti, konzistentnosti v čase a prostoru).

Identita rodiny se vždy vyvíjí v konkrétním sociálním a kulturním kontextu, proto má každá rodina má svoji vlastní identitu, jedinečnou a nezaměnitelnou. Je to to, čím se odlišuje od ostatních rodin.

Každý z manželů si do své nové rodiny přináší vlastní identitu, sňatek je rozhodujícím okamžikem z hlediska osobní identity. Oba spolu musí komunikovat, musí se „rekonstruovat“, prosadit se jako pár v novém prostoru, vybudovat si novou formu identity a zaujmout vhodnou distanci k rodičům, která nebude ohrožovat nezávislost nové rodiny.³⁵

³⁴ Matějček, Z., Dytrych, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada, 1997, s. 10-12, ISBN 7169-587-4, 192.

³⁵ Singly, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 84, ISBN 80-7178-249-1.

Identitu rodiny tvoří mnoho složek, součástí a prvků. Mezi nejdůležitější patří rituály. Rituály jsou činnosti, které rodinu sjednocují, konzervují hodnoty, vyznání a vize rodiny.³⁶

Velmi důležitý je rituál společného stolování. Pokud se rodina neschází u jednoho stolu, je to známkou konfliktu. Součástí tohoto rituálu je i to, kdo jídlo připravuje, kdo prostírá stůl, jak probíhá konverzace u stolu, čím společné stolování končí a zda se děkuje za připravené jídlo. Dalším významným rituálem je ukládání dětí ke spánku, přičemž důležitý je pravidelný signál k ukládání, čtení pohádky před spaním a způsob rozloučení s dětmi. Identitu rodiny tvoří vztahy atmosféra a sexualita mezi manželi. Celou rodinu sjednocuje společná práce, společné zájmy a trávení volného času, příprava dětí do školy, slavení svátků a narozenin, či jiné slavnosti v rodině.

Identitu rodiny vyjadřují vztahy mezi jejími členy, výchovný styl rodičů, postoj ke vzdělání, styl bydlení, přítomnost domácí zvířete. Významně ji ovlivňuje soustava hodnot v rodině – ty se projevují v cílech, ideálech, v přesvědčeních a zájmech rodiny. Rodina si vytváří žebříček hodnot určitý domácí řád a životní styl.

Laca hovoří o třech principech, které jsou pro dobře fungující rodinu zásadní, a těmi jsou *soudržnost, adaptabilita a komunikace*. Pozitivní komunikace mezi členy zvyšuje kladné emocionální naladění a vytváří v rodině optimální klima, které umožňuje vypořádat se se stresovými a zátěžovými situacemi. *Soudržnost rodiny představuje zdravé jádro soudržnosti společnosti a vždy to platí i naopak.*³⁷

Domov tvoří dítěti především lidé. Nejen rodiče, ale i ostatní příbuzní a lidé, kteří jsou s ním nějakým způsobem ve styku. K domovu patří také určitá stálost prostředí, neboť dítě si vytváří vztah také k okolí, jenž ho obklopuje. Domov charakterizuje určitý domácí řád, soustava hodnot a životní styl. *Dobrý domov je předpokladem pro dobrý vývoj celé osobnosti člověka.*³⁸

³⁶ Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003, s. 87, ISBN 80-86429-19-9.

³⁷ Laca, S. a kol. *Sociální pedagogika v kontextu teorie a praxe I*. Brno: IMS, 2013, s. 22, ISBN 978-80-87182-45-1.

³⁸ Matějček, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986, vydání 1., s. 177.

Poruchy rodiny:

Rodiče by měli děti naučit najít rovnováhu mezi svými vlastními zájmy a tím, co od nich vyžaduje společnost. Role rodičů ve výchově je velmi důležitá a nezastupitelná.

Závažným problémem dnešní společnosti je výchova a hodnotová orientace mládeže, která se nachází v jakémsi nezdravém sociálním prostředí, který je plný paradoxů. Na jedné straně budujeme demokratickou společnost založenou na demokratických zásadách a spravedlnosti, na druhé straně se však zvětšuje propast mezi bohatými a chudými. Prosazujeme stejná práva pro všechny lidi, ale pozorujeme skutečnost, že někteří lidé disponují určitými výsadami, které jsou pro jiné nedostupné, nebo pro některé jedince neplatí stejné zákony jako pro druhé. Bojujeme za mír a na každém kroku se setkáváme s násilím. Považujeme manželský svazek muže a ženy za základ společnosti, za nejvhodnější prostředí pro správný vývoj dětí, a zároveň jsme svědky uzákonění homosexuálních vztahů a tendencí, požadujících adopci dětí těmito páry. Tyto rozpory ve společnosti ovlivňují také výchovu naší nejmladší generace. Problémem naší společnosti jsou nejrůznější patologie rodinného prostředí. Abychom byli schopni je řešit, je třeba nahlížet na rodinu jako na systém lidí v neustálé vzájemné interakci.

Za poruchy rodiny považujeme takový stav, kdy rodinná jednotka není schopna plnit požadavky společnosti, tedy především funkce rodiny. Pak dochází k porušování stanovených pravidel, degradaci norem a hodnot a důsledky tohoto stavu dopadají především na děti a ohrožují jejich zdravý fyzický i psychický vývoj.

Odborná literatura příčiny poruch rodiny kategorizuje do třech skupin jako:

Objektivní příčiny nemohou rodiče vůlí ovlivnit, nemohou za ně. Jedná se o situace, kdy rodiče např. těžce onemocní nebo se stanou invalidní, kdy je postihne dlouhodobá nezaměstnanost, dojde k úmrtí či jiné náročné životní události.

Subjektivní příčiny jsou opakem objektivních příčin. Rodiče své povinnosti zanedbávají, nestarají se děti, rodina neplní své funkce. To se děje např. z důvodu nezralosti rodičů, nezvládnutí rodičovské role, neochoty nebo neschopnosti o dítě pečovat, podlehnutí sociálně patologickým jevům.

Smíšené příčiny jsou častou kombinací obou výše uvedených příčin. Dochází k ní např. tehdy, kdy z důvodu úmrtí jednoho rodiče ten druhý situaci nezvládá, propadne alkoholu a není schopen se starat o děti.³⁹

Dunovský upozorňuje, že v důsledku poruch rodiny jsou narušeny jejich základní funkce:⁴⁰

Porucha biologicko reprodukční funkce zahrnuje potíže spojené se schopností partnerů počít potomky, dále vzrůstající počet dětí rodičích se s postižením, případně rodiny, které se nemohou z důvodu špatného zdravotního stavu rodičů o děti postarat. Patří sem ti partneři, kteří děti jednoduše nechtějí

Porucha ekonomické funkce souvisí se zvyšujícími se náklady na život, s hrozbou ztráty zaměstnání, neschopnosti zabezpečit rodinu prostředky na běžný provoz či neschopnost s nimi hospodařit.

Porucha emocionální funkce zahrnuje potíže spojené s nepříznivým klimatem v rodině z důvodu narušených citových vazeb mezi jejími členy. Toto prostředí má vždy negativní vliv na všechny členy rodiny. Příčinou může být např. rozvod rodičů nebo jejich nezáměr o děti.

Poruchy sociálně výchovné funkce jsou spojeny s nesprávnými výchovnými postoji rodičů vůči dětem.

V případě výskytu závažných poruch v rodině je nutné poskytnout rodinám odpovídající a účinnou pomoc. Jedná se o:⁴¹

- krizové služby rodinám - poskytují se v případě, že dochází k ohrožení některého člena rodiny, v případě sjednocování rozpadlé rodiny,
- poradenské služby rodinám – pomáhají rodinám dlouhodobě a postupně řešit závažné problémy,
- vzdělávací programy rodinám – jsou poskytovány rodičům formou přednášek s cílem zvýšit jejich rodičovské kompetence a schopnost řešit problémy a konflikty v rámci rodiny,

³⁹ Zelená, M., Klégrová, A. *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 7, ISBN 80-86991-67-9.

⁴⁰ DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. s. 140, ISBN 08-040-86.

⁴¹ Laca, S. *Výchova, rodina, hodnoty*. Brno: IMS, 2013, s. 44-45, ISBN 978-80-87182-32-1.

- terapeutické služby rodinám – poskytují pomoc jedincům i celým rodinám, kteří mají potíže s rodinným soužitím,
- preventivní programy rodinám – pomáhají rodinám s postiženým členem.

Cílem těchto programů je všeobecná pomoc rodinám tak, aby byly schopny překonat krizové situace, které nedokáží vyřešit vlastními silami.

2 VÝCHOVA

Důležitostí výchovy od nejtútlejšího věku se zabývala řada filozofů, pedagogů i psychologů. Spatřujeme ji již u Komenského, Locka, Pestalozziho, Rousseaua, Deweye, Montessoriové, Vygotského a dalších. Všichni tito myslitelé si uvědomovali, jak důležité je období nejtútlejšího dětství jak pro samotný vývoj dítěte, tak pro celou společnost, do níž tyto děti postupně dospějí.

Jedním z nich byl např. I. Kant, který byl přesvědčený, že *člověk se může stát člověkem pouze výchovou*.⁴² Požaduje, aby se dítě učilo nejprve kázni a sebeovládání, a to již od útlého věku. Teprve až dítě ovládne své chování, teprve pak je možno jej začít něco učit. Kant věří, že výchova lidstvo zdokonaluje, že výchovou se člověk stává lepší a šťastnější.

Také dříve již J. A. Komenský, který viděl v dítěti nepopsanou tabuli, spatřoval ve výchově a učení od nejtútlejšího věku možnost, jak do ní vepisovat, co je zapotřebí. Přirovnával výchovu malého dítěte k ovocnému stromku, o který je nutno s láskou pečovat, ohýbat ho a formovat, dokud je mladý.⁴³ O nutnosti vychovávat již nejmenší děti nepochybuje, do 6 -ti let by se však podle něj měly vzdělávat doma, v klíně mateřském. Význam vzdělávání v předškolním věku formuluje v Informatoriu školy mateřské v myšlence: *rodičové nemají s cvičením dítek na preceptory a kněží odkládati, ale musejí s těmi sobě danými klenoty pěstovati se sami uměti*.⁴⁴

J. Locke považuje za nejdůležitější individuální výchovu a vzdělání v rodině, společná výchova a vzdělání je až druhořadé.⁴⁵ Stejně jako Komenský však věřil v nesmírnou moc výchovy a vzdělání a požadoval, aby se s nimi začalo v nejranějším dětském věku, kdy je dítě obzvlášť tvárné. Domníval se, že *dětská mysl se dá jako voda obrátit tím nebo oním směrem*.⁴⁶

Dítě vnímal od narození jako nepopsaný list papíru, důležitá je pro ně zkušenost, empirické poznání dobra i zla pro pěstování ctnosti a ušlechtilosti, uměřenosti a sebeovládání.

⁴² Kant, I. *O výchově*. Praha: Nákladem dědictví Komenského, 1931, s. 34.

⁴³ Komenský, J. A. *Velká didaktika*. Brno: Komenium, 1948, s. 52.

⁴⁴ Komenský, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952, vydání 1., s. 18.

⁴⁵ Lock, J. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 80.

⁴⁶ Lock, J. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 78.

2.1 Pojetí výchovy, definice výchovy

Výchova v rodině je primárním a nejdůležitějším vlivem, který působí na psychosociální vývoj člověka. Jsou to právě rodiče, kdo ovlivňuje dítě nejvýrazněji a především trvale a to i přes to, že na ně mnohdy nemají čas a náladu, protože jsou třeba unaveni z práce. K tomu, aby jejich výchovný vliv byl pro dítě prospěšný, je nutné, aby rodiče svému dítěti porozuměli a pochopili jeho potřeby a možnosti. To mohou jedině tak, že budou se svým dítětem trávit spoustu času. Děti potřebují pro svůj zdárný vývoj trvalé intenzivní kontakty s blízkými osobami, lásku rodičů a rozličné, především citové podněty, společné aktivity. *Rodič předává svému dítěti smysl svého života, smysl vztahů k lidem, smysl práce a zábavy, proto je důležité, aby dítě mělo možnost vidět a zažívat, jak rodiče žijí, jak se chovají, jak pracují, jak se vypořádávají s náročnými životními situacemi.*⁴⁷

Nikdy dříve nemělo dítě ve společnosti takové postavení jako nyní. Posledních sto let pěstujeme kult dětství, snažíme se dozvědět co nejvíce o specifikách tohoto období a snažíme se je využít k maximálnímu rozvoji dítěte, k intenzivnímu učení. Nikdy jindy nedosahuje aktivita mozku člověka větší intenzity než právě v dětství. Dítě má o učení zájem, je dychtivé poznávat a to, že ve školním věku učení bojkotuje, je jen důsledek neschopnosti dospělých nevhodnými přístupy udržet jeho zájem o poznávání. Rodičům většinou na výchově svých dětí velmi záleží, protože si uvědomují, jak silně to ovlivňuje jejich budoucí život ve společnosti, které jsou součástí. Aby výchova probíhala úspěšně, je třeba silné citové podpory ze strany rodičů.

Je velmi složité určit, co je ve výchově správné a co ne. Máme dítě vést k sebezpoznavání, ostrým loktům a boji za svá práva či spíše k pokoře, obětavosti a empatii? Je výlučným právem rodičů rozhodnout se, k čemu povedou své dítě a musí za to nést svou odpovědnost.

Děti zvláště v předškolním věku rodičům zcela důvěřují. Věří, že všechno znají, že je ochrání, že je milují. Cítí se provinile za to, že je zklamou, i když je vina většinou na straně dospělých. Dítě ani nenapadne, že by chybu mohl udělat dospělý. Nikdy už nebude tak příznivá situace pro výchovné a vzdělávací působení.

⁴⁷ Mertin, V. *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál, 2011, s. 28-29, ISBN 978-80-7367-857-9.

Pod označením rodinná výchova, v tom nejužším slova smyslu, můžeme rozumět souhrn výchovných působení, která se realizují v rodině a v prostoru konkrétní rodiny. Rodinná výchova se tak stává autonomní, jedinečným prostředím, kde se někteří zúčastnění stávají subjektem a další objektem výchovy, kde se v plné míře uplatňuje zpětná vazba a kde jsou voleny neoptimálnější metody, postupy a další nástroje k dosažení stanoveného cíle.⁴⁸

Charakteristickým znakem výchovy je zaměřenost, která je určována představou vychovatele, k jakým změnám v chování dítěte by mělo dojít a v jakých formách by se mělo ustálit.

Z. Matějček hovoří o výchově jako o vztahu mezi vychovatelem a vychovávaným, vztah, ve kterém se obě strany vzájemně ovlivňují a obohacují.⁴⁹

2.2 Podmínky výchovy

Každý člověk je jedinečný, odlišující se od ostatních lidí, je souhrnem určitých vlastností a charakteristik, které se utvářely v průběhu celého jeho života. Na každého člověka působily jiné vlivy, každý vyrůstal v jiných podmínkách, které zásadně ovlivnily jeho osobnost. Tradičně dělíme podmínky výchovy na vrozené a získané, ale toto dělení má je velmi zjednodušené a má význam hlavně didaktický. Současná genetika propojená s psychologií (behaviorální genetika) toto dělení odmítá a hovoří o tzv. Dynamickém genomu. Jednotlivé podmínky jsou navzájem spjaty a prolínají se. Zatímco podnět, který u jednoho jedince vyvolá dramatickou změnu ve vývoji, zůstane u druhého zcela bez povšimnutí. Vliv dědičnosti plně akceptujeme, zejména v případě výrazných odlišností. Rodiče svým dětem předávají základní biologické charakteristiky, které jsou výchovou neovlivnitelné, jako např. Fyzické rysy, temperament, nemoci. Rodiče se však často odvolávají na dědičnost, narazí-li při výchově na nějaký problém, se kterým si neví rady, když potřebují omluvit svoji pasivitu, laxnost či nedůslednost při výchově svého dítěte. Podceňují význam učení, vzorů a nápodoby, jenž velmi intenzivně ovlivňuje jejich dítě. Je třeba si uvědomit, že na jakoukoliv geneticky ovlivněnou charakteristiku lze

⁴⁸ Janiš, K., Svatoš, K. *Rodina a otázky s ní související*, Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. s. 102, ISBN 80-7041-842-7.

⁴⁹ Matějček, Z. *Po dobrém nebo po zlém*. Praha: SPN, 1968, vydání 1., s. 18.

působit a snažit se o změnu zejména v případě, že tato charakteristika škodí samotnému jedinci, blízkým nebo společnosti.⁵⁰

Prostředí - Prvním velkým činitelem výchovy je rodina, která je závislá na širším společenském prostředí – na historii země, na ekonomické a politické situaci, na postavení rodičů, příslušnost k určité společenské třídě, na životní úrovni rodiny apod. Velký vliv na výchovu má socioprofesionální orientace rodiny, která mimo jiné zásadně formuje psychické předpoklady a vztah svých dětí k učení a vzdělání, k využívání volného času, hierarchii hodnot. Uvnitř rodiny pak ovlivňuje výchovu taky věk rodičů a především vztahy mezi jednotlivými členy. Jiný výchovný vliv pozorujeme v rodině úplné, než neúplné či narušené, které mají horší předpoklady pro výchovu dítěte. Jiné podmínky jsou v rodině s oběma zaměstnanými rodiči než v rodině, kdy je např. matka na mateřské dovolené či v domácnosti. Zásadní jsou však vždy osobní vztahy uvnitř rodiny, postoje rodičů k dítěti, vztahy mezi sourozenci a ostatními členy rodiny a celkové klima rodiny. Podrobněji bude o postoji rodičů k dítěti a výchovném stylu pojednáno v kapitole Výchovné styly v rodině.

„Kladný postoj rodičů umožňuje dítěti, aby k nim mělo také hluboce kladný vztah, aby se s nimi identifikovalo, což usnadňuje dítěti, aby si vytvořilo kladný vztah k lidem vůbec. Negativní postoj rodičů ztěžuje socializaci a formování charakteru. Dítě se v krajním případě neidentifikuje s rodiči, popřípadě podléhá vlivu chuligánských part nebo jiných asociálních vzorů, může dojít i k duševním poruchám a k delikvencí.“⁵¹

Na dítě dále působí škola, vrstevníci, kteří rovněž zásadním způsobem přispívají k socializaci dítěte. Uvnitř těchto malých sociálních skupin jsou uspokojovány nejrůznější potřeby jejích členů, jednotlivci se učí respektovat nadindividuální požadavky a skupinové normy, plnit různé sociální normy. Vznikají přátelské i erotické vztahy, jedinec se učí „žít s lidmi,“ respektovat je, spolupracovat a řešit konflikty.

Výchovu dále ovlivňují nejrůznější činnosti, jako je hra, učení, práce a volnočasové aktivity. Jejich výchovné účinky jsou známé a byly by námětem pro další diplomovou práci, proto se zde jimi nebudu zabývat.

⁵⁰ Mertin, V. *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál, 2011, s. 57-60, ISBN 978-80-7367-857-9.

⁵¹ Čáp, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: SPN, 1980, vydání 1., s. 254.

Všechny faktory, které ovlivňují výchovu, se pokusil uspořádat J. Čáp:

- prostředí, kam zahrnul rodinu a její sociální síť, vrstevníky, osoby a skupiny, školu, lokalita, přírodu a společnost, ekonomiku, politiku, kulturu, historii,
- osobnost jedince, kam zahrnul biologické podmínky, psychické procesy, stavy, motivace, vědomosti, dovednosti, návyky, postoje, převzaté role, vlastnosti, schopnosti, rysy, temperament, charakter, já, sebehodnocení, autoregulace, struktura osobnosti,
- interakce osobnosti s prostředím, což jsou informace a pobídky, činnosti, hry, učení, práce, zájmové činnosti, zábava, sociální komunikace, výchova.

V rodině potom zdůraznil tyto charakteristiky, které výrazně ovlivňují výchovu dětí:⁵²

- sociální síť rodiny, tzn. osoby, které do rodiny patří kromě nukleární rodiny, a také rodiny, které jsou s ní spjaté či závislé,
- sociokulturní charakteristika rodiny – vzdělání rodičů – rodina působí na motivaci dítěte, na průběh jeho vzdělávání i trávení volného času,
- škola,
- širší prostředí – lokalita, země, kultura, ekonomika, životní prostředí.

Výzkumy v oblasti inteligence prokázaly těsný vztah výkonů dětí k sociokulturním podmínkám rodiny, lokality, země a doby. Vyšší vzdělání rodičů, úroveň škol, příznivější ekonomické a kulturní podmínky v příslušné lokalitě podporují rozvinutí intelektových schopností dítěte, osvojování vědomostí i rozvinutí motivace k učení⁵³

Výzkumy prokázaly, že děti rodičů s vyšším vzděláním mají také rozvinutější zájmové činnosti, přičemž význam má již taková rodina, ve které má alespoň jeden rodič maturitu. Tam, kde mají rodiče pouze základní vzdělání, jsou podmínky pro děti většinou nepříznivé.

Rodiče s vyšším vzděláním používají také rozvinutější způsob komunikace, bohatší slovní zásobu, rodiče s krajně nízkou sociokulturní úrovní často nepodporují zvědavost dítěte, nerealizují náročnější zájmové činnosti ani se příliš dětem nevěnují. Takové prostředí pro ně bývá nepodnětné.

⁵² Čáp, J. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha 1996, s. 42, ISBN80-85866-15-3.

⁵³ Čáp, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993, s. 256, ISBN -80- 7066-534-3.

Velké rozdíly ve výchově jsou také u dětí z různých lokalit, a to především ve využití volného času. Na venkově se děti častěji podílí na domácích pracích, podílí se na údržbě domku a zahrady, méně sledují televizi, naopak ve městě rodiny více času tráví u televize nebo se věnují svým zájmům, o víkendech masově opouštějí byty a vyrážejí za přírodou, což se opět promítá do způsobu trávení volného času. Rozdílné jsou také vztahy mezi lidmi ve velkoměstě a na venkově, což ovlivňuje výchovné působení na děti.

Dalším činitelem výchovy je způsob života a vliv hromadných sdělovacích prostředků.

Vždy záleží na také na vnitřních podmínkách jedince, co přijme, čím se nechá ovlivnit. Dětem vlivy filtrují rodiče, hodnotí, co je dobré a co špatné. Dítě k tomu zaujímá svůj postoj. Významnou roli hraje emoční vztah mezi rodiči a dětmi.⁵⁴

2.3 Nástroje výchovy

Existují pravidla, která je třeba brát v úvahu, když chceme dosáhnout efektivity ve výchově. Rozhodně nelze spoléhat na to, že stačí, když dítě máme rádi a vše přijde samo. I když často jednáme intuitivně, je třeba brát v potaz některé důležité zásady. Obecně je dobré řídit se ve výchově několika zásadami, např. že není vhodné výchovně působit či učit unavené dítě, nebo dítě, které se vzteká, protože unavené děti nejsou schopny vnímat naše požadavky. Je dobré děti stále zaměstnávat vhodnou a přiměřenou činností, neboť nuda vede k výchovným problémům.

Velmi silný a účinný nástroj výchovy je důslednost – plyne z potřeby existence řádu. Rodičům se doporučuje používat různé výchovné přístupy podle situace, vyvarovat se stereotypu (jindy je vhodná domluva, jindy funguje příkaz, jindy apel na samostatnost, někdy pochvala či odměna). Z. Matějček vyzdvihuje význam autority:

*Autorita ve výchově je vzájemný vztah, v němž jeden (zpravidla ten zralejší a vyspělejší), poskytuje druhému ochranu, oporu, vedení, přičemž ten druhý tuto ochranu, oporu a vedení přijímá a nabývá tak pocitu životní jistoty, což ostatně je jedna ze základních psychických potřeb dítěte stejně jako dospělého člověka.*⁵⁵

⁵⁴ Čáp, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993, s. 269-271, ISBN -80-7066-534-3.

⁵⁵ Matějček, Z., Dytrych, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Grada Publishing, 1997, s. 40, ISBN 80-7169- 587- 4.

Jedná se o vztah důvěry. Dává oporu, důvěru, jistotu, jasné a dostatečně volné hranice, chrání děti před stresem z nejistoty, dětem samostatnějším ukazuje cestu, po které se mohou vydat samy.⁵⁶

J. Čáp vymezuje nástroje výchovy následujícím způsobem:⁵⁷

Kladení požadavků – patří mezi základní výchovné metody. Jedná se hlavně o příkazy, zákazy, žádosti a prosby. Upevňují se hlavně společenskou tradicí, návykem, děti je chápou jako něco samozřejmého, jako běžnou součást života, kterou je nutno respektovat. Požadavky by měly být věcně zdůvodněné a přiměřené, logické. Význam má i způsob kladení požadavků, lépe působí požadavek jako prosba než jako výhrůžka.

Presvědčování – působí na emocionální stránku vychovávaného, důležitý je jeho vztah k vychovateli.

Užívání odměn a trestů - zajišťují zpevnování, vytváření dočasných spojů a podmiňování. Odměna je přitom spojena s žádoucím jednáním jedince, vyjadřuje jeho kladné společenské hodnocení a přináší mu uspokojení jeho potřeb. Naopak trest je spojen s nežádoucím chováním, jež je společností negativně hodnoceno a omezuje jeho potřeby.

Odměna je efektivní jestliže je poskytována systematicky, je konkrétní, upřímná, vztahuje se k určité aktivitě dítěte, za splnění konkrétního výkonu, poskytuje dítěti zpětnou vazbu. Reaguje na úsilí a vynaloženou námahu, snahu. Posiluje vnitřní motivaci dítěte, jeho snahu něco se naučit. Probíhá až po skončení činnosti.

Neefektivní způsoby odměn je chválení náhodné, nesystematické, obecné, za účast, ne za vyvinuté úsilí. Srovnává dítě s jinými vrstevníky, podporuje vnější motivace - snahu se někomu zavděčit, získat odměnu. Hodnocení je průběžné, narušuje proces, pozornost dítěte.⁵⁸

Význam má také frekvence a intenzita pochval, je žádoucí ji snižovat, aby neztratily svoji přitažlivost. Totéž platí pro odměnu.

Také při používání trestů je důležité dodržovat jisté zásady. Např. dítě má předem vědět, za co bude následovat trest. Stanovením kritérií naplňujeme potřebu jistoty a bezpečí

⁵⁶ Matějček, Z, Dytrych, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Grada Publishing, 1997, ISBN 80- 7169- 587- 4, s. 40-43.

⁵⁷ Čáp, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: SPN, 1980, vydání 1., s. 295-298.

⁵⁸ Mertin, V. *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál, 2011, s. 45, ISBN 978-80-7367-857-9.

dítěte. Důležitá je přiměřenost trestu, trest má postihovat konkrétní přestupek, nemá vyjadřovat celkový postoj k dítěti. Zásadní je forma trestu. Rodiče volí mezi psychickými a fyzickými tresty, přičemž psychické trestání se na první pohled jeví jako humánnější. Nepřiměřené psychické tresty spojené se zavrhováním a zesměšňováním dítěte však mohou způsobit trvalé pocity viny, úzkosti, neurózy. Nepřiměřené fyzické tresty zase vyvolávají zlost, zvyšují agresivitu dítěte, touhu po pomstě, poškozují vztahy k druhým lidem.⁵⁹

Zkušenost ukazuje, že laskavým přístupem se často zmůže více, než přehnanou přísností. Tresty často vedou pouze k vnější poslušnosti ale k současně k vnitřnímu odporu, strachu, agresii nejen k vychovateli ale i k ostatním lidem. Odměny jsou ve výchově efektivnější než tresty, záleží však také na jejich četnosti a druhu. Účinnější než odměny materiální jsou odměny emoční, morální, např. Projevy sympatie, kladný emoční vztah. Tresty fyzické jsou pro dítě ponižující a vyvolávají jeho agresivitu, psychické tresty, které se projevují zavrhuječím chováním vůči dítěti, působí na dětskou psychiku destruktivně.

Vychovatel – rodič se však bez trestů pravděpodobně zcela neobejde. Dítě by mělo pocítit následky svých činů např. metodou přirozeného následku, jak o tom píše J. J. Rousseau, tedy dítě by mělo své činy napravit.⁶⁰ K používání trestů by se mělo přistupovat s rozvahou, brát v úvahu individualitu dítěte, jeho psychický stav. *Trest není to, co jsme si jako trest pro dítě vymysleli, ale to, co dítě jako trest prožívá.*⁶¹ Vždy je třeba trest zdůvodnit a netrestat dítě v afektu ale snažit se udržet přijatelnou emoční atmosféru. K trestu patří také odpuštění. Rodiče by měli mít pro dítě dostatek pochopení a lásky, aby jej dokázali včas uvolnit z napětí z prožívání trestu tak, aby pro dítě nebyl nepřiměřeně frustrující a aby nevedl k psychickému poškození.

Důležitým prostředkem výchovy jsou také příklady, vzory. Děti od malička obdivují a rádi napodobují své rodiče a později své vzory, proto tento prostředek výchovy má ve výchově značný význam. Napodobení a identifikace se vzorem jsou známé principy sociálního učení a jsou často účinnější než odměny a tresty. Zároveň osobní příklad působí většinou efektivněji, než poučování. Význam mají jak pozitivní, tak negativní vzory, dítě většinou

⁵⁹ Laca, S. *Výchova, rodina, hodnoty*. Brno: IMS, 2013, s. 126-130, ISBN 978-80-87182-32-1.

⁶⁰ Čáp, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: SPN, 1980, vydání 1., s. 298-300.

⁶¹ Matějček, Z. *Po dobrém nebo po zlém*. Praha: SPN, 1968, vydání 1., s. 19.

sympatizují s kladnými vzory, hrozí však nebezpečí, že se ztotožní i se vzorem negativním. Výchovné problémy v rodině

Mezi nejběžnější výchovné potíže, se kterými se rodiče potýkají, patří dětská svévole, agrese a agresivita, přijímání potravy, spánek, dětská sexualita, děti s postižením, náhradní rodičovství, poruchy chování, lhaní, krádeže, záškoláctví, útoky z domova.

Vše začíná již ve velmi raném věku. Svévolné děti nadělají svým rodičům hodně starostí a trápení. Z dítěte se stává vládce rodiny a vyžaduje, aby mu ostatní vždy vyhověli. Rodiče od raného věku do krajnosti uspokojují potřeby dítěte. Necháávají je jednat podle své vůle, i v okamžiku, kdy dítě potřebuje jistotu a hranice a řád. Reagují na křik, trpí pocitem viny, když dítě odmítá jíst či spát a dítě záhy pochopí, jak mocnou má v ruce zbraň. Stává se z něj malý tyran, který trestá rodiče za jejich slabost, za to, že mu nebyli schopni poskytnout bezpečné prostředí s pevnými opěrnými body. S tím souvisí agresivita.⁶²

Rodiče se obávají agresivity svých dětí, mají obavy z počítačových her a televizních pořadů, které jsou plné střílení a útoků na lidi a mají obavy, že dítě těmito tendencím podlehne a samo se stane agresivní. Obávají se, že se agresivita dítěte obrátí vůči nim samým.

Agresivita u dětí je přirozená tendence, která se věkem a výchovou vyvíjí. Začíná se projevovat v období vzdoru, pro které je typické vztekání, neposlušnost, křik, dále v období předškolního věku, kdy dochází ke sporům o hračky, o postavení mezi vrstevníky. Tato agrese je většinou krátkodobá a povrchní a nebývá nebezpečná. V období školního věku dochází k soupeření mezi sourozenci např. o postavení v rodině, o majetek, mezi spolužáky. Děti jsou však vyspělejší a lépe své chování kontrolují, jsou schopny odsoudit surové chování i agresora, brání se mezi sebou navzájem. Na sklonku dospělého věku má již agresivita jinou podobu, která se uplatňuje v reprodukční konkurenci (najít si partnera, zplodit potomky, chránit je), vede k překonávání překážek všedního dne.

Abychom zvládli agresivitu dětí, je dobré poskytnout dětem dostatek pohybu, aby mohli energii investovat. Děti vysedávají u televize a počítače, proto je nutné jim umožnit co nejvíce příležitostí k tělesným aktivitám, tvořivosti, podnikání, aby prožily radost

⁶² Matějček, Z., Dytrych, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 35, ISBN 80-7169-587-4.

z vlastního výkonu. Cestou jsou nejrůznější sportovní aktivity, přiměřené pracovní a zájmové činnosti

Další příčinou jsou frustrace, čili psychický stav, který vzniká při nedostatečném uspokojení nějaké potřeby. Často vnikají tam, kde rodiče od dětí očekávají výkony, které nemohou dosáhnout (školní), jsou přetěžovány či ponižovány. Pak jsou to psychické deprivace, které *ohrožují psychický vývoj dítěte při dlouhodobém neuspokojování nějaké základní psychické potřeby, až zaniká, nebo si dítě začne hledat uspokojení náhradním, nepřirozeným způsobem.*⁶³ Tím trpí děti, kterým není poskytována mateřská nebo otcovská láska, ať už jsou to děti odložené, nebo děti v rodinách. Frustrace vznikají z nedostatku vřelosti a opory, příčinou bývá zavrhování, časté kritizování dítěte a negativní postoje rodičů vůči němu.

*Nejúspěšnější prevencí agresivity je výchova, která podporuje v dětech tendenci ke spolupráci a k neagresivnímu řešení problémů a těžkostí.*⁶⁴ Důležité jsou přitom pozitivní vzory, správné používání odměn a trestů, vedení k disciplíně a sebeovládání.

Mezi další výchovné problémy v rodinách s dětmi patří problémy s přijímáním potravy, spánkem, vyměšováním či dětskou sexualitou.

⁶³ Matějček, Z, Dytrych, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 51, ISBN 80- 7169-587- 4.

⁶⁴ Matějček, Z, Dytrych, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada Publishing, 1997, s. 55, ISBN 80- 7169-587- 4.

3 VÝCHOVNÉ STYLY

Dnešní rodiče používají velkou škálu výchovných postupů. Neexistuje žádný univerzální návod, jak dítě vychovat. Rodiče se snaží zvolit co nejvhodnější způsob, jakým budou své dítě vychovávat, způsob, ušitý na míru právě jejich dítěti. Je vždy nutné hlubokého poznání sama sebe i svého dítěte, poznání toho, co je důležité pro rodiče, co od dítěte očekávají, kam jej chtějí směřovat, koho z něj chtějí mít v dospělosti. To je výhradní právo rodičů. Oni musí určit míru přísnosti či liberálnosti, se kterou budou na dítě působit, oni jsou zodpovědní za výsledky, které jejich výchova přinese. Rodičovský styl výchovy nemusí být po celý život dítěte stejný, může se měnit v závislosti na období, kterým dítě prochází. Např. rodiče mohou být u malého dítěte velmi laskaví a shovívaví, ale s nástupem dítěte do školy si uvědomí, že je nutno jej přimět k plnění povinností. Své postupy mohou přehodnotit a začnou na dítě působit s větší přísností, důsledností a kontrolou.

Styl výchovy se mění také s věkem rodičů, kteří postupně nabírají zkušeností, ale zároveň taky stárnou.

Přístup rodičů k dítěti určují dva základní momenty, a těmi jsou emoční vztah k dítěti a řízení.

Klíčový moment ve stylu výchovy tvoří emoční vztah rodičů k dítěti. Ten se projevuje očním kontaktem, laskavým pohledem, tónem řeči, případně dotyky, nasloucháním dítěti, spoluprožíváním emocí, kladným hodnocením, atmosférou pohody při společných činnostech.⁶⁵ V záporném emočním vztahu tyto charakteristiky chybí, je zde patrné trestání, ponižování až nenávisť.

Výchovné řízení pak může být silné nebo slabé. Nejhorší variantou je řízení rozporné, kdy rodič reaguje ve stejné situaci rozdílným způsobem, nebo styly řízení střídá a jeho chování je tudíž nepředvídatelné.

Psychologové pracují s mateřskými či obecně rodičovskými postoji a uchylují se ke dvěma až třem postojovým dimenzím:⁶⁶

1. postoj kladný, láskyplný, akceptující, proti němu stojí postoj záporný, hostilní, chladný až zavrhuje (emoční postoj k dítěti),

⁶⁵ Mertin V. *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál, 2011, s. 62, ISBN 978-80-7367-857-9.

⁶⁶ Čáp, J. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha 1996, s. 140, ISBN 80-85866-15-3.

2. postoj kontrolující, v opozici pak postoj poskytující dítěti autonomii, volnost, liberální postoj (dimenze řízení a kontroly),
3. doplňuje se třetí dimenzí, kterou je důslednost, proti ní stojí nedůslednost.

3.1 Výchovné styly podle Kurta Lewina a manželů Tauschových

K. Lewin experimentálně zkoumal účinky odlišných stylů výchovy na 10 -11- ti leté děti v přirozených podmínkách. Poté formuloval tři základní styly výchovy⁶⁷:

- autokratické řízení, kdy je vychovatel ve vztahu k dětem dominantní, nezajímá se o potřeby dětí, předává jim učivo a své zkušenosti jako jediné možné a nevede je k samostatnému úsudku a samostatnosti - důsledkem je nervozita, agresivita a odpor dětí nejen vůči vychovateli, ale i vůči sobě navzájem, nebo naopak strach, submise a pasivita
- slabé řízení, liberální, kdy je vychovatel k dětem velmi mírný, neklade na ně větší nároky, je shovívavý k neplnění úkolů, ponechává jim příliš volnosti,
- sociálně integrační řízení je demokratickým stylem výchovy, kdy vychovatel umožňuje dětem podílet se na rozhodování v rámci činnosti skupiny, dává jim možnost volby, podporuje jejich iniciativu, samostatnost a spoluzodpovědnost, vede děti k vyjadřování vlastních názorů a má pochopení pro jejich potřeby a individualitu. - Důsledkem jsou dobré výsledky jak v chování dětí k vychovateli, který není nepřítelem, tak i mezi sebou navzájem, jsou ochotny spolupracovat a dodržovat stanovená pravidla.

Tyto tři styly výchovy se časem ukázaly jako zjednodušené, protože rozmanitost výchovných způsobů je tak velká, že tato klasifikace nestačí. Proto byly doplněny o dimenzi emočního vztahu k dítěti, která je vyjádřena ve škále od záporného ke kladnému a vzniká tak model dvou dimenzí. Model dvou dimenzí – podle manželů Tauschových navazuje na model K. Lewina a přidává ještě další faktor, kterým zohledňují i rodičovské postoje.⁶⁸

Nevýhodou tohoto modelu je skutečnost, že se v něm vzájemně vylučuje kladný a záporný emoční postoj k dítěti, zatímco v praxi je častá ambivalence, když např. nevyrovnaná

⁶⁷ Čáp, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993, s. 335, ISBN -80- 7066-534-3.

⁶⁸ Čáp, J. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha 1996, I s. 144, SBN80-85866-15-3.

matka na veřejnosti dítě zahrnuje láskou, zatímco doma je odvrhuje. Totéž platí pro silné a slabé řízení, které se vyskytuje v některých rodinách současně (např. otec silné řízení, matka slabé řízení) ale do modelu dvou dimenzí je nelze zaznamenat.

Dvoukomponentový model rodičovského zpevnování (tzv. Marburský model) vypracovali autoři Stapf, Hermanna a Stäcker. Tento model rozlišuje negativní a pozitivní zpevnování (odměnu a trest), čemuž odpovídají dvě základní dimenze rodičovské výchovy: přísnost, trestání, kárání, nátlak a proti ní pochvala, podpora pomoc. Autoři potvrzují předešlé teorie, upřednostňují pozitivní zpevnování, které u dětí podporuje aktivitu, spolupráci, komunikaci a sebedůvěru na rozdíl od negativního zpevnování, které vede k pasivitě a vynucené konformitě, jenž se později ve skupině vrstevníků mění v rebelii a negativní chování.⁶⁹

3.2 Model 4 stylů výchovy – Maccobyová, Martin

Maccobyová a Martin pracovali s modelem výchovy D. Baumrindové, který vypracovala na základě modelu od K. Lewina. Rozšířili její model na 4 typy stylů výchovy a pracují v něm se dvěma základními dimenzemi rodičovského chování. V té první se rozhoduje, zda ze strany rodičů jde o péči náročnou, kontrolující (vyžadující, ovládající) nebo nenáročnou, nekontrolující. V druhé dimenzi se volí péče dítě akceptující, přijímající nebo dítě odmítající. Kombinací těchto dvou dimenzí vznikají 4 různé styly výchovy.

Autoritativní styl výchovy je výsledkem kombinace péče náročné a přijímající. Jedná se o přísnou výchovu s poměrně vysokými nároky kladenými na dítě, jež však respektují věk a individualitu dítěte a jsou jim pečlivě vysvětlovány. Chování rodičů vůči dětem je láskyplné, starostlivé, s ohledem na jejich city a názory. Tento styl výchovy je nejvhodnější.

Autoritářský styl výchovy je spojením přijímání a náročnosti bez vřelosti a lásky. Rodiče jsou přísní, odmítají s dítětem o svých nárocích komunikovat, vyžadují poslušnost, ovládání dítěte.

Shovívavý styl výchovy spočívá v přijímání a velmi malých nárocích, kladených na dítě. Zanedbávající styl výchovy je výsledkem výchovy bez jakýchkoliv nároků společně

⁶⁹ Čáp, J. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha: 1996, s. 144-146, ISBN80-85866-15-3.

s lhostejností a nezájmem o dítě. Takoví rodiče s dítětem nekomunikují, netráví s ním čas, ponechávají jej svému osudu.⁷⁰

3.3 Model devíti polí – J. Čáp

Model devíti polí - analyticko syntetický – vychází z předchozích výzkumů K. Lewina, manželů Tauschových, využívá humanistickou koncepci evropské kultury, filozofie a pedagogiky. V tomto modelu je klíčový emoční vztah dospělého k dítěti, který je zaznamenáván ve škále kladný- extrémně kladný - záporný- záporně kladný.

Kladný emoční vztah se projevuje zájmem o dítě, laskavostí a podporou. Rodiče prožívají radost z přítomnosti dítěte, tráví s ním co nejvíce času, projevují mu lásku, komunikují s ním. Motivují ho kladným hodnocením.

Extrémně kladný emoční vztah je krajní formou kladného emočního vztahu, rodiče jsou vůči dítěti zcela nekritičtí, hodnotí ho vždy pozitivně, stále jej podporují, až rozmazlují.

Záporný emoční vztah je typický lhostejností k dítěti. Rodiče se vyhýbají kontaktu s dítětem, tráví s ním minimum času, nezajímají je jeho problémy ani úspěchy. Ve vztahu chybí radost, podpora, pochvala, časté jsou hádky, tresty, ponižování dítěte., extrémem je nenávisť vůči dítěti nebo jeho zanedbávání či týrání.

Záporně-kladný emoční vztah rodičů k dítěti se projevuje rozdílným vztahem rodičů k dítěti, kdy jeden z rodičů je vnímán jako záporný a druhý jako extrémně kladný.

Druhou dimenzi modelu určuje způsob řízení dítěte dospělým. Je výsledkem kombinace komponentu požadavků a volnosti a projevuje se ve 4 formách: silné, střední, slabé a rozporné výchovné řízení rodičů.

Při silném výchovném řízení rodiče kladou na děti vysoké požadavky, bez ohledu na jeho možnosti, potřeby a zájmy. Děti mají mnoho povinností, jsou přísně kontrolovány.

Při slabém řízení naopak děti nemají téměř žádné povinnosti, případně zcela chybí jejich kontrola, typická je nedůslednost. Jiní rodiče jsou naopak lhostejní k dítěti, nezáleží jim na tom, co děti dělají.

Pro rozporné řízení je typické kladení mnoha požadavků na dítě bez příslušné kontroly.

⁷⁰ Fontana, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál: 2010, s. 23, ISBN 978-80-7367-725-1.

Rodič se chová nepředvídatelně, za stejné chování dítě jednou trestá, jindy k němu projevuje lhostejnost. Rozporné řízení také zahrnuje stav, kdy jeden z rodičů vykazuje silné řízení a ten druhý se snaží je zmírnit řízením slabým.

Výchovný styl je potom odvozen z kombinace emočního vztahu a stylu výchovného řízení vymezením výsledného pole.⁷¹

První pole vymezuje autokratický styl výchovy je charakterizován záporným emočním vztahem rodičů k dítěti a silným či středním řízením. Rodiče mají na dítě vysoké požadavky, často a přísně je trestají, jsou vůči němu agresivní, zesměšňují ho, může docházet až k týrání dítěte. Dítě se rodičů bojí, stává se submisivní a úzkostné, nebo se naopak brání neposlušností a agresivitou, i když ví, že bude potrestané. Tento styl výchovy omezuje samostatnost a iniciativu dítěte

Druhé pole vymezuje liberální styl výchovy je charakterizován záporným vztahem k dítěti a slabým řízením. Rodiče se k dítěti chovají lhostejně, ponechávají je vlastnímu osudu nebo je dokonce zanedbávají. Často je podceňují, nestarají se o školní výsledky dítěte, nekladou na ně žádné požadavky ani je nekontrolují.

Ve třetím poli zaznamenáváme pesimální výchovný styl se záporným emočním vztahem společně s rozporným řízením. Rodiče dítě často přehlíží, podceňují, či projevují značnou nespokojenost s dítětem, jejich výchova je nedůsledná, rozporná. Za stejný projev chování je dítě jednou trestáno, podruhé zůstává bez povšimnutí. Dítě je zmatené, dezorientované, stává se labilní a nesvědomité. Některé děti se snaží co nejvíce uniknout z rodiny, z některých těchto dětí se později stávají delikventi a drogově závislí.

Čtvrté pole vymezuje přísný, ale laskavý výchovný styl. Ten je charakteristický kladným až extrémně kladným emočním vztahem se silným výchovným řízením. Rodiče mají vůči dítěti velmi láskyplný vztah, a proto dítě akceptuje vysoké požadavky, které jsou na ně kladeny. Rodiče jsou důslední, spravedliví, jsou dítěti oporou v případě potíží.

Páté pole znázorňuje optimální výchovný styl s kladným až extrémně kladným emočním vztahem se středním řízením. Rodiče děti podporují ve vzdělávání, k dětem se chovají demokraticky, jako partneři, v rodině vládne příznivá atmosféra. Jsou zde jasně nastavená pravidla, která děti přirozeně respektují. Děti jsou svědomité, a stabilní.

⁷¹ Čáp, J. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha: 1996, s. 154-158, ISBN80-85866-15-3.

Šesté pole charakterizuje laskavě liberální styl, kterému odpovídá kladný až extrémně kladný emoční vztah spolu se slabým řízením. Mezi rodiči a dětmi vládne porozumění, na děti jsou však kladeny nízké požadavky s absencí jejich kontroly. U dětí není rozvíjena svědomitost, rodiče dětem ustupují, rozmazlují je, volí výchovu bez hranic. Děti mívají problém respektovat autority. Tato výchova neposkytuje jedincům dostatek stimulů tomu, aby si vytyčovali cíle a překonával překážky.

Sedmé pole vymezuje rozporný styl řízení s kladným až extrémně kladným emočním vztahem. V těchto rodinách je příznivé emoční klima, ale výchova je nedůsledná, často protikladná, rodiče nejsou schopni určit dětem jasná pravidla. Vývoj dětí je příznivější než v poli třetím díky milujícímu vztahu rodičů k dětem.

Osmé pole určuje kamarádský výchovný styl. Typický je extrémně kladný emoční vztah k dítěti se slabým řízením, který je spíše na úrovni kamarádství. Děti disponují volností, spíše dobrovolně plní požadavky na ně kladené doma i ve škole. Nebývají kontrolovány.

Deváté pole vymezuje emočně rozporný výchovný styl. Jeden z rodičů je dítětem vnímán extrémně kladně a druhý záporně, ambivalentní je i styl řízení. Kombinují se znaky výchovy a osobnosti dítěte se záporným i kladným emočním vztahem, dítě je zmatené.⁷²

⁷² Čáp, J. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha: 1996, s. 250-255, ISBN80-85866-15-3.

Obr. 1: Model devíti polí způsobu výchovy v rodině podle J. Čápa

Řízení	silné	střední	slabé	rozporné
Emoční vztah				
záporný	1. výchova autokratická, tradiční patriarchální		2. liberální výchova s nezájmem o dítě	3. pesimální forma výchovy
záporně-kladný	9. emočně rozporná výchova, jeden z rodičů zavrhuje, druhý extrémně kladný nebo je s ním dítě v koalici			
kladný	4. výchova přísná a přitom laskavá	5. optimální forma výchovy Se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	6. laskavá výchova bez požadavků a hranic	7. rozporné řízení, relativně vyvážené kladným emočním vztahem
extrémně kladný			8. kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

Závěrem lze říci, že pro kvalitní formování osobnosti dítěte se jeví jako nejvhodnější výchova s kladným emočním vztahem rodičů spojená se středně silným řízením, která „podporuje formování zdravého sebehodnocení, vytyčování přiměřených cílů a jejich realizaci, vytrvalost a sebevládní, stabilitu a odolnost, a tím i jedincovu aktivnost, autoregulaci, sebedeterminaci.“⁷³

Různé modely se mohou dle J. Čápa doplňovat.

⁷³ Čáp, J. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha: 1996, s. 224, ISBN80-85866-15-3.

3.4 Nevhodné výchovné styly v rodině

Výchovný styl, který rodiče uplatňují u svého dítěte, ovlivňuje mnoho faktorů. Spolupodílí se na něm vlastní zkušenosti vychovatele z jeho dětství, jeho inteligence a vzdělání. Důležité je také, jaký vztah má vychovatel např. ke svým rodičům, jak probíhal jeho vlastní citový vývoj. Výchovný styl podléhá také systému hodnot a ideálů vychovatele, význam mají i všechny situace, jimiž vztah vychovatele k dítěti prochází.

Za nesprávné styly výchovy označuje Z. Matějček:⁷⁴

- rozmazlující výchovu -rodiče na dítěti přehnaně citově lpí, rozmazlují je, přehnaně je chválí a obdivují, ve všem mu nepřiměřeně pomáhají a nedovolí mu se osamostatnit. Dítě je brzy přestává respektovat., bez jejich opory a pomoci však nedokáže obstát jak ve škole, tak i mezi vrstevníky,
- úzkostnou výchovu – rodiče se o dítě neustále bojí, proto jej neustále ochraňují před vnějším nebezpečím. Ze strachu o ně mu brání v iniciativě, omezují jeho aktivity. Děti se brání takové výchově buď protestem a agresivitou, snahou uniknout z dosahu rodičů nebo naopak pasivním podřízením, jenž vede k útlumu, apatii a bezradnosti při plnění úkolů.
- Perfekcionistickou výchovu – projevuje se touhou rodičů po dokonalosti dítěte bez ohledu na jeho reálné možnosti. Vede k přetěžování dítěte, což má za následek různé obranné postoje dítěte.
- Výchova protekční – rodiče vedou děti k hodnotám, jež pokládají za výhodné pro jejich život. Nezáleží jim však na způsobu, jakým jich, dítě dosáhne, dítěti přehnaně pomáhají a tzv. Mu „umetají cestičku“, aby nemuselo řešit nepříjemnosti. Totéž vyžadují od svého okolí.
- Výchova zavrhuje- dochází k ní v případě, kdy dítě vadí rodičům již pro svou existenci, či když nesplňuje jejich představy a očekávání. Dítě často trestají, ponižují, což opět vyvolává reakci buď v podobě vzdoru a agrese nebo ve formě pasivity a rezignace.

⁷⁴ Langmeier, J., Matějček, Z. *Neprospívající dítě*, Praha: Ústav zdravotní výchovy v Praze, 1966, s. 18-20.

Špatnou výchovou může docházet k nerovnoměrnosti ve vývoji osobnosti dítěte, poruchám učení, k výchovné zanedbanosti až k psychické deprivaci. Zde již dochází k hlubokému zásahu do osobnosti dítěte, kdy je náprava velmi obtížná.

Každá rodina si má jiné představy o výchově svých dětí, jiné hodnoty a proto si také volí vlastní výchovné postupy. Rodiče by však měli pečlivě vnímat také svět okolo nich, tak aby výchova nebyla odtržená od reality. Dítě bude vstupovat do širšího společenského světa než jen do své rodiny a proto je důležité, aby sdílelo s okolím alespoň některé společenské představy tak, aby se do společnosti začlenilo, aby nebylo mezi vrstevníky příliš odlišné a vyloučené.

V rodině si jedinec osvojí určitý styl, hodnoty, které bude ovlivňovat jeho chování.

Rodiče by měli své děti naučit se pohybovat ve světě tak, aby se naučily najít v něm rovnováhu mezi svými potřebami a očekáváním společnosti.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 ANALÝZA VÝCHOVNÝCH STYLŮ VE VYBRANÝCH RODINÁCH

4.1 Metodologická východiska

Výzkumný problém

Výzkumný problém, který se odvíjí od hlavního tématu diplomové práce, je **vliv socioprofesionálního postavení rodičů na výchovný styl**. Podkladem pro moji práci byly kromě odborné literatury také výzkumy realizované v této oblasti. Složitost celé problematiky je vysoká a zkoumá ji mnoho výzkumných pracovníků, kteří se zaměřují na rozličné aspekty výchovného stylu a na to, jak se navzájem determinují. Výzkum zachycující souvislosti mezi volnočasovými aktivitami a výchovným stylem realizovali Rotterová a Čáp v roce 1976, dále výzkumy zaměřené na společné činnosti rodičů a dětí v roce 1990 provedla Gillernová.⁷⁵ Nejčastěji se výzkumy zaměřují na souvislosti mezi emočním vztahem rodičů k dětem, mírou výchovného řízení a jejich stylem výchovy. Touto problematikou se velmi podrobně zabývala např. také Ilona Gillernová ve svém kvantitativním výzkumu „Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek.“⁷⁶ Tyto výzkumy se víceméně shodují na tom, že zásadní vliv na výchovu dítěte mají právě tyto dvě dimenze.

Přesto jsem přesvědčena, že tuto oblast je třeba neustále zkoumat a aktualizovat. Já jsem se ve svém výzkumu zaměřila na méně probádanou oblast, a proto jsem si zvolila jako výzkumný problém souvislost socioprofesionálního postavení rodičů s uplatňovaným výchovným stylem. Zajímalo mě, zda lze najít ve výchovném působení rodičů stejné socioprofesionální kategorie shodné znaky a určit, které výchovné styly v dané kategorii převládají. Právě na zjištění výchovných stylů v rodinách s různou socioprofesionální orientací zaměřím praktickou část mé práce.

⁷⁵ Gillernová, I., Kebza, V., Rymeš, M. a kol. *Psychologické aspekty změn v České společnosti*. Praha: Grada, 2011, ISBN 978-80-247-2798-1, s. 124.

⁷⁶ Gillernová, I. *Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek*[online]. UK FF Praha, katedra psychologie. Dostupné z: <http://cmps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/gillernova.pdf> [cit. 2015-03-08].

Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je podrobně prozkoumat výchovné styly, které jsou v jednotlivých rodinách rodiči uplatňovány a **zjistit, zda existují některé shodné znaky v uplatňovaném výchovném stylu v rodinách s podobným socioprofesionálním postavením s dětmi do 15 let.**

Podobnost socioprofesionální kategorie bude vymezena vzděláním a profesí rodičů a podle těchto kritérií budou rodiny rozděleny do 2 skupin:

1. skupina - rodiče s nižším socioprofesionálním postavením - vzdělání obou rodičů je nejvýše střední s maturitou, profesní zařazení odpovídá jejich vzdělání, např. dělnické profese, nižší úředníci, státní zaměstnanci apod.,

2. skupina - rodiče s vyšším socioprofesionálním postavením – vzdělání alespoň jednoho z rodičů je vysokoškolské, profesní zařazení odpovídá jejich vzdělání, např. vyšší úředníci, ekonomové, učitelé, programátoři, technici apod.

Podobnost výchovného stylu bude zkoumána podle Čápova modelu 9. polí a bude určována na základě dimenze emočního vztahu rodičů k dětem a míry jejich řízení.

Na základě výzkumného problému a výzkumného cíle jsem si stanovila **základní výzkumnou otázku (ZVO):**

Uplatňují rodiče s podobným socioprofesionálním zaměřením podobný výchovný styl?

Na základě této ZVO jsem formulovala specifické výzkumné otázky (SVO):

I. Kdo, jakou měrou a jakým způsobem se v rodinách podílí na výchově dětí? (otázky zaměřené na zjištění emočního vztahu obou rodičů k dětem)

II. Jakým způsobem rodiče v rodině motivují děti k plnění povinností? (otázky zaměřené na používání odměn a trestu, které souvisí s emočním vztahem i mírou řízení)

III. Jak rodiče podporují samostatnost dětí? (Otázky zaměřené na pravidelné povinnosti dětí a jejich kontrolu)

IV. Co je nejvyšší prioritou rodičů ve výchově svých dětí a k čemu rodina v budoucnu směřuje, jaké jsou její plány?

Metodologický přístup

V souladu se zaměřením své práce a stanoveným výzkumným cílem jsem zvolila kvalitativní výzkum, který lépe umožňuje pečlivě prozkoumat danou problematiku. Jeho cílem není široké zevšeobecnění údajů, ale hluboké vniknutí do konkrétního případu a objevení nových souvislostí, které se hromadným výzkumem nedají odhalit.⁷⁷ Cílem mé práce není zobecňovat, ale prozkoumat, jak se lidé v jejich přirozeném prostředí chovají, co nejlouběji se seznámit s danou problematikou, odhalit možné souvislosti, především emoční vztah mezi členy rodiny a míru řízení dětí. To se mi může povést s použitím nástrojů kvalitativního výzkumu.

Šetření proběhne formou polostrukturovaného rozhovoru ve vybraných rodinách s různým socioprofesionálním zaměřením. Rozhovor bude zaměřený na odhalení výchovných stylů respondentů a postžení subjektivního významu jejich postojů pro ně samé a pro jejich rodinu. Výzkumnými otázkami budu např. zjišťovat, kdo a jakou mírou se podílí na výchově, zda a jakým způsobem rodina společně tráví volný čas, jaké druhy odměn a trestu používají, zda podporují samostatnost dětí, zda mají děti pravidelné povinnosti. Budu se snažit také získat informace o tom, jaké má rodina plány v oblasti výchovy svých dětí.

Metodu polostrukturovaného rozhovoru jsem zvolila proto, že vzhledem k obsažnosti tohoto tématu je mým záměrem nechat rodičům částečnou volnost k popisu svého stylu výchovy a postžení předem nepředvídatelných skutečností důležitých pro výzkum. Rozhovor bude zaznamenáván na diktafon, poté bude provedena obsahová analýza a vyhodnocení výzkumu.

Výzkumný vzorek a vstup do terénu

Za základní výzkumnou jednotku jsem zvolila úplné rodiny s dětmi, z nichž alespoň jedno bude již ve věku školáka. Pro potřeby mého výzkumu nemuseli být rodiče sezdaní a akceptovala jsem také rodiny s rodičem náhradním, který žije v rodině déle než 3 roky. Zároveň jsem hledala rodiny s rozdílným socioprofesionálním zaměřením, tedy rodiny s různými profesemi od profesí dělnických až po vysoce specializované a náročné. Vybírala jsem rodiny ze svého okolí a snažila jsem se pro společný rozhovor získat oba

⁷⁷ Gavora, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000, s. 32, ISBN 85-931-79-6.

rodiče, což byl značný problém. Otcové se buď vylouvali na nedostatek času, nebo uvedli, že výchovu má u nich na starosti matka. Nakonec jsem od tohoto požadavku upustila. Před výzkumem jsem měla obavy, zda budou rodiče otevřeně hovořit o tom, jak to v rodině funguje, zda budou ochotní se rozprávět. Z oslovených 15 rodičů se do výzkumu nakonec zapojilo 10 rodin, ve všech případech rozhovor vedly matky, které byly velmi sdílné, ochotně odpovídaly na otázky a poskytly mi dostatek informací pro můj výzkum. Konečný počet rodin, ve kterých jsem provedla šetření, byl 10.

Rodiny jsem rozdělila do 2 kategorií:

Charakteristika nižší socioprofesionální kategorie:

Do nižší socioprofesionální kategorie jsem zařadila rodiny, jejichž oba rodiče dosáhli nejvýše středoškolského vzdělání s maturitou. Tito rodiče vykonávají profesi odpovídající jejich vzdělání: betonář, hasič, pomocná pracovnice na obecním úřadě, poštovní doručovatelka, mistr kovovýroby, stolař, učitelka MŠ, řidič nákladního automobilu. Dvě matky z této skupiny je nezaměstnané.

Charakteristika vyšší socioprofesionální kategorie:

Do vyšší socioprofesionální kategorie jsem zařadila rodiny, jejichž alespoň jeden z rodičů dosáhl vysokoškolského vzdělání a druhý minimálně středoškolského vzdělání. Tito rodiče vykonávají profesi, odpovídající jejich vzdělání: vedoucí stravování v základní škole, majitel firmy na montáž oken, uklízečka (přechodně, předtím mistrová textilní výroby), policista, herečka státního divadla, technik, pedagog v environmentálním centru, daňový poradce, statik, zahradní architekt.

Jednotlivé rodiny jsem pro lepší orientaci uspořádala do přehledné tabulky. Pod č. 1 – 5 jsem zařadila rodiny s nižším socioprofesionálním postavením, pod č. 6 – 10 rodiny s vyšším socioprofesionálním postavením.

Tabulka č. 1. Přehled rodičů zařazených do výzkumného šetření.

	Jméno rodičů	věk	vzdělání	zaměstnání	Počet dětí	Věk dětí
1	Jana	30	Vyučena	Nezaměstnaná	2	4, 8
	Martin	38	Vyučen	Betonář		
2	Martina	36	Vyučena	Zaměstnanec obce	2	4, 8
	Pavel	57	SŠ s mat.	Profesionální hasič		
3	Monika	35	Vyučena	Pošt. doručovatelka	2	10, 14
	Miroslav	45	Vyučen	Mistr výroby		
4	Lucie	45	SŠ s mat.	Inv.důchodkyně	3	7, 10, 22
	Josef	51	Vyučen	OSVČ - stolař		
5	Anita	32	SŠ s mat.	Učitelka MŠ	2	3, 12
	Karel	41	SŠ s mat.	Řidič		
6	Barbora	46	SŠ s mat.	Uklízečka	3	10,10,16
	Miloslav	48	VŠ-Bc	Policista		
7	Karolína	40	SŠ s mat.	Vedoucí stravování	3	5,14.20
	Zdeněk	43	VŠ-ing.	OSVČ – montáž oken		
8	Petra	30	Vyšší odb.	Herečka st. divadla	1	9
	Lukáš	30	VŠ-Bc.	Technik - kontrolor		
9	Jitka	32	VŠ-Bc.	Daňový poradce	2	3, 7
	Pavel	36	VŠ-Mgr.	Pedagog		
10	Zuzana	35	VŠ-Mgr.	Zahradní architekt	4	6,7,11,13
	Roman	35	VŠ-Ing.	Statik		

Metoda sběru dat

Styl výchovy lze v rodině zjišťovat různými metodami: pozorováním, dotazníkem, rozhovorem a dá se zkoumat u různých respondentů – u dětí, rodičů, prarodičů. Pro získání uceleného souboru je ideální kombinovat výše uvedené metody.

Já jsem ve svém výzkumu využila metodu hloubkového rozhovoru, přičemž jsem zvolila rozhovor polostrukturovaný. Připravila jsem si specifické otázky (tzv. okruhy), kterými jsem se chtěla v rozhovoru zabývat a pro upřesnění jsem si ke každé specifické otázce připravila podrobnější otázky tazatelské. Takto uspořádané otázky směřovaly ke zjištění výchovných stylů respondentů tak, jak je uspořádal ve svém Modelu devíti polí J. Čáp.

Rozhovory trvaly 45 – 60 minut, nahrávala jsem je na záznamník a poté jsem je doslovně přepsala do počítače. Některá šetření probíhala u respondentů doma, některá na mém pracovišti v mateřské škole, kde je zřízena útulná místnost pro návštěvy.

Etická stránka výzkumu

Před započítím výzkumu jsem každého respondenta vždy informovala o průběhu a okolnostech výzkumu, požádala jsem je o souhlas s jejich účastí a o souhlas s nahráváním rozhovoru. Vysvětlila jsem jim, že rozhovory budou použity výhradně můj výzkum. Jména respondentů jsem z důvodu anonymizace výzkumu změnila.

Nikdo ze zúčastněných nepožadoval písemné stvrzení těchto závazků, proto jsem tento dokument nezhotovovala.

Způsob analýzy výzkumných dat

Analýza dat začala přepisem rozhovorů, přičemž jsem se snažila zaznamenat také další projevy, jako pomlka, smích, zamyšlení. Poté jsem využila techniku otevřeného kódování. Snažila jsem se najít v rozhovorech důležitá slova či výroky a uspořádat je do významových kategorií, které souvisely s výzkumnými otázkami (s emočním vztahem a stylem řízení). Ty jsem pojmenovala a dále jsem s nimi pracovala, měnila jsem je a porovnávala, hledala jsem podobnosti a vnitřní souvislosti, což je výhodou kvalitativního výzkumu, jež má cirkulární povahu.⁷⁸ Získala jsem mnoho kódů, které jsem rozřadila

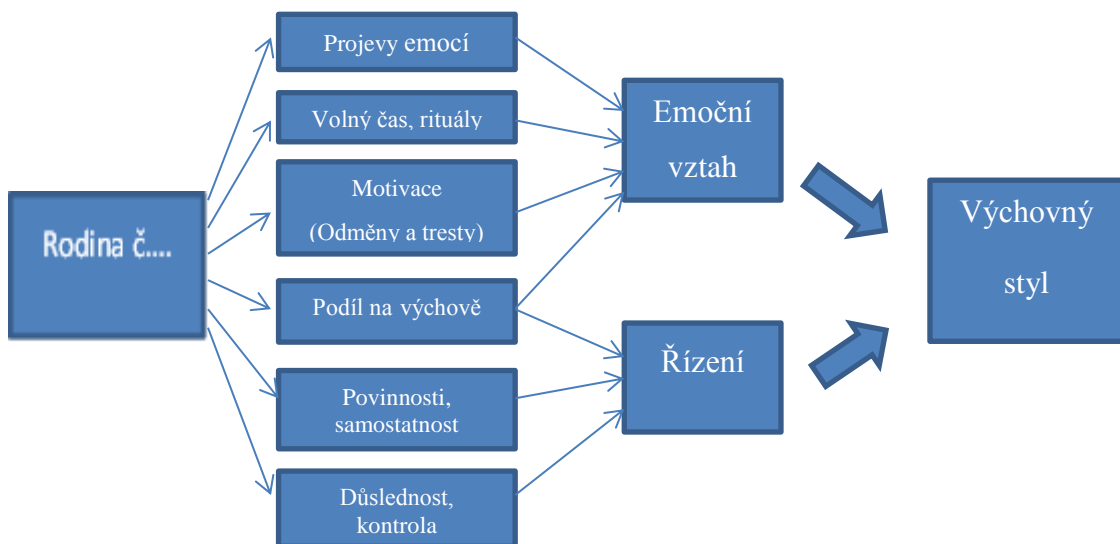
⁷⁸ Švaříček, R., Šedřová, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. s. 220, ISBN 978-80-7367-313-0.

do 10 - ti kategorií (tabulka č. 2). Potom jsem vytvořila graficko-analytický model (obrázek č. 2), podle kterého jsem zformulovala analytický příběh každé rodiny.

Tabulka 2. Přehled významových kategorií:

Kategorie vypovídající o emočním vztahu rodičů k dětem:			
Emoce, vztahy	Rituály	Volný čas	Motivace
Kategorie vypovídající o míře řízení			
Podíl na výchově	Povinnosti, samostatnost	Důslednost	Kontrola
Kategorie vypovídající o dalším směřování rodiny:			
Priority	Cíle	Hodnoty	

Obr. č. 2: Graficko - analytický model

Na základě analýzy rozhovorů jsem vymezila emoční vztah rodičů k dětem a způsob jejich řízení a stanovila jsem odpovídající výchovný styl dle Čápova modelu 9. polí. Poté jsem porovnávala výchovné styly rodin zařazených do 1. kategorie – rodiny s nižším socioprofesionálním postavením a výchovné styly rodin zařazených do 2. kategorie – rodiny

s vyšším socioprofesioním postavením a hledala jsem podobnost výchovných stylů v jednotlivých kategoriích.

Podobnost výchovných stylů jsem porovnávala na základě odpovědí na 4 specifické výzkumné otázky, které jsem zvolila na začátku svého výzkumu a které mi pomohly stanovit emoční vztah rodičů k dětem a míru výchovného řízení.

I. Kdo, jakou měrou a jakým způsobem se v rodině podílí na výchově dětí?

- Hodnocení podílu otce a matky na výchově, emočních vztahů mezi členy rodiny,
- porovnání množství a způsobu stráveného volného času rodičů s dětmi,
- rituály v rodině.

II. Jakým způsobem rodiče v rodině motivují děti k plnění povinností?

- Druhy odměn a jejich četnost,
- druhy trestů a jejich četnost,
- míra důslednosti rodičů.

III. Jak rodiče podporují samostatnost dětí?

- Rozsah povinností dětí,
- míra kontroly dětí ze strany rodičů,
- míra volnosti dětí, zájmová činnost dětí.

IV. Co je nejvyšší prioritou rodičů ve výchově svých dětí a k čemu rodina v budoucnu směřuje, jaké jsou její plány?

4.2 Analýza rozhovorů

V této části mé práce popisují výsledky rozhovoru formou příběhu každé jednotlivé rodiny. Zaměřuji se v nich na analýzu emočního vztahu rodičů k dětem a na způsob jejich řízení, který určuje dimenze povinností a dimenze volnosti a jenž jsou určující pro stanovení odpovídajícího výchovného stylu dle Čápova modelu 9. polí. Příběh každé rodiny zakončuje krátké vyjádření rodičů o prioritách ve výchově svých dětí a k čemu rodina v budoucnu směřuje, jaké jsou její plány.

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 1. - HANA A MARTIN

Rodiče Hana (30 let) a Martin (38 let) spolu mají 4- letého Tadeáše a zároveň vychovávají osmiletého Jirku z matčina předchozího vztahu. Otec Martin žije v rodině 5 let. Otec je vyučený zedník a tuto práci také vykonává, matka je vyučená keramička, momentálně nezaměstnaná, čeká 3. dítě. Matka s láskou popisuje kladné i záporné vlastnosti svých dětí, přičemž Jirkovy špatné vlastnosti dle matky chlapec zdědil po svém biologickém otci, se kterým se stýká velmi nepravidelně a zřídka. Na otázku, jaký má chlapec vztah s nevlastním otcem, matka uvedla, že Martin plně supluje biologického otce a Jiřík jej přijímá a respektuje. *„Martin je úžasný, s Jirkou to umí, podporuje ho v zájmech. On je Jirka hrozně pohodlnější, všeho by chtěl dosáhnout bez práce. Je neprůbojnější a nevěří si, tak vše raději předem vzdá. Martin mu fandí na fotbale, proto se teď Jirka víc snaží, aby ho taťka pochválil.“* Oba rodiče pozitivní motivací podporují chlapcovu vůli a vytrvalost. O mladším chlapci matka s uspokojením řekla: *„Tadeášek je takovej tlustoušek malej, je to naše sluníčko, všichni ho milují.“*

Oba rodiče tráví s dětmi hodně volného času. Matka o děti pečuje v době, kdy je otec v práci, otec pravidelně přebírá aktivní roli ve svém volném čase. *„Když má taťka volno, přebírá si kluky a stále jim něco vymýšlí. Chodí na výpravy, na ryby, tábořit, takže to je víc vychovává on. Užívají si ty svoje chlapské akce. Někdy chodím s nimi, ale někdy mě ti chlapi ani nepotřebují.“*

Rodiče udržují velmi úzké styky s rozšířenou rodinou a mají také mnoho přátel s malými dětmi, se kterými pořádají pro děti různé aktivity. *„Pořád něco podnikáme, slavíme, vymýšlíme se známými dětem cesty za pokladem, karnevaly. Nic finančně náročného, hlavně že jsme spolu a že mají děti nějaké zážitky.“* Matka si zakládá na společných večerech, které připravuje pravidelně s dětmi. Večere skýtají možnost komunikace

a členové rodiny si navzájem sdílejí své zážitky. Dalším každodenním rodinným rituálem je čtení před spaním, při čtení se střídají oba rodiče i Jirka,

Rodiče nemají nastaven pevný systém odměn a trestů. Děti jsou trestány výjimečně, matka trestem většinou jen vyhrožuje, ale většinou není důsledná a své výhrůžky nedodrží. *„Nejdřív domlouvám, snažím se jim vždycky zapůsobit na city, aby jim bylo líto, že se tak chovají, že mě to mrzí. Ale když to nepomůže, pak jsem vzteklá a rozčiluju se a vyhrožuju. Ale když jim něco zakážu, tak to většinou nedodržím.“* Tělesný trest je v této rodině výjimkou, jen když se nahromadily Jirkovy problémy s chováním i ve škole. *„To dostal Jirka ode mě i na zadek, ale to se stalo výjimečně. Horším trestem je pro kluky, když s nimi nemluvíme. Hlavně Martin, on by na děcka nesáhnul.“*

Matka uvedla, že největší odměnou jsou pro Jirku peníze, kterými chlapce rodiče pravidelně motivují. Oba chlapci však také pozitivně reagují na pochvalu a motivační je pro ně i např. slíbený výlet.

Z rozhovoru s matkou je patrné, že ve vztahu rodičů k dětem v této rodině výrazně převažuje kladná komponenta a projevuje se to **extrémně kladným emočním vztahem obou rodičů k chlapcům**. To lze vyzorovat nejen z toho, s jakou láskou a potěšením o nich hovoří, z podpory, kterou jim poskytují ale i z množství společně stráveného času. Rodiče děti netrestají, ale jejich výchovné snažení je z velké části založeno na nepřiměřených finančních odměnách. Vztahům v této rodině je věnována značná pozornost. *„Naše rodina je velká a semknutá, když má někdo problém, pomůžeme si, máme se rádi. Mám 4 sourozence, všichni už mají svoji rodinu, ale scházíme se často. Ani se nikam nevejdeme, tak si pronajímáme za 3 stovky mateřské centrum a jsme tam třeba celý den, uvaříme si společný oběd, děcka si hrají, večer posedíme. Děláme to takhle docela často.“*

Matka uvedla, že na výchově se podílí oba rodiče stejnou měrou, ale matka vnímá sebe jako přísnější, otec na děti přísný ani být nemusí. *Martin má přirozenou autoritu, jen se objeví a vše najednou funguje samo.“*

Nejčastějšími výchovnými problémy je Jirkova lenost a zlobení ve škole. Její děti nemají doma žádné povinnosti a matka o sobě se smíchem řekla, že je *„otrokem svých dětí.“* Pak dodává: *„Pořád po nich něco sbírám. Když Jirkovi poručím umýt nádobí nebo vynést koš, tak u toho skoro brečí.“*

Jirka po sobě nechtěl uklízet, a proto se s ním rodiče dohodli, že bude dostávat peníze za veškeré domácí práce. „*Tak dostává 10 Kč za umytí nádobí, 5 Kč za vynesení koše, a taky za jedničky ve škole, tak to se najednou snaží, koš vynáší každý den. Alespoň si uvědomí, jak dlouho to trvá, než si na něco vydělá, šetří si totiž na malou terénní motorku, kterou dostane za necelý rok k narozeninám.*“ Matka s takovým dárkem nesouhlasí, ale není schopná svůj názor prosadit vůči části rodiny, která chlapce v této zálibě podporuje. „*No, ale já prostě nemám sílu mu to už vymlouvat, tak ji dostane.*“

Z výše uvedených skutečností lze vyzorovat, že **řízení v této rodině je spíše slabé**. Lze to odůvodnit především minimem povinností, či skutečností, aby dítě povinnosti plnilo, platí mu rodiče penězi. Také to, že si Jirka prosadil zakoupení drahého dárku, se kterým matka nesouhlasí, je výsledek slabého řízení. Především ze strany matky je patrná menší autorita, což by mohlo být způsobeno nedůsledností ve výchově. Ta způsobuje, že děti nemají pevně stanoveny mantinely svého chování a proto často dochází ke konfliktům.

Na základě kombinace extrémně kladného emočního vztahu a slabého řízení hodnotím výsledný výchovný styl jako laskavě liberální – šesté pole.

K budoucnosti svých dětí matka uvedla:

„*Chci, aby byli dobrými lidmi, aby nebyli lhostejní. Aby se uměli postarat o sebe, ale aby mysleli i na druhé. Ne aby byli členové armády spásy a rozdali se, ale aby byli spokojeni sami se sebou. Je jedno, jestli budou inženýři nebo budou dělat rukama, ale aby nebyli křiváci. Chci jim ukázat směr, ale myslím, že oni se rozhodnou sami.*“

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 2. - MARTINA A PAVEL

Martina (36 let) a Pavel (57 let) žijí spolu 10 let v nesezdaném vztahu a mají spolu 2 děti, syna Olivera (7 let) a dceru Nelu (4 roky). Matka Martina má středoškolské vzdělání bez maturity – tzv. rodinnou školu a pracuje jako zaměstnanec obce – provádí různé sezónní pomocné práce (čištění chodníků, pletí záhonů apod.). Otec Pavel má středoškolské vzdělání s maturitou. Pracuje jako profesionální hasič. Otec má z předchozího manželství 2 dospělé děti a 3 vnoučata, se kterými se stýká jen u příležitosti narozenin a o vánocích.

Matka o svých dětech hovořila s úsměvem a nadšením a u obou dětí vyzdvihla jejich kladné vlastnosti. U Olivera manuální zručnost při hře se stavebnicemi, citlivost, hovořila

o tom, že rychle běhá a proto rád hraje fotbal, baví ho i hra na flétnu, ale nejvíc miluje počítačové hry. U Nely vyzdvihla její pohodovou povahu. *„Nelinka je pohodář, celý den se kouká na televizi a je klid. S hračkami si nehraje, pořád ji mám za zadkem, chce mi se vším pomáhat v kuchyni a tak ji někdy nechám, to je děs, ona hlavně dělá nepořádek.“* Matka dětem věnuje hodně času, s chlapcem chodí na tréninky, s oběma dětmi na procházky, na dětské hřiště. Otec se dle matky na výchově dětí téměř nepodílí. *„Někdy v zimě přiměřu Pavla, aby nás vzal na malou sjezdovku na lyže. Oliver se naučil v lyžařské škole základy a já chci, aby to uměl dobře. Sama lyžovat neumím, ale kvůli dětem bych se to naučila. Manžel lyžovat umí, ale nechce se mu.“*

Matka uvedla, že z 80% se podílí na výchově ona. Manžel zrekonstruoval a nadstandardně vybavil dům a děti zajistil finančně, ale po citové stránce rodina strádá. Z jejího hlasu byla patrná lítost, když hovořila o situaci v rodině: *„Děti mají cokoli, co si přejí. K čemu nám to ale je, když máme totální krizi? Pavel se vůbec o nás nezajímá, ani o mě, ani o výchovu dětí, nevím, co mám dělat. Nejradši bych se sbalila a odstěhovala. On je úplně pasivní, jen čumí celý den na televizi nebo hraje hry na počítači.“*

Společné činnosti, na kterých by se podílel i otec, v této rodině nefungují. Otec si s dětmi hraje jen výjimečně, nechodí s nimi na procházky a nejezdí s nimi na výlety, tyto aktivity s dětmi absolvuje matka sama, otce dle matky obtěžují. *„Kdykoliv s námi má někam jít, bere to jako nutné zlo, jako rozkaz. Taky mi to tak vždycky dá najevo a řekne: „Rozkaz!“ a s nechutí to udělá. Pokud to tedy vůbec udělá. Sám nikdy nic nenavrhne. Matka s lítostí uvedla, že jedinou činností, kterou otec provozuje s dětmi je to, že se synem někdy čte. O ostatní přípravu na školu se stará matka.*

Rodina spolu tráví každoročně dovolenou u moře s manželovými přáteli. *„To je jediné, co pro rodinu v rámci aktivit zařídí. Celou dobu tam má na klíně notebook a hraje hry, i na pláži. Ale já si to s dětmi užiju, koupáme se, blbneme, hrajeme si na pláži.“*

Rodina se spolu neschází ani u společného jídla. *„Otec jí v obýváku u televize a děti si odnesou jídlo do svého pokoje a pustí si k tomu pohádku. Já sedím sama u stolu v kuchyni. Chce se mi brečet. Nemám sílu to změnit, když otec nemá zájem. Někdy v létě společně grilujeme, ale protože i na zahradě máme televizi, tak i tam se Pavel dívá nebo si tam vezme počítač a vůbec s námi nekomunikuje.“*

Večerní rituály probíhají také v režii matky, otec se jich neúčastní. Děti s matkou hrají pexeso, poslouchají pohádky a usínají u televize.

Matka uvedla, že pokud děti zlobí, reaguje křikem a zákazy. Zakazuje jim počítač a televizi, což funguje také jako odměna. Tělesné tresty matka nepoužívá. „*Olivera už poslední dobou nic jiného než počítač ani nezajímá. Pochvala na něj neplatí, nestojí o ni. A ono ho ani není za co odměňovat. Není mazel, aby mu vadilo, že se na něj zlobím. Když jsem na děcka naštvaná, tak Oliver zaleze do pokoje a čučí jak kakabus a je naštvaný on na mě. Nelča brečí a prosí, té vadí, když se zlobím. Někdy jsem důsledná, ale někdy to nevydržím a povolím. Víím, že je to špatně, ale už chci mít někdy taky pokoj*“.

Emoční vztah každého z rodičů k dětem je velmi rozdílný. Z řeči matky bylo zřejmé, že své děti miluje, že je s nimi ráda a **snaží se o jejich podporu a rozvoj.** Její **emoční vztah k dětem je kladný.** Z rozhovoru nevyplývalo, že by otec neměl děti rád, že by jim ubližoval nebo že by je trestal. Je však zřejmé, že je **k výchově zcela lhostejný** a **neposkytuje dětem žádnou emoční podporu.** Dle matky je důvodem jeho pohodlnost pramenící z jeho vyššího věku. **Výsledný emoční vztah se tedy jeví jako záporně kladný.**

Povinnosti a míru volnosti v této rodině určuje pouze matka. „*Přísnější jsem já, jsem taková ta ječící matka, když mi rupnou nervy. Pavel je flegmatik, pokud ho děti neobtěžují u televize, tak s ním nehne, co dělají.*“ Děti mají povinnosti přiměřené jejich věku. Oliver se kromě přípravy do školy stará o domácí zvíře. „*Je na to zvyklý a dělá to bez řečí.*“

Děti po sobě sklízají nádobí ze stolu do myčky a musí si každý den uklidit hračky. Matka uklid kontroluje, ale není důsledná a reaguje podle momentální nálady: „*Někdy nemám sílu se s nimi dohadovat a uklidím to sama. Jindy, když si neuklidí hračky, zapnu vysavač a hračky jim vysaju. To na Olivera platí, má lego a to pak jen lítá, aby to stihnul posbírat.*“

Velkým Oliverovým problémem je jídlo, od miminka trpí nechutenstvím. Matka si s tímto problémem si neví rady a v rodině dochází z tohoto důvodu k častým stresovým situacím. Matka dítěti střídavě vyhrožuje a slibuje, výhrůžky většinou nedodrží, protože jsou nesplnitelné. „*Bojujeme s každým soustem, kdybych ho nenutila, tak by jedl jen suché rohlíky. Vyhrožuji mu, že půjde do léčebny, ale vůbec nic nefunguje. Scény kvůli jídlu jsou u nás na denním pořádku.*“

Dalším závažným problémem v této rodině jsou počítačové hry, které začínají chlapce ovládat a jsou častým zdrojem konfliktů mezi ním a matkou. Matka zatím jeho tlaku odolává a je důsledná. „*Já mu to dovolím jen tak hodinu denně, ale mu to nestačí, jen celý den smlouvá,*

aby už mohl hrát, a čeká, až mu to povolím. Bodejt', vidí to u otce. Ten taky nic jiného nedělá“.

Matka chce v budoucnu investovat prostředky do vzdělání a podporovat děti v jejich nadání. *„Nebudu je nutit, aby dělali něco, co jim nepůjde, ale pokud budou v něčem nadaní, tak je nutit budu. A chci, aby moje děti uměly jazyky, protože to je dnes důležité, budu je nutit, aby se je učily. Chci, aby si dokázaly vydělat peníze, aby nebyly na nikom závislí, jako já na manželovi.“*

Řízení této rodiny určují požadavky, které jsou přiměřené věku dětí. Matka je sice kontroluje, ale nevyžaduje dostatečně důsledně jejich splnění. To, co někdy promine, jindy potrestá. Někdy dětem trestem vyhrožuje, ale výhrůzku nesplní, což snižuje její autoritu. Otec se dle matky na řízení nepodílí vůbec. Matka uvedla, že nechce nutit děti dělat to, co jim nepůjde, ale už nyní plánuje, jak bude řídit vzdělávání dětí dle svých představ. Na základě výše popsaných skutečností jsem určila, že **řízení v této rodině je slabé a částečně rozporné.**

Na základě výsledků analýzy emočního vztahu a typu řízení jsem zhodnotila výsledný výchovný styl jako emočně rozporný – deváté pole.

Budoucnost této rodiny je dle matky nejasná: *„Nevím, nemáme žádný cíl. Manžel je úplně pasivní, nemůžu ho ani přinutit, aby uvolnil v domě svoji kancelář, kterou nepotřebuje, a udělal v ní ještě jeden dětský pokoj, aby děcka měli každý svůj pokoj a furt se nehádaly. Nejde o peníze, ale se mu nechce. Nechce to dovolit, protože on když byl malý, tak prý měl taky společný pokoj se sestrou. Jinak všechno máme, myslím majetek. Nemáme žádné společné plány, ale já nevím jak dál. Chtěla bych chlapa, který o nás bude stát a který s námi bude trávit čas.“*

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 3.- MONIKA A MIROSLAV

Matka Monika – 35let, vzdělání středoškolské bez maturity, pracuje jako poštovní doručovatelka a otec Miroslav – 45 let, vzdělání středoškolské bez maturity, vyučený zámečnický mistr, pracuje jako mistr výroby v soukromé firmě.

Žijí spolu 7 let v nesezdaném partnerství, vychovávají 2 děti z předchozího vztahu matky.

Rodiče s dětmi žijí v malém obecním bytě 2+1.

Matka hovořila s uspokojením o kladných vlastnostech svých dětí, ale se starostmi v hlase o vlastnostech negativních. Obě děti jsou dle matky velmi temperamentní a dominantní, příliš dobře spolu nevycházejí, jelikož každý prosazuje své zájmy a nerad ustupuje, což je zdrojem každodenních konfliktů.

Se svým biologickým otcem se děti pravidelně stýkají, tráví s ním každý 3. víkend. Syn má k otci kladný vztah, dcera záporný a nerada k němu jezdí. Matka se snaží děti podporovat v pozitivním vztahu k otci. *„I když mezi námi dvěma byly zásadní problémy, myslím si, že děti by měly vědět, že je táta má rád a ve vztahu k nim se nic nemění.“*

Dcera Petra, 14 let, navštěvuje 9. třídu ZŠ. Dle matky je to ctižádostivá dívka, která své zájmové aktivity podřizuje touze dostat se na hudební konzervatoř. *„Baví ji zpěv a tanec, chodí několik let do ZUŠ na sólový zpěv a klavír, doma pořád zpívá a tančí.“* Matka je pyšná na její nadání a ráda se s dcerou účastní různých soutěží a vystoupení.

„Petra je hodně společenská, má plno kamarádů a je ráda středem pozornosti.“ Je v pubertě a to se odráží na jejím chování, je stále v opozici. *„Je to typická puberťačka: stále o něčem diskutuje, pořád odmlouvá, stále musí mít poslední slovo. Na druhé straně je to mazel, i když je jí 14, jak může, tak se přitulí.“* Její druhou zálibou je jízda na koni, navštěvuje statek, kde se o koně s obdivuhodným úsilím stará a učí se jezdit. Ve škole jí nejde matematika a fyzika, proto jí matka často učivo vysvětluje.

Syn Tomáš, 10 let, navštěvuje ZŠ. Dle matky je to takový vůdčí typ: velmi hrdý, sebevědomý a ctižádostivý, ale jen tam, kde chce sám, k většímu úsilí ve škole se příliš přimět nedá. Je zaměřený na sport, hlavně na lední hokej. Trénuje v okresním hokejovém klubu a ve sportu je velmi vytrvalý. *„Škoda že nemá takovou vůli i ve škole, to by to určitě někam dotáhl. Ve škole má výchovné problémy, pořád se předvádí před kamarády a odmlouvá učitelce. Jak zjistí, že učitelka je slabší autorita, tak ji prostě stále prudí.“*

Matka uvedla, že mezi dětmi a nevlastním otcem nejsou příliš kladné vztahy. Otec na děti často křičí, vyhrožuje a také děti trestá. *„On je cholerik, hned řve a bez rozmyslu přikazuje a zakazuje, ale já s jeho tresty nesouhlasím, jsou hloupé a nesmyslné. Třeba za trest vyhodí děčka z bytu ven, ať jdou na procházku, i když je škaredě a já nechci, aby se toulaly po ulici. Je na ně moc tvrdý.“*

Nevlastní otec se děti intenzivně podporuje ve sportu. *„To on je naučil plavat, bruslit, lyžovat, sháněl jim kola, aby mohli jezdit. Jezdí se synem na tréninky a fandí mu, v tom je skvělý.“*

Volný čas kromě sportu věnuje rodina společné práci na zahradě. Tato činnost však není pro matku ani pro děti zdrojem radosti a zábavy, protože nevlastní otec jejich práci neustále kritizuje a nutí je dělat ji stále dokola, protože nikdy není spokojený s výsledkem. *„On nikoho nikdy nepochválí, nic mu není dost dobré, protože on sám od své matky pochvalu nikdy nezažil. Já se snažím děčka chválit, ale on to nesmí slyšet, protože mi hned vyčte, že je chválím za lajdáckou práci. Třeba když plejí záhonek, nesmí tam zůstat ani kořínek, to to hned prohrabe a řve, ať vypadnou, když to neumí udělat pořádně.“*

Rodina se společně schází u oběda i u večeře. *„Já vařím, děčka někdy prostírají stůl. U jídla si povídáme, děti po obědě společně myjí nádobí. Někdy před spaním hraje třeba karty, ale většinou jen já s dětmi.“* V létě tráví rodiče s dětmi volný čas na koupališti, jezdí na výlety na kolech, někdy jezdí na dovolenou. Klima je však napjaté, narušené častými konflikty dětí s nevlastním otcem nebo hádkami rodičů kvůli dětem mezi sebou.

Výchovné problémy s dětmi se matka snaží řešit domluvou, pokud se děti hádají mezi sebou, tak je většinou od sebe oddělí, nesmí být spolu v 1 místnosti, což jim po nějaké době vadí, ale když jsou pak spolu, za chvíli se zase hádají. Matka přiznala, že občas ztratí kontrolu, na děti křičí a použije tělesný trest. *„Občas dojde i na nějakou facku, hlavně Petra je vždycky hrozně drzá a odmlouvá tak dlouho, až mi ujedou nervy. Ona je mistr na to někoho rozčítit do ruda. Ví, že bude potrestaná a stejně nepřestane.“* Matka se snaží děti pochválit vždy, když si to zaslouží, snaží se jim vynahradit nepřiměřeně kritické chování otce. *„Oba jsou mazliví a dá se s nimi mluvit, dokonce u Toma funguje jediná domluva, to si pak dá říct, když s ním mluvím v klidu. Na tresty reaguje tím, že se zatvrdí ještě víc.“* Děti nedostávají materiální odměny, ale pravidelně jim matka slíbí za pěkné vysvědčení zajímavou prázdninovou aktivitu. *„Rádi jezdí na tábory, tak se musí ve škole snažit, jinak by nikam nejeli.“*

Za prohřešky v chování ve škole, které matka řeší častěji se synem, používá zákaz oblíbené činnosti, hlavně hry na PC nebo zákaz televize, někdy i více dní, podle závažnosti. Chlapec ví, že bude pokárán a že bude následovat trest, přesto se tyto prohřešky opakují dost často.

Nevlastní otec děti nikdy fyzicky nepotrestal. Zakazuje jim TV, PC, křičí na ně, trestá je prací. Děti za práci nikdy nechválí, dobrý výkon považuje za normální.

Matka o dětech hovoří kladně a s potěšením, je s nimi ráda, mazlí se s nimi. Snaží se děti motivovat pozitivně, oceňovat jejich snahu a dobrý výkon. Občas používá tělesné tresty, což je výsledkem její bezradnosti s výchovou velmi dominantních dětí. Nevlastní

otec je k dětem velmi tvrdý a kritický nejen při plnění povinností ale i ve volném čase. Tento postoj převzal ze své původní rodiny. Zároveň se však dětem věnuje, sportuje s nimi a při těchto činnostech má radost z jejich dobrého výkonu. Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem hodnotím **emoční vztah rodičů jako kladný**.

Ve výchově se více angažuje matka, protože s dětmi tráví více času. Je mírnější než otec. *„Já je spíš bráním, ne protože by třeba neměl pravdu v tom, že děti něco provedly nebo nesplnily úkol, ale nesnáším, když po nich jen řve. A ty jeho tresty jsou taky k ničemu, děti ho pak akorát nenávidí, místo aby si uvědomily, že udělaly chybu.“*

Děti mají stanoveny pravidelné povinnosti, které jsou přiměřené věku. Rodiče kontrolují jejich plnění a zvláště otec velmi důsledně vyžaduje precizně odvedenou práci, což matka hodnotí jako přehnané. *„Jednou týdně si uklízejí důkladně pokoj, o víkendech myjí po obědě nádobí, vynášejí odpadkový koš, pravidelně pracují na zahradě, hlavně zalévají. Taky zametají schodiště v domě, když máme úklid, chodí se psem. Samozřejmě se musí denně připravovat na školu.“* Matka uvádí, že i ona je důsledná a děti kontroluje.

Dle matky mají děti i dostatek volnosti, mohou trávit čas se svými kamarády venku, do kroužků nejsou nuceni, vybírají si je podle svého zájmu, ale pak matka vyžaduje, aby děti v kroužku, který si vybrali, vydržely alespoň 1 rok. *„No ale Tomáše jsem vloni přinutila, aby začal hrát na klávesy, když je máme doma a hraje dcera. Chtěla jsem, aby to zkusil, má hudební sluch a rád zpívá. Přihlásila jsem ho do ZUŠky, ale on to nesnáší, musím ho nutit, aby cvičil. Je nadaný, když k tomu sedne, tak to za chvíli umí, ale nesnáší to. Dochodí do konce školního roku a pak ho nechám, nemá to cenu.“*

Děti mají řadu povinností, jsou pravidelně kontrolovány, rodiče jejich plnění **důsledně vyžadují**. Otec vykazuje prvky autokratického řízení, matka se jeho nepřiměřenou přísností a tvrdostí vůči dětem snaží mírnit pozitivním hodnocením a laskavým přístupem. Děti mají čas i na své kamarády a zájmy, avšak i u **zájmové činnosti je rodiči vyžadována vytrvalost**. Dle výše uvedených skutečností převažuje komponenta povinnosti nad komponentou volnosti, a proto hodnotím **výsledné řízení jako silné**.

Zhodnotíme-li kladný emoční vztah k dětem a silné řízení, **výsledný styl řízení je přísný, ale laskavý - čtvrté pole**, otec však uplatňuje perfekcionistickou výchovu, což se projevuje touhou rodičů po dokonalosti dítěte bez ohledu na jeho reálné možnosti. Vede k přetěžování dítěte, což má za následek různé obranné postoje dítěte.

K budoucnosti svých dětí a rodiny matka uvedla: „*Chci, aby se moje děti naučily zodpovědnosti za své činy, aby vystudovaly alespoň střední školu a dokázaly se uživit poctivou prací, aby byly zdravě sebevědomé a svých cílů aby dosahovaly poctivou prací a úsilím, ne aby žily na úkor jiných lidí.*

Chtěli bychom si pořídit vlastní dům nebo alespoň byt. Přeji si, aby se zlepšily vztahy mezi dětmi a vlastně i mezi námi dospělými. Abychom spolu komunikovali a ne se dohadovali. Chci, aby byl doma klid a pohoda.“

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 4. - LUCIE A JOSEF

Rodiče Lucie 45 let, a Josef 52 let, jsou 8 let manželé a vychovávají spolu 2 syny, 10 -ti letého Daniela a 7- mi letého Vaška. Lucie má středoškolské vzdělání s maturitou, obor elektromechanik, pracovala jako operátorka na výrobní lince. Dnes je v plném invalidním důchodu z důvodu vážné nemoci, kterou před třemi lety prodělala. Manžel Josef má středoškolské vzdělání bez maturity, je vyučen v oboru stolař a pracuje jako stolař ve vlastní stolařské firmě. Matka uvedla výrazný podíl manžela na chodu celé domácnosti i výchově chlapců. „*Ještě že mi pomáhá manžel, je úžasný. Hlavně se stará o kluky, o učení. Bez něj bych to nezvládla,*“

Dcera Denisa z předchozího manželství matky má 22 let, žije od 15 - ti let u babičky a s rodiči se stýká o víkendech. Matka s lítostí a bezradností poznamenala: „*Denisa se nám úplně vymkla, dělá si, co chce, hádá se s babičkou i s námi, nedá si říct.*“

Rodiče Lucie a Josef spolu postavili velký rodinný dům s velkou zahradou s bazénem a jezírkem. „*Kluci to tam milují, mají tam ráj: zvířata, houpačky, týpí, klubovnu na půdě, písek, prostě všechno. Chodí za nimi spoustu dětí z okolí a jsou celé dny venku.*“

Matka o dětech hovořila s potěšením o jejich kladných vlastnostech a schopnostech, především o manuální zručnosti a pracovitosti, uvedla také problematické oblasti výchovy, se kterými se rodiče potýkají. „*Daneček má velké problémy ve škole, je dyslektik, dysgrafik. Stalo se mu to po narkóze, když byl na operaci s nosní mandlí.*“ Z rozhovoru vyplynulo, že rodiče poskytují chlapci velkou podporu, pravidelně se s ním učí, aby tyto potíže úspěšně zvládal. „*Pořád ho pomáháme a povzbuzujeme, on to potřebuje, všechno mu dá mnohem více práce než jiným dětem.*“

Rodiče tráví s dětmi veškerý volný čas, společné činnosti mají velmi často charakter pracovních činností, které začínají brzy na jaře a končí na podzim. Chlapci mají dokonce

vlastní záhonky, často také pracují se dřevem v otcově dílně. *„My jsme na zahradě většinou všichni a pracujeme společně. Dan dokonce s tátou přitloukal na střeše šopy tašky na krovy, takovýma obrovským hřebíkama. Vyržel to dělat celý den.“*

Na zahradě také probíhají oslavy narozenin s grilováním. *„Pořádáme oslavy klukům, oni si pozvou kamarády a vymýšlíme jim zábavu.“*

Otec někdy s dětmi o víkendech chodí na dlouhé pěší výpravy nebo jezdí na cyklovýlety. Pokud rodina zůstává doma, tráví čas spolu. *„Hrajeme společenské hry, kluci se mnou rádi vaří nebo pečou štrúdl.“* U stolu se schází celá rodina, někdy chodí na oběd do restaurace. Večer rodiče dětem čtou a chodí s dětmi spát. *„Čteme jim v posteli a pak u nich čekáme, až usnou.“*

Dovolenou přizpůsobují zájmům a možnostem dětí tak, aby chlapcům zprostředkovali bohaté vyžití. *„V zimě jezdíme na týden na hory, protože rádi lyžujeme a v létě jsme každoročně u moře, kluci rádi plavou a potápí se, tak to je pro ně super.“*

Rodiče děti netrestají, snaží se jejich konfliktům předcházet, a pokud chlapci zlobí, rodiče jim pouze domlouvají. *„Snažíme se je vychovávat pozitivně, hodně je chválíme, radujeme se, když se jim něco povede, občas jim slíbíme nějaký výlet. Nepoužíváme tresty. My jim jen domlouváme. Já jim dávám najevo, že se zlobím a pošlu je do svého pokoje.“*

Z výše uvedeného rozhovoru je zřejmé, že rodiče poskytují dětem velmi silnou emoční podporu a tráví s nimi veškerý volný čas, se starším chlapcem se denně učí, pomáhají jim i s uklidem hraček. Všechny aktivity v rodině se plánují s ohledem na děti tak, aby byly zaměstnané a spokojené. I přes to, že chlapci již dosáhli školního věku, rodiče je pravidelně uspávají. **Ve vztahu rodičů k dětem v této rodině jednoznačně převažuje kladná komponenta, proto hodnotím emoční vztah obou rodičů k dětem jako extrémně kladný.**

Na výchově dětí se stejnou mírou podílejí oba rodiče. Matka je dominantnější ve věcech výchovy a plánování aktivit, otec činnosti realizuje, je trpělivější. Matka hůře zvládá konflikty mezi dětmi, ke kterým dochází velmi často a reaguje křikem, otec řeší tyto konflikty pravděpodobně jiným způsobem, což matka kritizuje. *„Pepa někdy reaguje nevhodně, místo aby situaci uklidnil, tak ji ještě zhorší, kluci se pak vztekají ještě víc. Pepa neumí věci řešit diplomaticky a konfliktům předcházet, třeba u jídla. Když kluci nechtějí obědovat, protože si hrají, tak se zbytečně rozčiluje a nutí je, aby šli, a oni pak stejně nakonec nejdí. Já je nechám, oni pak přijdou, až dostanou hlad. A tak je to se vším.“*

Rodiče řeší s chlapci jejich neschopnost se domluvit mezi sebou, nechut' po sobě uklízet. Další problém nastává při stolování, kdy chlapci nechtějí odejít od započaté hry. *„Nechtějí uklízet a to se pak zlobím, domlouvám, křičím. Nakonec to s křikem, hádáním a společně se mnou udělají, ale je to boj. Snažím se vše řešit v klidu a domlouvou, ale většinou to nejde, oba se uráží, když jim něco vytknu, vůbec mě neposlouchají, nedají si říct.“*

Chlapci nemají žádné pevně stanovené povinnosti. Péči o domácí zvířata vykonávají příležitostně, pokud mají jinou zábavu, stará se o zvířata matka. Školní povinnosti starší chlapec odkládá na co nejpozdější dobu. *„Smlouvá a oddaluje to a tak se většinou učí až večer.“*

Chlapci rádi pracují na zahradě, tyto práce vykonávají společně s rodiči a berou je jako zábavu, ne jako povinnost.

Z výše uvedeného vyplývá, že **chlapci nemají pevně nastavené pravidla chování, nepřijímají odpovědnost za svoje chování**, především za časté konflikty, které mezi nimi vznikají. Rodiče tyto situace neumí efektivně řešit, chlapce motivují pouze pozitivně, nevyužívají jiné možnosti. Při kontrole svých požadavků **nejsou důslední**.

V řízení rodičů **převládá komponenta volnosti nad komponentou povinnosti**, proto hodnotím řízení rodičů **jako slabé**.

Kombinací extrémně kladného emočního vztahu k dětem a slabého řízení dostáváme výsledný výchovný styl – kamarádský – osmé pole.

K budoucnosti svých dětí a rodiny matka uvedla.

„Máme všechno, co potřebujeme. Hrozně nás semkla moje nemoc, bála jsem se o život, teď už jsme nejhorší překonali, ale bylo to moc těžké. To si pak najednou uvědomíte, že není důležité mít uklizený dům, vyžehlené prádlo a vyceповané děti, ale nejdůležitější je to, že ráno vůbec vstanu a vypravím kluky do školy.“

Přejeme si pevnou silnou rodinu, ve které je každý každému oporou. A hlavně si přejeme zdraví pro všechny. To je nejdůležitější. Všechno ostatní se dá koupit.

Chci, aby kluci byli samostatní a odvážní jít za svými sny. Aby nebyli lhostejní, uměli pomoci druhým, taky aby se o sebe postarali, aby z nich byli řádní lidé, kteří obstojí v tomto světě. Byli bychom rádi, aby nám byli stále nablízku, aby zůstali poblíž, aby s námi byli v kontaktu. Aby stále věděli, kde je jejich máma a táta a vraceli se domů.

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 5. - ANITA A KAREL

Anita a Karel jsou manželé 13 let. Žijí v rodinném domku v těsném sousedství Karlových rodičů. Oba mají středoškolské vzdělání, Anita pracuje jako učitelka a Karel jako řidič. Vychovávají spolu dvě děti, 12- ti letou Kláru a tříletého Jana.

Děti jsou dle matky hodné, veselé a pohodové, rodiče s nimi nemají žádné větší výchovné problémy. Při rozhovoru matka o dětech mluvila velmi pozitivně a láskyplně, s pýchou hovořila o kladných vlastnostech své dcery: „*Klárka je snaživá, cílevědomá, když si řekne, že něčeho dosáhne, tak za tím jde. Třeba když chce dostat ve škole dobrou známku, tak u učení leží celý večer.*“ Dcera se připravuje do školy samostatně, je zodpovědná a úkoly dělá pečlivě. „*Klárka ani nechce, abych jí úkoly kontrolovala, protože tak prý paní učitelka nepozná, že děti učivo neumí.*“ Matka jí pomáhá pouze s náročnými projekty, pracují na nich společně.

Oba rodiče se významně podílejí na výchově dětí. Otec se každodenně dětem věnuje po návratu z práce a o víkendech. „*Tátovy jsou víkendy, to si vezme děti na starost a já se můžu více věnovat domácnosti. Chodí s nimi ven, do lesa na procházky. V lese rád staví domečky ze dřeva, klacků, šišek, mechu. Honzík baví montování v dílně s tátou.*“

Rodiče si s dětmi často hrají a hodně času tráví také na zahradě společnou prací. Tyto činnosti jsou pro ně zdrojem radosti, je patrné, že jsou spolu rádi. „*Máme tam záhonky se zeleninou, králíky, slepice, jezírko se pstruhy, tak máme pořád co dělat. A děti jsou tam s námi a podle svých možností nám pomáhají. No, děti hlavně obírají jahody a maliny, a taky rádi zalívají. Po práci všichni naskáčíme do bazénu a blbneme tam. Někdy taky tatka vyloví pstruha rovnou z jezírka a hned si ho ugrilujeme.*“

Rodiče s dětmi jezdí každý rok na dovolenou, v létě k moři a v zimě na hory, otec s Klárkou rád lyžují.

V rodině vládne přirozený řád, některé činnosti jsou tak zautomatizované, že mají charakter rituálů. Jednou takovou činností je společné stolování, zvláště o víkendech. „*Děti připraví prostírání a příbory, to je jejich práce, i Honzík už pomáhá. Chystají se mnou i jídlo. U stolu je pohoda, povídáme si. Také ukládání ke spánku je pravidelné. Honzík si vyslechne každý den pohádku. Když je doma manžel, tak mu čte on a pak s ním usne. Klárka se s námi před spaním dívá na televizi, někdy hrajeme karty, někdy si čte.*“

Nejhezčí jsou oslavy narozenin, to k nám chodí babičky a další příbuzní. Ale slavíme také vysvědčení. To jdeme vždycky všichni na oběd do restaurace.“

Ve vztahu rodičů k dětem v této rodině převažuje kladná komponenta. Děti jsou považovány za rovnocenné partnery a tímto způsobem s nimi rodiče i jednají. To se projevuje např. v projevech důvěry dceři v přípravě do školy a zároveň její zodpovědnost, aby rodiče nezklamala. Díky projevům vřelosti, pozitivnímu hodnocení dětí, podílu obou rodičů na výchově a sdílení velkého množství společných aktivit a rituálů **hodnotím emoční vztah obou rodičů k dětem jako extrémně kladný.**

Matka je vůdčí osobnost při výchově dětí. *„Ve výchově mám já hlavní slovo, jsem přísnější a důslednější, když něco řeknu, tak přes to nejede vlak. Mě asi ovlivňuje to, že jsem učitelka, hlavně tu moji důslednost, vyžaduju to od dětí ve školce a tak to stejně praktikuju u svých dětí. Karel se taky snaží, ale moc mu to nejde, chvíli to vydrží ale jak děcka trochu zakňourají, tak povolí. On je spíš takový rozmazlovací typ.“*

Právě důslednost matky a vzájemná spolupráce obou rodičů jsou pravděpodobně jedny z nejdůležitějších faktorů úspěchu jejich výchovného působení. Děti často hlídá i babička a dědeček a ti, i když jsou na děti mírnější, plně respektují pravidla, která rodiče nastavili. Dcera pomáhá s domácími pracemi *„a já vždycky trvám na tom, aby to udělala“*. V době, kdy měla s jejich plněním potíže, matka zavedla systém, který ji přiměl si své povinnosti plnit. *„Udělalí jsme jí doma rozpis, takovou tabulku, co měla na ledniče a tam byly napsány její povinnosti. Když to splnila, udělala si tam fajfku, když ne, měla tam černý puntík. Za tři černé puntíky musela ochutnat nové jídlo.“* Tímto způsobem jsme se snažili bojovat s jejím dlouhodobým nechutenstvím. *„Nechtěli jsme, aby se její nechutenství zhoršilo, tak jsme postupovali hodně opatrně, pomaličku a co nejvíc v klidu a po dobrém.“*

My děti netrestáme, není důvod. Občas na ně trochu zvýším hlas, ale nekřičím, jen dám do hlasu větší důraz. To stačí. Výjimečně plácnu Honzika přes ruku, když nás třeba štípne nebo do nás strká. Klárka nedostala už nejmiň 7 nebo 8 let.

Rodiče děti nijak zvlášť neodměňují. Používají nejčastěji slovní pochvalu nebo nějakou sladkost. *Někdy si můžou děti vybrat v obchodě něco dobrého, ale vždycky dovolím jenom jednu věc. Když si vyberou 2 věci, musí se rozhodnout a jednu věc vrátit. V tomto jsem důsledná.*

Z výše uvedeného vyplývá, že díky pevně stanoveným pravidlům v rodině a zároveň důvěře a volnosti, kterou rodiče poskytují své dceři, lze **řízení rodičů charakterizovat jako středně silné.** Autorita je přirozená, bez uplatňování trestů, motivačně působí

odměny ve formě pochvaly, radosti z úspěchu a společné oblíbené aktivity. Komponenta povinnosti i komponentu volnosti jsou dle mého názoru v rovnováze.

Výsledný výchovný styl je dán kombinací extrémně kladného emočního vztahu a středně silného řízení – optimální výchovný styl – páté pole.

Matka si přeje, aby z dětí vyrostli slušní a charakterní lidé a sami se rozhodli, co budou v životě dělat. *„Nechci jim vnucovat svoje přání, to znamená, že i kdyby třeba nechtěli jít na vysokou, tak mi to nebude vadit. Hlavně aby si zvolili vlastní, dobrou cestu.“*

Pro rodinu si přeje více společného času. *„Nyní je taťka hodně v práci, aby nás uživil, abychom se měli dobře, hlavně teď když jsem byla na mateřské.“*

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 6. - BARBORA A MILOSLAV

BARBORA, 46 let, (středoškolské vzdělání s maturitou) a Miloslav, 48 let (vysokoškolské vzdělání) jsou manželé a vychovávají 3 děti, 16 - ti letého Vojtěcha a dvojčata Ondřeje a Viktoru. Oba rodiče jsou zaměstnaní, na matce leží tíha domácnosti a zásadním měrou i výchova dětí. Matka pracuje jako uklízečka, aby nemusela dojíždět mimo obec a dohlédla na děti. Z tónu řeči bylo zřejmé, že matka je dominantní osobnost a jako dominantní označila také všechny své děti. Hovořila s uspokojením o kladných vlastnostech dětí, o tom co umí a v čem vynikají, ale zároveň velmi otevřeně označila i jejich negativní stránky: *„Vojta je vůdčí typ, když něco chce, tak toho dosáhne, všechno zorganizuje. Sám si domluvil brigádu a vydělal si na drahý mobil, který jsme mu nekoupili. Ještě na základce řekl, že bude v televizi, tak napsal e-mail do Bludiště a dostal se tam i s celou třídou. A dělal tam spolužákům kapitána. Moc se neučí, školu fláká, myslí si, že to půjde samo jak na základce, ale na vysvědčení bude mít určitě čtverky. Když mu poručím, aby se učil, tak leží a čumí do stropu a učit se nebude.“*

Dvojčata jsou dle matky taky neposlušná, pořád se spolu hádají, ale zároveň ocenila jejich kladné vlastnosti. *„Ondra si nedávno si úplně sám udělal velký luk, který střílí, je šikovný. Viktorka má ve škole samé jedničky, je z děcek nejklidnější a nejposlušnější, rozumná a pečlivá.“*

Manžel Miloslav pracuje jako profesionální policista, domů přijíždí až navečer. *„Taťka přijde až večer z práce a chce mít svůj klid. My si s děckama nehrajeme, já na to nemám čas a manžel náladu.“* Z dalšího rozhovoru vyplývá, že i když otec ve všední dny svůj čas dětem nevěnuje, o víkendech se jim to snaží vynahradit. Celá rodina jezdí společně

na jednodenní výlety na kolech, na procházky do lesa, na houby, v létě na koupaliště. Se synem Ondrou má otec společný zájem: „*Ondra s tátou chodí na ryby, to se sbalí i třikrát za měsíc a jsou celý den pryč.*“

Matka je spokojená s kladnými vlastnostmi dětí, ale uvědomuje si i jejich záporné vlastnosti a bere je jako přirozené, jako součást jejich osobnosti a temperamentu. Uvědomuje si, že je nutné děti zaměstnat a proto s manželem organizují povinnosti i zábavu tak, aby co nejlépe usměrnili jejich energii. Těchto činností se aktivně s dětmi účastní a z výpovědi jednoznačně plyne, že jsou spolu rádi. *Pronajmeme si někde chatu, třeba na Šumavě nebo na Jižní Moravě, a odtud pak vyrážíme na kolech nebo na raftu. I děcka to baví, mají docela výdrž, jsou spokojené.*

Děti v rodině Barbory a Miloslava mají rozděleny své povinnosti, podílejí se na chodu domácnosti. Pokud nastávají nějaké výchovné problémy, jsou spojeny právě s nesplněním některých povinností. Matka velice rozhodně uvedla tresty, které jsou v rodině běžné. „*Když není hotovo, mají zákaz, zabavím jim třeba mobily nebo nesmí ven. Dvakrát to řeknu, a když to nepomůže, tak něco zakážu, nebo dostanou pár facek, hlavně když pak ještě odmouvají. Někdy stačí jen vytáhnout vařečku a je klid.*“ Na otázku, jak často děti dostávají, matka uvedla, že „*pár facek schytají i několikrát za týden.*“ Tělesné tresty aplikuje jen na mladší dvojčata. Většinu tělesných trestů vykonává matka. Tresty rodiče nepovažují za nepřiměřené: „*To neznamená, že bysme je neměli rádi, ale pořádek a kázeň musí být, za chvíli by nám skákali po hlavě. My jsme taky doma občas dostávali, když jsme si to zasloužili a žádnou újmu jsme z toho neměli.*“

Moc je neodměňujeme, stačí pochvala. Občas za odměnu jim nějakou kačku dáme, třeba když uklidí dřevo a chtějí pak na zmrzlinu, nebo když pracují na zahradě.“

Ve vztahu rodičů k dětem v této rodině převažuje kladná komponenta. Tresty, které rodiče používají, jsou udělovány za konkrétní prohřešky či nesplněné povinnosti. Děti s nimi dopředu mohou počítat, a proto mají výchovný charakter. S kladným emočním vztahem se však neslučují tělesné tresty, jež jsou v této rodině používány především matkou. Je to pravděpodobně důsledek přenosu výchovného stylu ze své orientační rodiny, protože ve všech ostatních ohledech lze emoční vztah označit jako kladný.

Děti jsou vedeny k samostatnosti a pomoci rodičům. Rodiče jsou přesvědčeni o tom, že děti se mají podílet na chodu domácnosti. Matka je ve výchově dominantní a určuje požadavky na děti, ale otec ji ve výchově podporuje. Nedochozí tedy k rozpornému řízení.

Matka k tomu uvádí: „*Já rozděljuju úkoly a ječím, taťka zařve, až když děcka neposlechnou mě. Musí pomáhat na zahradě, chodí s námi na dřevo, o tom se vůbec nediskutuje. Když nejsem doma, tak jim napíšu seznam a musí být hotovo.*“ Děti jsou si vědomy svých povinností a většinou je dle matky plní, protože rodiče jsou důslední ve výchově a děti vědí, že za nesplnění povinnosti následuje trest. „*Vojta než by zůstal za trest doma, tak radši všechno udělá, co má. Ani u učení moc neprotestují, ví, že to musí udělat.*“

Dostatek volnosti mají děti ve volbě zájmové činnosti a budoucí profese. Rodiče je nechávají, aby si vybrali, co je baví. „*My je podporujeme v kroužcích, abychom je dostali od PC a TV, ať si chodí, kam chtějí, ale my pak chceme, aby tam vydrželi. Necháváme dětem svobodnou volbu, jen jsem chtěla, aby syn studoval blíž, ale syn si prosadil Brno.*“

Z výpovědi matky je zřejmé, že rodina má nastavený pevný systém povinností a také sankcí za jejich nesplnění. **Autorita rodičů a důslednost je určujícím znakem výchovy v této rodině.** Sankce mají mimo jiné i dost často charakter tělesných trestů. **Pokud zohledníme komponentu povinnosti i komponentu volnosti, komponenta povinnosti spíše převažuje a proto řízení rodičů hodnotím jako silné.**

Rodina si velmi cení dobrých vzájemných vztahů s rozšířenou rodinou. *Máme hodně příbuzenstva, jsem ze 4 sourozenců, každý týden se navštěvujeme i s děčkama, pomáháme si.* „*Nedáváme si žádné drahé dárky, ani neděláme kdovíjaké oslavy. Spíš maličkosti, ale posedíme a děcka si pohrají. Je důležité, že jsme spolu a máme se rádi.*“

Z kladného emočního vztahu rodičů k dětem a silného řízení vyplývá přísný, ale laskavý výchovný styl - čtvrté pole .

Co je nejvyšší prioritou rodičů ve výchově svých dětí a k čemu rodina v budoucnu směřuje, jaké jsou její plány:

Matka si velmi cení kladných vzájemných vztahů v rodině a ty si přeje upevňovat a rozvíjet. „*S chlapem jsme spolu 20 let a zatím to není nejhorší, na to, jak to vidím všude okolo. Máme hodně příbuzenstva, jsem ze 4 sourozenců, každý týden se navštěvujeme i s děčkama, pomáháme si. Důležité je, že jsme spolu a máme se rádi.*“

Ve stejném duchu chce vychovávat i děti, cílem její výchovy jsou slušně vychovaní lidé.

„*Mně se zdá, že v dnešní společnosti chybí hlavně morálka, lidi se k sobě chovají hrozně, nikdo nemá k nikomu úctu. Chtěla bych, aby z mých dětí vyrostli slušní lidi, nemusí mít vysokou školu, ale abych se za ně nemusela stydět.*“

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 7. - KAROLÍNA A ZDENĚK

Rodiče Karolína (40 let) a Zdeněk (43 let) jsou manželé. Vychovávají spolu 3 děti, Lukáše (20), Radka (15) a Lauru (5 let). Karolína má středoškolské vzdělání a pracuje jako vedoucí stravování ve škole. Kromě toho je aktivní v řadě zájmových sdružení v obci, zpívá v místním hudebním sdružení a pečuje o své vážně nemocné rodiče.

Zdeněk má vysokoškolské vzdělání technického směru a pracuje ve vlastní malé firmě na montáž plastových oken. Celé dny tráví mimo domov a o víkendech hraje s místní kapelou na zábavách. Chod domácnosti zajišťuje výhradně Karolína, což ji značně vyčerpává. *„Domácnost a výchova dětí je především na mě, manžel podniká a přichází domů až večer. Často jsem úplně vyřízená.“*

Všechny tři děti matka charakterizovala jako dominantní a paličaté, což ztěžuje jejich výchovu a klade na rodiče velké nároky: *„Každý je generál, ale žádný voják, voják jsem doma jenom já.“*

Nejstarší syn Lukáš studuje střední odborné učiliště obor truhlář. Tento obor si zvolil sám, ale ve studiu není příliš úspěšný. Podle negativního tónu řeči matky lze usoudit, že rodiče jsou se synem nespokojení a ve způsobech výchovy bezradní. *„Už to dělá 5 let, dvakrát propadl a musel změnit obor, doufám, že už to konečně dodělá. Je to hrozný lajdák nezodpovědný, pořád se s ním rozčilujeme. Jen by se bavil a lítal po venku.“* I přes výchovné problémy a neúspěchy ve škole rodiče synovi koupili motocykl, který si přál. *„Chtěl motorku, tak jsme mu ji koupili, ale už s ní udělal i nějaký průšvih, jel na ní opilý, a policajti mu dali dýchnout, tak jsme museli zaplatit pokutu, sebrali mu řidičák, no a stejně na ní zase jezdil, i když měl zákaz.“*

O výchovných problémech hovoří matka i u syna Radka, kterému byla v osmi letech diagnostikována porucha učení a dyslexie. Zároveň ale Radek zdědil po rodičích hudební nadání, z čehož mají rodiče radost a chlapce v této zálibě podporují. *„Syna Radka baví muzika, už 4 roky se učí hrát v ZUŠce na bicí a hraje ve dvou kapelách. V tom ho dost podporujeme, protože jsme s tátou oba muzikanti. Taky ho baví elektrika a tak to chce jít studovat na učňák, řešili jsme to doma a myslím, že je to dobrá volba. Je dyslektik, má poruchu učení, tak to byl ve škole boj, hlavně na 1. stupni. Není studijní typ, práce rukama pro něj bude to nejlepší.“*

Laurinka chodí do školky, má ráda lego, čtení pohádek a pomáhá mi ráda v kuchyni. Je to taky pěkný paličák, když si něco umane, tak piští.“

Matka uvedla, že celá rodina tráví volný čas v létě především prací na zahradě a na poli, někdy jim zbyde čas i na procházku. V zimě rodina relaxuje doma. *„Někdy společně celá rodina hrajeme deskové hry, to si užijeme spoustu legrace, jenže to je spíš výjimečně.“*

Členové rodiny se scházejí u společného jídla především o víkendech, po obědě si pravidelně udělají čas na vzájemnou komunikaci: *A vždycky po obědě si sedneme všichni v obýváku, my si dáme s manželem kafčo a povídáme si, co se dělo celý týden, co bylo dobré a co ne. To je pohoda, to máme rádi.* Večerní rituál probíhá vždy stejně, rodiče se střídavě věnují hlavně nejmladšímu dítěti. *„Kluci většinou sedí u počítače, ale s Laurinkou si čteme pohádky, říkáme básničky a zpíváme, to musí být každý den. Buď já, nebo manžel.“*

Na společnou dovolenou rodina z finančních důvodů nikam nejezdí, což je všechny mrzí.

Rodiče nepoužívají tělesné tresty. Pokud děti překročí stanovené hranice, snaží se nejdříve v klidu situaci vyřešit, až poté přistupují k postihům. *„U nás fungují sankce, prostě jim nevyhovím, když něco chtějí. Děti nebijeme, to vůbec nemá cenu. Došlo i na zabavení motorky a PC, ale oni slibují a zase za nějakou dobu něco vyvedou, hlavně nejstarší Lukáš.“*

K dobrému výkonu či chování jsou děti motivovány především slovní pochvalou, vyjádřením radosti, výjimečně sladkou odměnou. *„Když je chceme opravdu odměnit, tak Ondra dostal nějakou součástku na bicí a Lukáš peníze. Ale to výjimečně.“*

Ve vztahu rodičů k dětem v této rodině převažuje kladná komponenta. Děti jsou akceptovány takové, jaké jsou i přes výchovné problémy, se kterými se potýkají především u nejstaršího syna. Jsou podporovány v zájmové činnosti. Rodičům kvůli pracovnímu vytížení a osobním koníčkům nezbývá mnoho času na volnočasové aktivity s dětmi, členové rodiny tráví společný čas především společnou prací, méně času je na společnou zábavu. I přes nedostatek času v rodině funguje vzájemná komunikace. **Emoční vztah rodičů k dětem hodnotím jako kladný.**

Rodinu řídí matka, je častěji doma a je přísnější než otec, ale ten ji ve výchově podporuje a tak nedochází k rozpornému řízení.

Chlapci mají řadu povinností, ty jsou však přiměřené jejich věku a schopnostem, pomáhají v domě, na poli i na zahradě. *„Kluci musí pomáhat, když chtějí jíst, musí makat, jsou k tomu vedení od malička. Já bych to všechno sama nezvládla.“* Rodiče je kontrolují, ale s plněním úkolů jsou většinou spokojeni, chlapci ví, že by v opačném případě následovaly sankce.

Volný čas si děti organizují samy, rodiče je podporují. *„Lukáše baví auta a motorky, když má volno, tak se v tom furt vrtá, ale k ničemu to není, nebo lítá někde venku s kamarády. Radek hraje na bicí, má dokonce nějakou kapelu. Dřív se věnoval modelářství společně s otcem, jezdili spolu na výstavy, ale už ho to přestalo bavit, tak ho nenutíme.“* Nyní ve volném čase chlapci často hrají na PC.

Děti jsou zodpovědné za přípravu do školy, rodiče se už neučí ani s Radkem. Výběr střední školy nechávají na dětech, vycházejí z jejich možností: *Oni si vyberou, my to doma probereme, vycházíme z jejich zájmu a do ničeho je nenutíme, aby nám to pak třeba nevyčítali. Chceme, aby je obor bavil, a vycházíme z jejich možností. Třeba je netlačíme studovat, když na to nemají. No Lukáš by třeba měl, ale neučí se, nemá zájem, tak co naděláme.*

Lukáš, který je dospělý a má problémy ve škole, ty si ale řeší sám, rodiče jej vedou k zodpovědnosti za své jednání: *„Přestali jsme chodit do školy a žehlit mu to. Udělá si průšvih, musí si ho řešit sám, je dospělý.“*

Pokud zohledníme komponentu povinností i komponentu volnosti, lze vyvodit, že řízení v této rodině je středně silné. Děti mají stanovenou poměrně hodně povinností, které se týkají chodu domácnosti, ale ty jsou přiměřené jejich věku. Rodiče jejich plnění kontrolují. Na druhé straně jim rodiče nechali zodpovědnost za přípravu do školy, starší syn si samostatně řeší problémy ve škole. Volnost mají děti ve svém volném čase, který si děti plánují samy a rodiče je v jejich zájmech podporují. Také volba střední školy je ponechána přání dětí.

Na základě kombinace stanoveného kladného emočního vztahu a středně silného řízení lze určit **optimální výchovný styl – páté pole.**

K budoucnosti svých dětí a rodiny matka uvedla: *„Rodina je pevná, „ty problémy, kterými jsme si za 20 let prošli, nás stmelily. Díky tomu celkově cítím spíše spokojenost, táhneme za 1 provaz.“*

Chceme děti vychovat tak, aby na ně byl spoleh, a když se podívají za svým životem, aby se za sebe nemuseli stydět.

Jako rodina si přejeme, abychom byli zdraví a v pohodě spolu, abychom ustáli ty výchovné eskapády našich dětí a něco z nich bylo. A pak trochu aby se zlepšila naše finanční situace, abychom nemuseli počítat každou korunu a abychom taky třeba mohli všichni spolu někam na dovolenou.“

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 8. - PETRA A LUKÁŠ

Matka Petra, 29 let, vzdělání vyšší odborné – konzervatoř, pracuje jako herečka ve státním divadle. Má velmi nepravidelnou pracovní dobu, často se vrací z práce až po 22. hodině. Otec Lukáš, 29 let, vysokoškolské bakalářské vzdělání v oboru sportovní management, pracuje jako technik - kontrolor jakosti ve velké akciové společnosti, studuje magisterský obor, aktivně hraje hokej, chodí na sportovní utkání v hokeji a fotbale.

Rodiče jsou manželé, dceru Natálii má matka z předchozího vztahu.

Matka o dítěti při rozhovoru hodně přemýšlela, hovořila o dceři s láskou a obdivem. Vyzdvihovala její kladné vlastnosti, nejvíc schopnost vcítit se do potřeb hendikepovaného kamaráda. Hovořila o jejím nadání v estetické oblasti, zvláště ve zpěvu, dramatizaci, tanci. *„Od tohoto roku už začala hrát i v našem divadle, je úžasná, má talent, nebojí se stát na jevišti před stovkou lidí.“*

Zdůraznila velmi hezký vzájemný vztah mezi dcerou a nevlastním otcem, kterého přijímá jako vlastního. *„Lukáše Natálka miluje, všude o něm říká, že je to její tatínek. Lukáš ji vychovává od 3. let a je mezi nimi takové zvláštní pouto, takové jiné, než mezi ní a mnou. Oni mají spolu takové vzájemné rituály, kterými se škádlí, ale oba ví, že je to jen legrace a hrozně ji to baví.“* S otcem se dcera také raději učí, protože je trpělivější než matka.

Rodiče mají velmi málo volného času a většinou se doma v péči o dceru střídají, na výchově se podílí oba, stejnou měrou, podle toho kdo je zrovna doma. Otec i matka se s dcerou připravují do školy, hrají hry, čtou si, povídají a taky se mazlí. *„Večer před spaním si vždycky chvilku povídáme, mazlíme se hodně. Natálka je hrozný mazel a mně se to líbí.“* Společné aktivity všech tří členů rodiny však jsou vzácné. Matka s lítostí uvedla, že pokud mají volno oba rodiče, otec odchází za svou zábavou, především za sportem a kamarády. Matka s dcerou tráví čas po svém, chodí na procházky, do divadla, na dětské hřiště nebo za kamarádkami. *„Míváme taky takové svoje holčičí dny, když jsme*

spolu samy doma. To se třeba celé odpoledne navzájem češeme, líčíme, děláme si manikúru, oblékáme si různé modely a zpíváme, to Natálka miluje.“ Někaký rodinný výlet se uskuteční sotva párkrát za rok. Na dovolenou jezdí rodina společně v létě k moři.

Pokud jsou všichni doma, společně obědvají nebo večeří. Jídlo se však odbývá v obývacím pokoji u televize bez vzájemné komunikace. Biologický otec se s dítětem stýká nepravidelně, na výchově se téměř nepodílí, dítě k němu má dle matky spíše lhostejnější vztah.

Rodiče dítě nijak zvlášť netrestají. Snaží se vždy o domluvu, matka v případě konfliktu někdy reaguje zvýšeným hlasem nebo křikem, případně pošle dceru do svého pokoje. Výjimečně jí rodiče zakážou TV. *„Největším trestem ale je pro Natálku, když s ní nemluví, když jsem smutná a nechci, aby s námi byla v pokoji.“* Největší odměnou je pro dceru nějaká společná zábava, *třeba když si zahrajeme karty, člověče, nejraději je, když jedeme někam na výlet, třeba na koníky, nebo do parku na kolo, na hřiště a tak podobně.*“ Materiální odměny dcera nedostává.

Ve vztahu rodičů k dětem v této rodině převažuje kladná komponenta. Rodiče mají k dítěti **láskyplný vztah a projevují mu emoční vřelost a podporu.** Oba rodiče se **podílejí na výchově a v rámci možností se mu věnují.** Matka organizuje ve volném čase co nejvíce zábavných aktivit, kterých se však otec téměř neúčastní, protože raději odchází za vlastní zábavou. **Společné aktivity všech tří členů rodiny jsou proto spíš vzácné.** **Emoční vztah rodičů k dítěti hodnotím jako kladný.**

Režim dítěte je nepravidelný, často chaotický a plánuje se ze dne na den. Rodiče se střídají v péči o dítě, což je velmi náročné vzhledem k jejich vytížení a bývá to zdrojem konfliktů v rodině. Rodiče někdy zastupuje „teta na hlídání“, která vodí Natálii na kroužky a někdy s ní dělá domácí úkoly. Tento životní styl se odráží na výchovném stylu rodiny. *„Často přijíždím až v 10 večer, Natálka lítá mezi různými lidmi, ani nevím, kdo s ní zrovna dělá úkoly a co se učí ve škole.“*

Hlavní povinností dítěte je připravovat se do školy a na hodiny klavíru a starat se o kočku. Ve škole má Natálie zatím samé jedničky, úkoly do školy dělá většinou sama, rodiče je pouze zkontrolují. S domácími pracemi Natálie nepomáhá, pouze si někdy uklízí svůj pokoj, což dělá po mnoha napomináních, velmi nerada a ledabyly. Na splnění úkolu matka sice trvá, ale toleruje, že její dcera neudělá pořádně. *„Natálka se se mnou stále dohaduje a odkládá úklid, tak to nakonec dopadne tak, že se vytočím a křičím na ni. Taky ji vyhrožuji*

nějakým trestem. Nakonec úkoly splní, ale často mě to stojí velké úsilí a hodně zlobení. Někdy to pak po ní musím dodělat sama a pořádně.“

Stejný problém řeší matka s dcerou i při hře na klavír. Protože nebývají často doma, nejsou schopni přimět dceru k pravidelnému cvičení. *„Je líná si k tomu sama sednout každý den na chvilku a pak to musíme nacvičit za 1 den, tak ji to pak nebaví.“* Matka trvá na tom, aby zatím ve hře na klavír pokračovala. *„Klavír a zpěv jsem jí vybrala já, protože si myslím, že je talentovaná a že by se jí to mohlo hodit.“*

Otec má přirozenou autoritu, je přísnější a důslednější, než matka, s dcerou o jejích povinnostech nediskutuje. *„Stačí, aby se podíval, a Natálka už stojí v pozoru, poslouchá ho bez odmlouvání. Já jsem víc liberální, stále dokola jí něco vysvětluji, ale Natálka si nic nechce nechat vysvětlit. Je paličatá a já bych jí měla občas umět důrazněji poručit.“* Konflikty má dítě spíše s matkou. I ta však na svých požadavcích trvá.

Řád dítěte v této rodině je stanoven školou a zájmovými kroužky. Dítě nemá příliš volného času, jeho dny jsou zaplněny zájmovými aktivitami, které však vycházejí z přání dítěte, pouze klavír naplánovala matka. O víkendech matka plánuje takové činnosti, aby si u nich dcera odpočinula, a bere ohledy na její přání.

Porovnáme-li dimenzi požadavků a dimenzi volnosti, **výsledné řízení lze definovat jako střední.**

Výsledný výchovný styl, ke kterému jsem došla kombinací kladného emočního vztahu a středně silného řízení je **optimální výchovný styl - páté pole**. Za nepříznivý prvek v této rodině považuji především velkou pracovní vytíženost rodičů a z toho plynoucí nedostatek času, který se odráží na výchovném působení na dítě.

K budoucnosti svého dítěte a rodiny matka uvedla: *„Pro svou dceru si přeji, aby byla svobodná, sama sebou a věřila sama v sebe, uměla se rozhodnout a byla tím, čím chce být, prostě sama sebou. Aby byla šťastná, empatická a vedla plnohodnotný život. Nepreferuji pro ni žádné povolání, ani mi nejde o bohatství.*

A pro rodinu bych si přála, abychom společně trávili více času, abychom spolu více komunikovali. A chtěli bychom druhé dítě.“

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 9. - JITKA A PAVEL

Rodiče Jitka (32 let), má vysokoškolské vzdělání v oboru sociální pedagogika, pracuje jako OSVČ, doma zpracovává účetnictví pro soukromé firmy. Otec Pavel (36 let), má vysokoškolské vzdělání pedagogického směru, pracuje jako pedagog v environmentálním středisku Lipka. Mají dvě děti, sedmiletého Filipa a tříletého Jakuba.

Rodiče žijí v nově postaveném rodinném domku, věnují se především práci na úpravách zahrady.

Matka hovořila o dětech s láskou a snahou o porozumění jejich povahám. U obou chlapců zmínila jejich kladné vlastnosti, uvedla, co na nich má ráda a co u nich obdivuje. *„Myslím, že Filip je nadaný v tom, jak je schopný postihnout detaily, a je pečlivý, maluje třeba hodinu, až je to podle jeho představ. Kubík je zase hrozně komunikativní a veselý, ze všeho má radost, všechno ho zajímá.“* O vlastnostech, které způsobují výchovné potíže, hovoří s nadhledem, snaží se o pochopení a promyšleně hledá způsob, jak se vyhnout konfliktům. *„Filip je flegmatik, trochu zakřiknutý, já mám někdy pocit, že se chová jako autista. Nesnáší změny, hrozně špatně je prožívá. Nejhorší je, když mu třeba koupím nové boty, nebo tepláky, nechce si je obléct, musí je mít nejdříve týden v pokoji, aby si na ně zvykl, než mi dovolí mu je obléct.“*

Matka hovořila o pěkném vztahu obou sourozenců k sobě navzájem, pokud se hádají, rodiče je vedou k tomu, aby se děti samy dohodly.

Na výchově se podílejí významně oba rodiče, otec se každodenně po příchodu z práce dětem věnuje. Matka zmiňuje jeho zásadní podíl na výchově. *„Já zajišťuju chod rodiny, jsem máma na jídlo a úklid, táta je na výchovu. Já jsem s nimi přes den, ale kluci celý den čekají, až přijede táta z práce. Táta je vezme ven, máme psa, tak s ním chodí na dlouhé procházky do lesa. Berou si batoh a vždycky donesou samý bordel - šišky, kamení, klacky, houby, no prostě co najdou a pak si s tím hrají, něco z toho vyrábí. Já mezitím uklidím, když jsou venku.“* Matka vyzdvihuje otcův citlivý vztah k dětem, *„Manžel je mírnější, takový jemnější k dětem, citlivější. Když kluci třeba brečí, já na ně houknu: „Co řvete pořád?“*, ale manžel si je vezme na klín a v klidu se vyptá, proč pláčou a v klidu s nimi vše vyřeší. *„Já na to nemám nervy, když pořád něco řeším od rána do večera.“*

Všední den tráví děti z větší části s matkou. Přípravují společně oběd i večeři, děti s ní tuto činnost rádi sdílí, matka respektuje nepořádek v kuchyni. *„Mě to zdržuje a je tam víc nepořádku, ale nechám je, jsou šťastní, že varí tátovi polívku.“*

Rodina společně stoluje, pravidelný je i rituál ukládání dětí ke spánku. Na těchto činnostech se podílí oba rodiče. *„Když je doma táta, tak všechno dělá on, koupe je, hraje si s nimi, čte jim a povídá, nehne se od nich.“*

Na dovolenou rodina zatím nejezdí, veškerý volný čas, zvláště o víkendech, tráví děti s rodiči na zahradě, kde se všichni věnují společné práci: *„Kluci jsou tam s námi rádi, pomáhají, vozí na kolečkách písek do cementu, dřevo na topení, sází se mnou kytičky. Oni jsou zatím malí, je jim nejlíp doma.“*

Rodiče děti netrestají, v rodině funguje pozitivní motivace. Děti odměňují např. za to, že si uklidí hračky, nebo když jsou hodní u lékaře apod. *„Tresty nepoužíváme, to plácnutí na zadek není trest, jen upozornění, aby nás vnímali. Oni to ani jako trest nemají, nebolí to a oni nepláčou. My je spíš odměňujeme, třeba za to že pěkně uklidili pokojíček, dostanou lízátko, nebo něco dobrého. Nebo když jsou hodní u paní doktorky, třeba když jdou na očkování, tak koupíme nějaký časopis nebo drobnou hračku.“*

Z rozhovoru vyplynulo, že rodiče s dětmi tráví hodně času, významně se na výchově podílí i otec, který se dětem věnuje. Společné činnosti si rodiče s dětmi užívají, jsou spolu rádi. Ve vztahu k dětem funguje pozitivní motivace bez používání trestů. Emoční vztah rodičů k dětem hodnotím jako pozitivní.

Matka uvedla, že s dětmi nejsou žádné zvláštní výchovné problémy, měli např. období, kdy se děti vztekaly, ale rodiče se dohodli na společné strategii. *„Kubík tloukl hlavou o zem, klidně v restauraci o dlažbu, měli jsme strach, že si ublíží. Nereagovali jsme na to. Chtěli jsme, aby věděl, že tím ničeho nedosáhne. Když to udělá tak to ignorujeme.“*

Děti jsou od malička vedeny k úklidu hraček. Rodiče stanovili pravidlo, že si děti mohou vzít pouze 1 hračku, další až poté, co tu první uklidí. *„Tak se nestane, že sedí v pokoji na hromadě hraček a neví co s tím. Funguje to, naučili se to a u nás nejsou scény kvůli úklidu. Když třeba přijde návštěva a vyhážou všechny hračky, tak pak uklízíme společně, pomáhám jim. Ale nikdy to neuklízím za ně.“*

Rodiče mají dosti jasnou představu, jakým směrem by se měli ve výchově ubírat. Oba by rádi vedli děti ke sportu, ale matka uvedla, že by ráda děti zapojila také do skautingu. *„Manžel je fotbalista, chtěl by z dětí mít sportovce, ale já jsem skeptik, co se týká sportu. Když se pak něco stane a dítě ve sportu nemůže pokračovat, třeba ze zdravotních důvodů, tak najednou přijde o vše a nezbyde mu nic. Skaut je životní styl, filozofie, která je může provázet celý život.“*

Také vzdělání dětí považují za důležité, ale nepřeceňují její význam. Matka se domnívá, že v tradiční škole se děti učí spoustě zbytečných věcí, stále příliš orientovaná na biflování a nevede děti k tvořivému myšlení. *„Myslím si, že škola je důležitá, ale děti k tomu nebudu příliš tlačit, spíš chci podporovat jejich zájmy a rozvíjet je v kroužcích, které je budou bavit. Mně by se líbilo, kdyby děti mohly chodit do nějaké alternativní školy, třeba Waldorfské nebo Montessori, v místě našeho bydliště je to nedostupné, tak se snažíme je v tom duchu alespoň vychovávat a učit doma.“* Z toho je patrné, že rodiče se aktivně informují o možnostech vzdělávání u nás a vzdělání svých dětí považují za prioritu.

V této rodině jsou děti malé, poměr požadavků a volnosti je přiměřený věku, řízení v této rodině lze hodnotit jako střední.

Výsledný výchovný styl, ke kterému jsem došla kombinací kladného emočního vztahu a středně silného řízení je optimální výchovný styl - páté pole.

Rodiče v budoucnu chtějí vést děti ke vzdělávání a aktivnímu trávení volného času. Matka má další plány, které se týkají celé rodiny. *„Manžel je z rodiny, ve které se moc příbuzní nescházejí, vztahy se moc nepěstují, slaví jen ta nejbližší rodina. Já se to teď snažím nějak stmelovat. Chci, aby manželovi příbuzní více patřili do našeho života a do života našich dětí. Chci rozvíjet vztahy uvnitř celé rodiny.“*

ANALYTICKÝ PŘÍBĚH RODINY Č. 10. – ZUZANA A ROMAN

Zuzana (36 let) s Romanem (36 let) jsou manželé a vychovávají spolu 4 děti, Kristýnu - 13let, Michaelu - 11 let, Šimona - 7 let a Tomáše - 6let. Rodiče žijí ve vlastním rodinném domku, jsou věřící, pravidelně chodí i s dětmi do kostela. Otec s vysokoškolským vzděláním pracuje jako statik, matka rovněž s vysokoškolským vzděláním, pracuje jako zahradní architekt ve vlastní zahradní firmě. Matka velmi přemýšlela o vlastnostech svých dětí a velmi pečlivě volila slova, kterými je charakterizovala. Hovořila většinou o jejich kladných vlastnostech, pokud se zmínila o problematickém chování některého z dětí, vždy hledala příčinu takového chování a snažila se o jejich pochopení. Matka uvedla, že s manželem často o svých dětech přemýšlí a hovoří. Největší starost byla patrná, když hovořila o nejstarší dceři Kristýně, se kterou rodiče prožívají pubertu. *„Kristýna je velmi individualistická, má potřebu být originální a svá, nesplývat s davem. Zároveň se ale nechce vyčleňovat z kolektivu, má silnou potřebu někam patřit. Např. ve výtvarné výchově nikdy nemalovala to, co ostatní, to co se po ní chtělo, vždycky nějak vybočovala,*

dělá si prostě věci po svém.“ O mladší dceři hovoří s úsměvem jako o bezproblémové dívce. *„Dřív se nám zdálo, že je Míša hodná až moc, že by se rozdala pro druhé a měli jsme trochu obavy, aby to nepřeháněla, aby ji třeba druzí nezneužívali.“*

Matka obdivně hovořila o Šimonovi a trochu rozpačitě o Tomášovi. *„Šimon, to je technik, baví ho elektrika. Kutí si sám, má elektrickou stavebnici. Minule dostal od strejdy starou kalkulačku, a když ji rozebral tak byl nadšený a volal: Jó, to je ta křemíková deska! Sami jsme byli překvapení, kde to vzal. Matka uvedla, že v této zálibě oba chlapce podporuje hlavně otec, hraje si s nimi, naučil je např. i zacházet s elektronickou stavebnicí. Tomík, to je takové naše miminko, ale poslední dobou už taky hodně vospěl.“*

Oba rodiče jsou velmi zaměstnaní, ale snaží se co nejlépe postarat o své děti, v péči se střídají. Veškerý volný čas tráví s dětmi a oba se významně podílí na výchově. Poskytují dětem podporu v přípravě do školy, pokud to potřebují, společně s dětmi se věnují pracím v domácnosti nebo na zahradě. Společně plánují také víkendy a dovolenou. *„Jezdíme na výlety, jak to jen jde. Jsme taková chodící rodina, rádi poznáváme nová místa. Dovolenu plánujeme společně, už i děti do toho mají co mluvit, hlavně Kristýnka, která už sama řekne, že se někam chce jet podívat.“*

Laskavý tón řeči, spokojenost s vlastnostmi svých dětí, pochopení jejich odlišností, smíření se s tím, že se děti vydávají vlastní cestou, včetně množství času, který rodiče dětem věnují, ukazují na **kladný emoční vztah rodičů k dětem**.

Všechny děti v této rodině se podílejí na chodu domácnosti a mají své povinnosti. Významným prvkem ve výchově je důslednost. *„U nás máme zajištěný režim a děti s tím počítají, jsou práce, se kterými stabilně pomáhají. Pomáhají s úklidem, uklízí si svůj pokoj, vysávají, utírají prach, uklízí si hračky, děvčata mají morčata, o která se samy starají. Děvčata mi občas pomáhají s přípravou jídla, kluci bývají více s tatínkem a pomáhají mu na zahradě, společně pracují. Holky taky chystají stůl.“*

Plnění úkolů matka kontroluje a vyžaduje po dětech jejich splnění. *„Třeba Šimon, má své místo na aktovku a já chci, aby byla na svém místě, ne hosená pod postelí, tak na tom trvám, aby ji uklidil. Taky Kristýna je pohodlná a tak ji často musím nutit, aby věci, které začne, dotáhla do konce. Ale je to i podle mého momentálního rozpoložení, někdy zase tak přísná nejsem, nechci, aby měli pocit, že úklid je to nejdůležitější na světě.“*

Matka uvedla, že ve výchově je dominantnější než manžel. *„Manžel některé věci neřeší, spíš vyčkává a pozoruje, jak to dopadne, nechává to na mě.“* V zásadních otázkách se ale

shodnou. Např. oba zamítli, aby dcera Kristýna studovala jezdeckou školu. Tomu však předcházela společná diskuze: *„Zjišťovali jsme možnosti, probírali jsme to i s dcerou, ale pak jsme to zamítli. Zřejmě půjde na gymnázium. Ona to přijala. Mohla by jít ještě třeba na veterinu a pak si to jezdeckví udělat třeba dálkově. Chceme ji v tomto zájmu podpořit, ale zároveň uvažujeme prakticky.“* Tato známka středně silného řízení zároveň hovoří o významné přirozené autoritě rodičů vůči dětem, která je prosazována skrze silný emoční vztah k dětem, kdy jsou jim rozhodnutí vysvětlovány a je brán v potaz jejich názor. Zároveň je autorita je prosazována bez použití trestů.

Rozpory řeší většinou domluvou. *„Zvláště nejstarší Kristýna se staví proti nám, teď navíc už je v pubertě, tak je to ještě intenzivnější, tak spolu dost narážíme.“* Matka, která se spíš nechá dětmi vyprovokovat, se na ně někdy rozkřikne. *„Manžel je klidnější a taky má určitý nadhled, který já nemám, když jsem s dětmi celé dny.“* Tělesné tresty nepoužívají, jen někdy plácnou malého Tomáše, ale to je spíš proto, aby si uvědomil, že se něco děje. *„On hlavně Tomík nás občas vůbec nevnímá.“* Jediným trestem, který rodiče někdy použijí, je zákaz hry na tabletech. Rodiče děti ani nijak významně neodměňují. *„Jde nám o to, aby děti věděly, že je máme rádi a že tím, jak se chovají, nám dělají radost. Děti nám někdy říkají, že jsme na ně moc přísní, že jim některé věci nedovolíme, co mohou druzí, ale my se chováme v souladu s naším přesvědčením.“*

Dle výše uvedených skutečností je komponenta povinnosti v rovnováze s komponentou volnosti, a proto hodnotím **výsledné řízení jako střední**.

Kombinací pozitivního emočního vztahu a středního řízení dostaneme výsledný **optimální výchovný styl – páte pole**.

Matka uvedla, že za nejdůležitější hodnotou pro rodinu jako celek považuje vzájemné vztahy mezi jejími členy. *„Do budoucna je pro mě prioritou zvládnout výchovu dětí, hlavně pubertu tak, abychom neudělali nějaké velké chyby, nezlomili děcka a nenarušili vztahy v rodině. Je pro nás významné i vzdělání, v budoucnu chceme děti podporovat ve studiu, chceme, aby děti našly samy sebe a to, v čem jsou dobří.“*

4.3 Vztah socioprofesionální kategorie a výchovných stylů

V této kapitole jsem nejprve provedla komparaci odpovědí na specifické výzkumné otázky I – IV podle socioprofesionálního postavení rodin. Poté jsem hledala podobnost výchovných

stylů rodin v nižší a vyšší socioprofesionální skupině a to v dimenzi emočního vztahu rodičů k dětem, v dimenzi řízení a ve výchovných prioritách rodin. Nakonec jsem objasnila stanovenou základní výzkumnou otázku, a to zda existuje podobnost v uplatňovaném výchovném stylu v rodinách s dětmi do 15 let s podobným socioprofesionálním zařazením.

Komparace odpovědí rodičů na výzkumné otázky:

SVO I. Kdo, jakou měrou a jakým způsobem se v rodině podílí na výchově dětí? (otázky zaměřené na zjištění emočního vztahu obou rodičů k dětem)

Ve všech zkoumaných rodinách obou socioprofesionálních skupin je patrný převažující vliv matky na výchovu. Tento fakt vychází z tradičního rozdělení rolí v rodině, kdy matky zajišťují chod domácnosti a péči o děti, zatímco otcové se starají o materiální zabezpečení rodiny a pracují často až do večerních hodin. Výrazněji převažuje podíl žen na výchově v rodinách s nižším socioprofesionálním postavením, což ovlivňuje skutečnost, že matky jsou buď nezaměstnané (rodina č. 1 a 4), nebo mají práci s pevnou pracovní dobou a s dětmi tedy tráví více času (rodina č. 2, 3 a 5, 6,7). V rodinách s vyšším socioprofesionálním postavením, kde se i matky věnují své kariéře, se podíl rodičů na výchově vyrovnává (rodina č. 8 a 10). V rodině č. 8 (matka herečka, otec technik), jsou oba rodiče pracovně přetíženi a otec se navíc věnuje intenzivně vlastním zájmovým aktivitám, využívají také stálou „hlídací tetu.“ V rodině č. 7 se oba pracovně vytížení rodiče věnují hudebnímu koníčku a rovněž se v péči o děti střídají.

Ve všech rodinách se na výchově podílí i otcové, kteří se dětem věnují především o víkendech. V rodinách č. 1,4 a 5 s nižším socioprofesionálním postavením se však otcové snaží s dětmi trávit aktivně veškerý volný čas i navečer po příchodu ze zaměstnání. Stejně intenzivně se věnuje dětem i otec z rodiny č. 9. z vyšší socioprofesionální skupiny. Vždy jsou to otcové s velmi kladným emočním vztahem k dětem.

Výjimku tvoří otec z rodiny č. 2 (profesionální hasič) z nižší socioprofesionální skupiny, který se dětem nevěnuje vůbec.

Způsob trávení volného času jednotlivých rodin obou socioprofesionálních skupin je velmi různorodý. Odpovídá jejich zájmům a je také limitován jejich finančními možnostmi, které jsou v obou kategoriích různé. Porovnáváním obou kategorií bylo zjištěno, že nejčastějšími společnými aktivitami bez ohledu na socioprofesionální postavení rodin jsou procházky (rodina

č. 1, 2, 4, 5, 6, 7,10), návštěvy příbuzných a přátel (rodina č. 1,4, 6, 8, 9), občasné výlety do okolí (všechny rodiny). Téměř všechny rodiny kromě rodiny č. 8 tráví víkendy také společnou prací v domě nebo na zahradě.

Významnou podobnost způsobu trávení volného času ve zkoumaných rodinách s podobným socioprofesioním postavením jsem neobjevila, rodiny si volnočasové aktivity vybírají podle svých zájmů a jsou spíše limitovány finančními možnostmi. V rodinách s nižším socioprofesioním postavením mírně převažují sportovní aktivity, (rodina č. 2, 3, 4, 5, 6, 10), rodiny ve vyšší socioprofesioní skupině uvedly navíc výlety za poznáním (rodina č. 10), návštěvy divadla (rodina č. 6, 8), rybolov (rodina č. 6).

Otec v rodině č. 2 a č. 8, ve které jsou narušeny vztahy mezi partnery, volný čas se svými rodinami tráví ve výrazně menší míře než v ostatních rodinách. Tito otcové jsou však z rozdílných socioprofesioních skupin.

V rodinách obou socioprofesioních kategorií fungují některé pravidelně zaběhnuté rituály, především čtení pohádek před spaním menším dětem (rodina č. 1, 4, 5, 7, 8, 9, 10), hraní společenských her (rodina č. 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10), společné stolování (1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10), příprava jídla společně s dětmi (1, 4, 9, 10) a všechny rodiny pravidelně slaví narozeniny svých členů a významné svátky. Rituály vytváří v rodinách většinou matky, otcové se účastní především čtení pohádek, stolování a oslav. Otec v rodině č. 2 je velmi pasivní a neúčastní se žádných rituálů. V rodině č. 8 pravděpodobně vlivem nedostatku společně stráveného času vážne komunikace mezi partnery, chybí některé společné rituály a pravidelný řád.

SVO II. Jakým způsobem rodiče v rodině motivují děti k plnění povinností? (otázky zaměřené na používání odměn a trestu, které souvisí s emočním vztahem i mírou řízení)

Ve způsobech motivace dětí lze najít shodné prvky v rodinách s podobným socioprofesionálním postavením.

Rodiče s nižším socioprofesionálním postavením častěji uvedli používání trestů než odměn, většinou si neuvědomují, že i pochvalou a vyjádřením radosti a spokojenosti děti odměňují a motivují. Často zde chybí pevné nastavení odměn a trestů, rodiče jednají spíše intuitivně, pro dítě nepředvídatelně a někdy také různě v podobných situacích. Dětem v rodině č. 1, 2, a 4 chybí pevný řád a hranice. Výjimku tvoří rodina č. 4, ve které naopak funguje dokonalý řád a pravidla, která stanovila matka, jenž je učitelkou v MŠ a tento přístup využívá také ve své profesi.

Rodiče ve vyšší socioprofesionální kategorii mají ve všech případech stanovena pevná pravidla, která dodržují. Opět i v této kategorii se vyskytla výjimka, tou je rodina č. 8, s oběma velmi pracovně vytíženými rodiči, jejichž dítě naopak postrádá pravidelný a pevný řád.

Emoční podporu a slovní pochvalu ve všech rodinách obou kategorií rodiče udělují poměrně často. V rodinách nižší socioprofesionální skupiny je v rodině č. 1 dítě pravidelně motivováno nepřiměřenými finančními odměnami a v rodinách č. 2 a 4 dostávají děti často dárky.

Děti v rodinách s vyšším socioprofesionálním postavením jsou odměňovány kromě pochvaly občasnými sladkostmi nebo drobným finančním obnosem (rodiny č. 6 a 7).

Rodiče v nízké socioprofesionální kategorii používají širokou škálu trestů od vyjádření nespokojenosti spojené s krátkým odmítáním dítěte (rodina č. 1, 4, 5) přes velmi častý křik a výhrůžky (rodina č. 1, 2, 3, 4), zákazy oblíbené činnosti (rodina č. 2, 3, 5) až po pravidelné fyzické tresty (rodina č. 1, 3). Fyzické tresty v rodině č. 1 mají podobu naplácání na zadek a matka je použije nejvýše 1x za 3 měsíce, v rodině č. 3 uhodí matka často svoji dceru v afektu přes obličej, pak svého jednání lituje. Tresty jsou vždy používány za konkrétní prohřešky a nejsou namířeny proti dítěti jako osobnosti. V rodině č. 2 používá matka často tresty rozporně, přečin, který je v jednom případě potrestán, je jindy prominut. V rodině č. 3 používá autoritativní otec nevhodné tresty (ne tělesné), které nemají výchovný účinek, ale naopak zhoršují vztahy mezi ním a dětmi. Rodičům č. 1, 2 a 4 chybí důslednost, tresty bývají často prominuty. Výjimku tvoří rodina č. 5, s matkou je učitelkou, ve které rodiče děti téměř netrestají, vše vyřeší domluvou. Právě v této rodině je

patrný pevný řád, stanovené hranice a důslednost, která umožňuje rodičům obejít se bez trestů.

V rodinách s vyšším socioprofesionálním postavením jsou tresty méně časté, k požadovanému chování rodiče děti motivují nejčastěji vysvětlováním nebo domluvou, stanovením pravidel a dohodou o výchovné strategii (rodina č. 9). Pokud to nestačí, mají především rodiče starších dětí stanoveny postihy za konkrétní přečiny dětí, které důsledně dodržují (rodina č. 6, 7, 10). Jedná se především o zákazy oblíbených činností nebo zabavení počítače a mobilního telefonu. Tento systém funguje dobře především v rodině č. 7 a 10, ve kterých jsou díky tomu tresty spíše výjimečné. Pozitivní motivaci téměř bez trestů používá rodina také rodina č. 8 a 9. Pouze v rodině č. 6 používá matka kromě zákazů také časté tělesné tresty i několikrát za týden, které mají formu naplácání na zadek a nepovažuje je za nepřiměřené. Matka si tento výchovný prostředek přinesla ze své orientační rodiny.

Důslednost je ve zkoumaných rodinách s vyšším socioprofesionálním postavením poměrně vysoká, nižší lze vyzorovat pouze v rodině č. 8 ze strany matky, kde je výsledkem chaotického režimu z důvodu nedostatku času pracovně přetížených rodičů.

SVO III. Jak rodiče podporují samostatnost dětí? (Otázky zaměřené na pravidelné povinnosti dětí a jejich kontrolu)

Podobnost v požadavcích kladených na děti ve zkoumaných rodinách s podobným socioprofesionálním postavením je patrná.

V nižší socioprofesionální kategorii je míra požadavků na děti velmi různorodá. Od minima povinností v rodinách č. 1 a 4 s extrémně kladným emočním vztahem k dětem, až po rodiny s přiměřenými požadavky na děti, které se dle svých možností podílí na chodu domácnosti a plnění povinností je u nich důsledně kontrolováno. Významným faktorem u sledovaných respondentů v této skupině je zaměstnanost matek, tam kde ženy nepracují, děti nemají žádné pravidelné povinnosti v domácnosti, kontrola ze strany rodičů je často nedůsledná a rodiče tolerují dětem ledabylost. Naopak v rodině č. 3 s autoritativním otcem je kontrola především z jeho strany velmi přísná.

Rodiče ve všech zkoumaných rodinách s vyšším socioprofesionálním postavením shodně pověřují děti povinnostmi, které jsou přiměřené jejich věku a schopnostem. Děti pomáhají v domě, udržují si pořádek ve svých věcech, pracují s rodiči na poli i na zahradě, starají se

o domácí zvíře a připravují se do školy. Rodiče děti kontrolují, ale shodně uvádějí, že díky své důslednosti nebývají s plněním zadaných úkolů problémy. Výjimkou je rodina č. 8, ve které dítě nemá pravidelné povinnosti v domácnosti, kromě přípravy na školu a na hodiny klavíru. Pracovně značně vytížení rodiče přicházejí domů v nepravidelnou dobu, dcera tráví čas u „tety na hlídání“, rodiče ji nepověřují žádnými dalšími úkoly.

Děti v rodinách s nižším socioprofesioním postavením mají shodně dostatek volnosti především v oblasti svých zájmů, mohou si svobodně volit kroužky a trávit volný čas s kamarády. Rodiče je výrazně neovlivňují, nenutí je do činnosti, která by je nebavila.

Rodiče s vyšším socioprofesioním postavením dětem rovněž ponechávají volnost při volbě kroužků, podporují je v jejich zájmech, v některých rodinách je však patrná snaha cíleněji a s větší rozvahou rozvíjet jejich individualitu a nadání, rodiče investují do zájmové činnosti značné finanční prostředky i vlastní čas (rodina č. 7, 8, 9, 10), např. základní umělecká škola, nákup hudebních nástrojů (rodina č. 7, 8), doprovod na zájmové aktivity, koncerty a soutěže(rodina č.8)

Odpovědnost výrazně podporují především zaměstnaní rodiče starších dětí v rodinách s nižším i vyšším socioprofesioním postavením, kteří očekávají, že se na děti mohou v některých věcech spolehnout. Všechny děti shodně jsou zodpovědné za svůj školní prospěch, samostatně se připravují na vyučování, rodiče v obou zkoumaných skupinách se každodenně učí pouze s menšími dětmi nebo s dítětem s poruchou učení v rodině č. 4.

V rodině č. 7 si již děti volí střední školu, rodiče je příliš neovlivňují, jejich volbu schvalují.

SVO IV. Co je nejvyšší prioritou rodičů ve výchově svých dětí a k čemu rodina v budoucnu směřuje, jaké jsou její plány?

Pro všechny rodiny obou socioprofesioních kategorií je prioritou ve výchově dětí dosažení kladných charakterových vlastností, především zodpovědnosti, samostatnosti, empatie vůči svému okolí. Na druhém místě matky uvádí vzdělání. Pouze matka z rodiny č. 2 vyzdvihuje vzdělání na 1. místo, především proto, že je sama pouze vyučena a uvědomuje si nezbytnost vyššího vzdělání pro budoucnost svých dětí. Matky kladou důraz na svobodné rozhodování svých dětí při volbě budoucího povolání i v životě. Žádná matka nezmínila jako prioritu majetek, jen v rodině, kde je složitější finanční situace, si matka

přeje větší stabilitu. Pro všechny rodiny jsou jednou z hlavních priorit v rodině pozitivní vztahy mezi jejími členy i v rámci rozšířené rodiny, nejcitelněji si to uvědomují v rodinách, ve kterých se vyskytují problémy mezi partnery navzájem. Rodina č. 4 prošla těžkou nemocí matky, pro ni je nejdůležitější prioritou zdraví.

Ve všech rodinách zaměstnaných respondentů je pocíťován nedostatek společně stráveného času.

Tabulka č. 3: přehled rodin s nižším socioprofesionním postavením a jejich výsledných výchovných stylů

Rodina		Vzdělání	Emoční vztah	Výchovné řízení	Pole	Výchovný styl	Priority
1.	matka	Vyučena	Extrémně	slabé	6	Laskavě liberální výchovný styl	1. Charakterové vlastnosti 2. Schopnost empatie 3. svoboda v rozhodování dětí
	otec	vyučen	kladný				
2	matka	Vyučena	Záporně-	rozporné	9	Emočně rozporný výchovný styl	1. vzdělání a podpora nadání 3. zlepšení vztahů v rodině
	otec	SS s mat.	kladný				
3.	matka	vyučena	Kladný	silné	4	Přísný, ale laskavý výchovný styl	1. charakterové vlastnosti 2. vzdělání 3. zlepšení vztahů v rodině
	otec	vyučen					
4.	Matka	SS s mat.	Extrémně	slabé	6	Laskavě liberální	1. Zdraví 2. Posilování vztahů v rodině 3. charakterové vlastnosti
	otec	vyučen	kladný				
5.	matka	vyučena	Extrémně	střední	5.	Optimální výchovný styl	1. Charakterové vlastnosti 2. Svoboda v rozhodování 3. Společně strávený čas členů
	otec	vyučen	kladný				

Tabulka 4: přehled rodin s vyšším socioprofesionálním postavením a jejich výsledných výchovných stylů.

Rodina		Vzdělání	Emoční vztah	Řízení rodiče	Pole	výchovný styl	Priority
6.	Matka	SŠ s mat.	kladný	silné	4	Přísný, ale laskavý výchovný styl	1. morálka, slušnost 2. charakter
	otec	VŠ					
7	matka	SŠ s mat.	kladný	střední	5	Optimální výchovný styl	1. Charakter, 2. Zdraví 3. Vztahy v rodině 4. Zlepšení finanční situace
	otec						
8.	matka	Vyšší odb.	kladný	střední	5	Optimální výchovný styl	1. Svoboda 2. Empatie 3. Vztahy, komunikace v rodině
	otec	VŠ					
9.	Matka	VŠ	kladný	střední	5	Optimální výchovný styl	1. vytvoření životního stylu 2. Podpora zájmů, tvořivosti 3. vzdělání
	otec	VŠ					
10.	matka	VŠ	kladný	střední	5	Optimální výchovný styl	1. Vztahy v rodině 2. Zvládnutí výchovy (puberty) 2. Vzdělání
	otec	VŠ					

Komparace výchovných stylů rodin s podobným socioprofesionálním postavením:**a) Podobnost výchovného stylu v rodinách si nižším socioprofesionálním postavením:**Emoční vztah rodičů k dětem

Porovnáme-li emoční vztahy k dětem ve všech rodinách s nižším socioprofesionálním postavením, zjistíme, že se pohybuje ve škále kladný až extrémně kladný, pouze v jednom případě jde o emoční vztah rozporný, který je důsledkem krize ve vztahu manželů. To znamená, že téměř všechny děti vyrůstají v emočně velmi příznivém prostředí, které má pozitivní vliv na utváření jejich osobnosti. Děti jsou podporovány oběma svými rodiči, kteří se podílí na výchově, tráví s nimi dostatek času, věnují se jim, pomáhají jim s přípravou do školy, pečují o ně s láskou, pomáhají jim překonávat překážky. To se projevuje někdy až přehnanou péčí, a tzv. „umetáním cestičky“ v rodinách s extrémně kladným vztahem k dětem (rodiny č. 1, 5). Výjimku v této skupině tvoří rodina č. 2, v níž se otec neangažuje ve výchově, dětem se nevěnuje a je k nim dle matky lhostejný. Tento postoj způsobuje spory mezi rodiči a negativně ovlivňuje klima v rodině. Výchovu narušuje také fakt, že otec tráví veškerý volný čas u televize nebo počítače a působí na děti jako negativní vzor, který děti napodobují a matka není schopna situaci ovlivnit a změnit. Emoční vztah těchto rodičů lze proto označit za záporně kladný. Tento postoj otce k dětem pravděpodobně není důsledkem socioprofesionálního postavení rodiny, ale ovlivňují ho další faktory, jako je věk otce (56 let), velký věkový rozdíl mezi partnery (21 let) a jejich vztahové problémy, osobnost a charakterové vlastnosti otce. Také emoční vztah k dětem v rodině č. 3 není zcela jednoznačně kladný. Nevlastní otec projevuje dětem malou emoční podporu a je velmi přísný, zároveň se však dětem věnuje ve volném čase. Nedostatek pozitivní motivace a podpory dětem kompenzuje matka, která o ně s láskou pečuje, avšak nezvládá výchovné problémy dcery související s pubertou a často ji fyzicky trestá. I přes tyto skutečnosti v rodině převažuje kladná komponenta a proto jsem výsledný emoční vztah označila jako kladný.

V rodinách s nižším socioprofesionálním postavením lze určit podobnost v zájmech a způsobech trávení volného času. Respondenti shodně uvádějí mezi oblíbenými činnostmi procházky, návštěvy příbuzných a přátel, výlety do okolí nebo společnou práci na zahradě. Časté jsou sportovní aktivity, především lyžování, cyklistika, plavání.

Dalším shodným znakem v rodinách s nižším socioprofesionálním postavením je spíše intuitivní než promyšlené používání odměn a trestů. Dětem v rodině č. 1, 2, a 4 chybí

pevná a jasná pravidla, která by dětem vymezila, jaké chování je žádoucí. Rodiče se tak často chovají pro dítě nepředvídatelně a někdy také odlišně v podobných situacích, to co jim jednou zakážou, příště povolí apod. Běžný je křik, výhrůžky a bezradnost respondentů v některých výchovných situacích. V rodině č. 3 s autoritativním otcem jsou děti trestány pod tlakem negativních emocí rodičů a tresty jsou nevhodné, nesplňují účel, tzn. děti si neuvědomí důsledky svého chování, ale zaujímají negativní postoj hlavně vůči otci. V rodině č. 1 je dítě pravidelně motivováno nepřiměřenými finančními odměnami, které již dopředu očekává, v rodinách č. 2 a 4 jsou děti zahrnovány často nákladnými dárky. Výjimku tvoří rodina č. 5, ve které naopak funguje dokonalý řád a pravidla, která stanovila matka, jenž je učitelkou v MŠ a studiem i praxí získala potřebné vědomosti v oblasti výchovy.

Výchovné řízení:

Řízení ve zkoumaných rodinách s nižším socioprofesionálním postavením se pohybuje v široké škále od řízení slabého až po řízení silné, v rodině se záporně - kladným emočním vztahem rodičů jsem zaznamenala významné znaky řízení rozporného. Výchovné řízení je dáno poměrem komponenty povinností a volnosti. Ta je ve zkoumaných rodinách velmi různorodá, což je jediným shodným znakem v této skupině. Pohybuje ve škále od minima požadavků u rodin č. 1 a 4, až po rodinu č. 3, ve kterých děti se významně podílí na chodu domácnosti a pravidelně pomáhají rodičům. Míra povinností souvisí s emočním vztahem rodičů k dětem, který je v rodinách č. 1 a 4 extrémně kladný a výchova vykazuje znaky hýčkáni a rozmazlování. Matky jsou v domácnosti, o kterou se starají s velkou péčí a nemají potřebu zatěžovat děti povinnostmi, které zvládnou samy. Pokud už děti nějakou práci dostanou, rodiče je příliš nekontrolují, nebo práci udělají za děti. Naopak zaměstnaní rodiče v rodině č. 3 a 5 se středním emočním vztahem k dětem na děti přesouvají řadu přiměřených požadavků a důsledně vyžadují jejich plnění. To usnadňuje chod domácnosti a posiluje v dětech pocit sounáležitosti s rodinou.

Komponenta volnosti je v rodinách s nižší socioprofesionální orientací zastoupena dostatečně. I děti, které jsou pověřovány pravidelnými povinnostmi, mají dostatek volného času, jehož náplň si volí podle svého přání. Z šetření vyplynulo, že rodiče je výrazně neovlivňují ve výběru kroužků, využívají zájmovou činnost, která je v místě bydliště dostupná, nehledají jiné možnosti. Nenutí děti do činnosti, o kterou nemají zájem.

Výsledné výchovné styly všech respondentů v nižší socioprofesionální skupině jsou velmi rozdílné, každá rodina zastává jiný výchovný styl dle Čápova modelu 9. polí. Všechny analyzované výchovné styly jsou však pro výchovu dětí příznivé. Nejvhodnější výchovný styl uplatňuje rodina č. 5 – optimální výchovný styl. Nejvíce zastoupený styl výchovy je laskavě - liberální styl výchovy, který uplatňují dvě rodiny, č. 1 a 4. Nejméně vhodný výchovný styl uplatňuje rodina č. 2 – emočně rozporný výchovný styl. V této rodině se vyskytuje řada faktorů, které nepříznivě působí na výchovu dítěte, přesto se matka, která je ve výchově dominantní, snaží o optimální rozvoj a podporu svých dětí a zatím vyrovnává nepříznivé důsledky lhostejného postoje otce vůči dětem.

b) Podobnost výchovného stylu v rodinách si vyšším socioprofesionálním postavením:

Emoční vztah rodičů k dětem:

Rodiny s vyšším socioprofesionálním postavením se v emočním vztahu ke svým dětem od sebe nijak extrémně neliší, podobnost je tedy vysoká. Emoční vztah jsem ve všech případech označila jako kladný bez přehnaného rozmazlování a nepřiměřené podpory. Oba rodiče se vždy podílí na výchově, zásadní vliv má matka, ale tam, kde se i ženy věnují své kariéře, se rodiče z důvodu většího pracovního vytížení a realizace osobních zájmů v péči často střídají a podíl rodičů na výchově se vyrovnává (rodina č. 7, 8 a 10.) Rodina č. 8 dokonce pravidelně využívá „tetu na hlídání“.

Zájmy a způsoby trávení volného času v rodinách s vyšším socioprofesionálním postavením jsou podobné s běžnými aktivitami, které uvedli respondenti ve druhé skupině. Navíc se však respondenti z rodin s vyšším socioprofesionálním postavením významně shodli v preferování poznávacích výletů a kulturních aktivit, čímž se potvrdila podobnost v potřebě obohacovat sebe a své děti také o estetické a kognitivní prožitky. Pouze otec v rodině č. 8, ve které jsou dle matky vlivem velkého pracovního vytížení rodičů narušeny vztahy mezi partnery, netráví volný čas se svou rodinou, ale odchází za svou vlastní zábavou.

Motivace rodičů s vyšší socioprofesionálním postavením vykazuje ve všech rodinách značnou podobnost. Nejčastějším prostředkem je emoční podpora a slovní pochvala, někdy jsou děti za dobrý výkon odměňovány sladkostmi nebo drobným finančním obnosem. Zásadní je v těchto rodinách fakt, že rodiče mají ve všech případech stanovená pevná pravidla, která dodržují, což činí jejich výchovu pro děti srozumitelnou a některé rodiny se obejdou

zcela bez jejich trestání. K požadovanému chování rodiče děti motivují nejčastěji vysvětlováním nebo domluvou, rodiče spolu komunikují a domlouvají se o výchovné strategii. Tresty jsou méně časté, mají podobu zákazů. Pouze v rodině č. 6 používá matka kromě zákazů u mladších dětí také časté tělesné tresty i několikrát za týden, které mají formu naplácání na zadek a nepovažuje je za nepřiměřené. Matka si tento výchovný prostředek přinesla ze své orientační rodiny.

Výchovné řízení

Míra řízení rodičů ve zkoumaných rodinách s **vyšším socioprofesioním postavením na rozdíl od druhé kategorie vykazuje významnou podobnost**. Většina respondentů shodně pověřují děti povinnostmi, které jsou přiměřené jejich věku a schopnostem, kontrola je přiměřená, ale rodiče plnění zadaných úkolů důsledně vyžadují. Děti, které mají pevně nastavená pravidla své povinnosti plní bez větších problémů, případně stačí domluva nebo výstraha. Výjimkou je rodina č. 8, ve které dítě nemá pravidelné povinnosti v domácnosti, kromě přípravy na školu a na hodiny klavíru. Pracovně značně vytížení rodiče přicházejí domů v nepravidelnou dobu, dcera tráví čas u „tety na hlídání“, rodiče ji nepověřují žádnými dalšími úkoly.

Významnou shodu lze pozorovat také v komponentě volnosti, kdy u respondentů s vyšším socioprofesioním postavením je patrná větší snaha organizovat volný čas dětí a s větší rozvahou rozvíjet jejich individualitu a nadání. Rodiče investují do zájmové činnosti značné finanční prostředky i vlastní čas (rodina č. 7, 8, 9, 10), financují vzdělávání dětí v základní umělecké škole, nakupují nákladné hudební nástroje (rodina č. 7, 8), doprovází je na zájmové aktivity na úkor vlastního času, doprovázejí je na koncerty a soutěže (rodina č. 8), rozvíjí jejich nadání (rodina č. 10). Děti však mají méně volného času, který si organizují samy a také méně času tráví se svými kamarády.

Výsledné výchovné styly všech respondentů ve vyšší socioprofesioní skupině jsou velmi podobné. Dle Čápova modelu 9. polí jsem určila pro všechny analyzované rodiny optimální výchovný styl, rodina č. 6 pak přísný, ale laskavý výchovný styl. Oba tyto výchovné styly jsou pro výchovu dětí příznivé.

V ostatních oblastech výchovy jsem naopak žádný významný rozdíl nepozorovala. Např. ve všech rodinách obou kategorií jsou děti zodpovědné za svůj školní prospěch, samostatně se připravují na vyučování, rodiče v obou zkoumaných skupinách se každodenně učí pouze s menšími dětmi nebo s dítětem s poruchou učení v rodině č. 4.

Další kategorií, která není závislá na socioprofesionálním postavení respondentů, jsou rituály v rodině.

Rodiče obou socioprofesionálních kategorií mají snahu dětem příliš nezasahovat do volby budoucího povolání. V rodině č. 7 si již děti volí střední školu, rodiče se je snaží pouze navést správným směrem a příliš je neovlivňují. V rodině č. 10 si dcera zvolila střední školu, která se výrazně neslučovala s racionálními představami rodičů, a tito respondenti se snaží o dosažení dohody na základě přesvědčování.

Výrazný vliv socioprofesionální kategorie jsem nepozorovala ani ve formulovaných prioritách respondentů, které uvedli v rozhovorech. Vždy je jejich prioritou vychovat z dětí řádné a charakterní osobnosti, tuto potřebu uvedla většina respondentů spontánně na úplně prvním místě, dokonce před vzděláním. Všichni respondenti považují také velmi důležité budování kvalitních vztahů mezi jednotlivými členy rodiny, někteří respondenti uvedli jako prioritu zdraví a pouze ve dvou případech se zmínili o finančních potřebách.

4.4 Diskuse a vyhodnocení

V poslední kapitole shrnuji výsledky výzkumu a snažím se je propojit s teoretickými poznatky získanými studiem. **Socioprofesionální postavení rodičů má na uplatňovaný výchovný styl významný vliv.** Je to jeden z determinantů výchovy, J. Kožnar zdůrazňuje mezi faktory ovlivňující výchovu vzdělání, zaměstnání a postavení rodičů, celkový status rodiny, se kterým souvisí i životní styl jejích členů a hierarchie hodnot.⁷⁹

Také J. Čáp se vyjadřuje k problematice podmínek ovlivňujících výchovu: *Vyšší vzdělání rodičů, úroveň škol, příznivější ekonomické a kulturní podmínky v příslušné lokalitě podporují rozvinutí intelektových schopností dítěte, osvojování vědomostí i rozvinutí motivace k učení.*⁸⁰

Výzkumy prokázaly, že rodiče s vyšším vzděláním používají také rozvinutější způsob komunikace, bohatší slovní zásobu, více podporují děti v zájmové činnosti. Tam, kde mají rodiče pouze základní vzdělání, nepodporují u dětí zvědavost ani se jim příliš nevěnují. Takové prostředí pro děti bývá nepodnětné.⁸¹

Při výběru respondentů jsem se pokoušela najít kvůli větší variabilitě a možnosti srovnání také rodinu, jejíž rodiče mají pouze základní vzdělání, v mém okolí se však taková rodina nevyskytovala. Proto jsou v mém výzkumném vzorku zařazeny rodiny s nejnižším vzděláním středoškolským bez maturity.

Z analýzy rozhovorů respondentů mého výzkumu jsem získala odpověď na 4 specifické výzkumné otázky, které zkoumaly podobnost výchovných stylů ve skupině rodin s nižším i vyšším socioprofesionálním postavením. Tyto odpovědi jsou podrobně zpracovány v kapitole č. 4.3.

Podobnosti výchovných stylů se projevily především v uplatňovaných způsobech motivace dětí, ve způsobech trávení volného času, v množství povinností kladených na děti, jejich kontrole a důslednosti ze strany rodičů. **Výraznější podobnost výchovných stylů byla zjištěna především v rodině s vyšším socioprofesionálním postavením.** Všechny tyto rodiny

⁷⁹ Kožnar J. *Dospievanie*, in Laca, S. a kol., *Sociální pedagogika v kontextu teorie a praxe I.*, Brno: IMS, 2013, s. 28-30, ISBN: 978-80-87182-45-1.

⁸⁰ Čáp J. *Psychologie výchovy a vyučování*, Praha: Karolinum, 1993, s. 256, ISBN -80- 7066-534-3.

⁸¹ Čáp J. *Psychologie výchovy a vyučování*, Praha: Karolinum, 1993, s. 269-271, ISBN -80- 7066-534-3.

charakterizuje kladný emoční vztah. Děti v těchto rodinách jsou pozitivně přijímány a akceptovány, rodiče se o ně zajímají, podporují je, jsou k nim laskaví. Rádi s nimi tráví volný čas, respondenti s vyšším socioprofesionálním postavením realizují častěji intelektuální a kulturní zájmovou činnost. Motivují děti kladným hodnocením, nerozmažují je. Pokud používají tresty, děti vždy vědí proč a za co jsou trestány, protože ve většině těchto rodin jsou nastavena jasná pravidla. Výchovné řízení rodičů v této skupině je převážně střední, v jednom případě silné. U dětí je posilována samostatnost a zodpovědnost především v přípravě na školu a převažuje středně silná kontrola plnění povinností. Děti mají zájmovou činnost zvolenou tak, aby rozvíjela jejich nadání a zároveň aby je bavila. Do zájmové činnosti jsou rodiče ochotni investovat významné finanční prostředky.

V těchto rodinách bylo možno nalézt mnoho shodných znaků, směřujících k velmi podobným stylům výchovy.

Na základě analýzy jsem ve vyšší socioprofesionální skupině identifikovala u čtyřech rodin optimální výchovný styl a u jedné rodiny přísný, ale laskavý výchovný styl.

V rodinách s nižším socioprofesionálním postavením je patrná větší různorodost ve výchovných stylech, tudíž menší podobnost ve většině sledovaných oblastí. Emoční vztah rodičů k dětem v těchto rodinách variuje ve škále kladný až extrémně kladný, v jedné rodině jsem identifikovala vztah záporně kladný. Děti v těchto rodinách jsou pozitivně přijímány a akceptovány, rodiče se o ně zajímají, podporují je, jsou k nim laskaví. Rádi s nimi tráví volný čas, kromě otce rodiny č. 2, který je k dětem lhostejný. Respondenti s nižším socioprofesionálním postavením realizují běžnou zájmovou činnost s převahou sportovních aktivit a absencí kulturně poznávacích aktivit. Motivují děti kladným hodnocením, ve dvou rodinách je patrná extrémně silná podpora s rozmazlující péčí. Rodiny používají širokou škálu trestů s různou četností. V rodinách s extrémně kladným vztahem k dětem je tresty většinou pouze vyhrožováno, v rodině č. 3 s autoritativním otcem je naopak výchova přísná a důsledná. V rodině s rozporným řízením matka jednou stejný prohřešek potrestá, jindy toleruje, a chybí jí důslednost a jednotné působení obou rodičů. Rodiče shodně uvedli, že často na děti křičí, v rodině s autoritativním otcem jsou děti tělesně trestány. Efektivita výchovy je nižší, protože v rodinách č. 1, 2 a 4 nejsou nastavena jasná pravidla. Výchovné řízení rodin variuje od slabého v rodinách s extrémně kladným emočním vztahem až po silné a rozporné. U dětí je posilována samostatnost a zodpovědnost především v přípravě na školu a převažuje středně silná kontrola plnění

povinností. Děti mají zájmovou činnost zvolenou dle svých zájmů a respondenti vychází z možností v místě bydliště.

Na základě analýzy jsem identifikovala v nižší socioprofesionální skupině tyto výchovné styly: optimální výchovný styl (1 rodina), laskavě liberální (2 rodiny), přísný, ale laskavý výchovný styl (1 rodina) a emočně rozporný výchovný styl (1 rodina).

V rodině učitelky MŠ byl velmi zřetelný rozdíl mezi jejím výchovným stylem a výchovným stylem ostatních rodin v této kategorii, způsobený pravděpodobně především pedagogickým vzděláním matky a její profesionální zkušeností s výchovou a vzděláváním dětí. Optimální výchovný styl této rodiny korespondoval spíše s výchovnými styly rodičů z vyšší socioprofesionální kategorie.

Na základě výše uvedených zjištěných skutečností lze odpovědět kladně na základní výzkumnou otázku: ANO, rodiče s podobným socioprofesionálním zaměřením uplatňují podobný výchovný styl.

Výchovný styl ve skupině zkoumaných respondentů s vyšším socioprofesionálním postavením vykazuje více podobností než výchovný styl ve skupině respondentů s nižším socioprofesionálním postavením.

Rodiče v obou kategoriích se shodli na prioritách ve výchově svých dětí bez ohledu na socioprofesionální postavení. Preferují výchovu slušných a charakterních osobností, které budou schopny obstát v budoucím životě, bez ohledu na dosažené vzdělání. Vzdělání je pro rodiče také velmi důležité, shodně uvádějí, že především chtějí děti podpořit v jejich vlastní volbě.

Kromě socioprofesionálního postavení ovlivňovaly každou rodinu další faktory, které se podílely na uplatňovaném výchovném stylu. J. Kožnar uvádí mezi významné faktory např. věk a osobnostní charakteristiky členů rodiny, např. zdraví, intelekt, alkoholismus, kriminalitu členů, handicapované dítě v rodině. Dále uvádí kvalitu manželského vztahu, jenž výrazně ovlivňuje klima rodiny a vztahy mezi členy rodiny.⁸² Např. výchovný styl rodiny č. 2 zásadně ovlivňují nepříznivé vztahy mezi rodiči navzájem, kteří spolu nekomunikují. Otec, který veškerý čas tráví u televize nebo hrou na počítači, poskytuje

⁸² Kožnar J. *Dospievanie*. In Laca, S. a kol., Sociální pedagogika v kontextu teorie a praxe I. Brno: IMS, 2013, s. 28-30. ISBN 978-80-87182-45-1.

dětem negativní vzor. Matka uvedla, že rodina je v krizi a její budoucnost je nejasná. Na výchovný styl rodiny č. 5 má zásadní pozitivní vliv pedagogické vzdělání matky, totéž lze potvrdit v rodině č. 9. Rodiče přemýšlí a domlouvají se na výchovné strategii, jsou důslední, zajímají se o vzdělávací možnosti svých dětí.

Výchovu v rodině č. 5 ovlivnila těžká nemoc matky. Rodiče si váží vzájemné přítomnosti, jsou šťastní, že dočasně překonali zákeřnou nemoc a užívají si společných chvil, jejich výchova je však velmi liberální. Respondenti z rodin č. 3 a 6 odůvodnili přísnost a používání tělesných trestů mezigeneračním přenosem z rodiny orientační. Na výchovu v rodině č. 8 negativně působí velká pracovní vytíženost rodičů, která způsobuje, že se manželé ve výchovné péči střídají a společně tráví rodina jako celek minimum času. Díky přetíženosti a absenci pravidelného řádu dochází mezi nimi ke konfliktům, které zhoršují jejich vzájemný vztah, zhoršuje komunikaci a může negativně působit na dítě.

Na závěr diskuse podávám krátké pojednání o rozsáhlém národním výzkumu provedeném v Irsku, který zkoumal vztah kategorie rodiče podle věku, pohlaví, sociálního a profesního postavení s jejich uplatňovaným výchovným stylem. Mezi rodiči v Irsku byla zjištěna dominance autoritativního stylu rodičovství. Výzkum ukázal, že děti z různých socioekonomických vrstev mají zkušenosti s různými rodičovskými styly, to znamená, že se neprojeví žádné zřetelné rozdíly ve výchovném stylu v závislosti na vzdělání rodičů nebo socio-ekonomickém statusu. Autoři poukazují na skutečnost, že závěry tohoto výzkumu jsou poněkud v rozporu s dalšími výzkumy v této oblasti.

Nicméně, autoři se domnívají, že vztah mezi socio-ekonomickým statusem (SES) a rodičovskými styly je složitý a že některé aspekty rodičovství mohou být náchylnější k vlivu SES než ostatní. Nízká SES skutečně může být rizikovým faktorem pro méně než optimální rodičovství, ale nízký SES není nezbytně ani dostatečným důvodem pro špatné rodičovství.

Studie potvrzuje značný význam vlastností dítěte, jeho temperamentu, na uplatňovaný výchovný styl. Systematicky se měnil rodičovský styl v závislosti na dětském věku. Tyto souvislosti jsou velmi složité. Je zřejmé, že k rodičovství nedochází

ve vzduchoprázdnu, ale spíše se vyvíjí v rámci specifického sociálního a kulturního kontextu.⁸³

Domnívám se, že realizovaným výzkumným šetřením, provedenou analýzou a shrnutím poznatků byl splněn cíl výzkumu.

Způsob zkoumání výchovných stylů, který jsem použila pro tento výzkum, má jisté limity. Jak uvádí J Čáp, styl výchovy v rodině lze v rodině zjišťovat různými metodami: pozorováním, dotazníkem, rozhovorem a dá se zjišťovat u různých respondentů – u dětí, rodičů, prarodičů. Pro získání uceleného souboru je ideální kombinovat výše uvedené metody. Já jsem použila ve svém výzkumu pouze metodu rozhovoru, který skýtá některá rizika. Těmi jsou především věrohodnost výpovědí respondentů, objektivita výzkumníka nebo velikost výzkumného vzorku. V analýzách výpovědí respondentů jsem vycházela pouze z toho, co mi matky o svém uplatňovaném výchovném stylu samy sdělily, přičemž jsem si vědoma, že některé okolnosti mohly zatajit, jiné přikrášlit. Matky často vědí, jak by měly své děti vychovávat, ale při řešení konfliktních situací někdy selhávají a reagují impulzivně, aplikují nevhodné tresty. V rozhovorech pak mohly o těchto negativních projevech pomlčet, protože si mohly být vědomy, že nejsou správné. Proto jsem se snažila v rozhovorech zachytit i neverbální projevy komunikace, které mi umožnily lepší vhled do situace. Dalším rizikem kvalitativního výzkumu je objektivita výzkumníka. Proto jsem pracovala jen se získanými informacemi z rozhovorů a vyvarovala jsem se jakéhokoliv spekulování. Výzkumný vzorek 10 respondentů je příliš malý na to, aby mohl objektivně vypovídat o výchovných stylech rodin s různým socioprofesionálním postavením. Tato práce podává výpověď o malém vzorku rodin z mého nejbližšího okolí a poskytuje zamyšlení nad problematikou vlivu uplatňovaných výchovných stylů v rodině a např. používání tělesných trestů, která je v současné měnící se společnosti stále aktuální.

⁸³ Halpenny, M. A., Nixon, E., Watson, D. *The National children's strategy research Series: Parent's perspectives on parenting styles and disciplining children* [online]. Dublin: Office of the minister for children and youth affairs [cit. 2015-03-08], s. 70-71. Dostupné z: http://www.dcy.gov.ie/documents/publications/Parents_Perspectives_on_parenting_styles.pdf

ZÁVĚR

Tématem této diplomové práce byl **výchovný styl jako projev sebepojetí rodiny**.

Pomocí kvalitativního výzkumu jsem se pokoušela u 10 rodin zjistit, jaký je jejich nejčastěji uplatňovaný výchovný styl a porovnat, **zda existuje podobnost výchovných stylů v rodinách s podobným socioprofesioním postavením**.

V teoretické části práce jsem se zabývala tématy, které přímo souvisí se zadáním mé práce, a to rodinou, výchovou a výchovnými styly.

V první části jsem definovala rodinu, zabývala jsem se jejími typy a funkcemi, nastínila jsem změny rodiny v současné společnosti a popsala jsem charakteristiky, které určují jedinečnost, tedy sebepojetí každé rodiny. V druhé části jsem se zabývala výchovou dětí v rodině. Po definování základních pojmů jsem se věnovala podmínkám a prostředkům výchovy a zmínila jsem také nejčastější výchovné problémy, které, se kterými se rodiče potýkají. Tato kapitola se stala východiskem pro kapitolu třetí, ve které jsem se zabývala podrobněji jednotlivými teoriemi, objasňující výchovně styly v rodině, z nich zásadní pro moji práci je Čápův model devíti polí, proto jsem se mu věnovala podrobněji.

V praktické části mé práce jsem realizovala kvalitativní výzkum, pro který jsem zvolila metodu hloubkového polostrukturovaného rozhovoru s deseti respondenty. Nejprve jsem podrobně popsala metodologii výzkumu, poté jsem analyzovala rozhovory s respondenty a podle modelu devíti polí jsem na základě stanoveného emočního vztahu rodičů k dětem a výchovného řízení určila jejich výchovný styl. Nakonec jsem porovnávala výchovné styly rodin podle jejich socioprofesioním postavení a snažila jsem se najít souvislosti mezi socioprofesioním postavením rodičů a výchovným stylem.

Rodiny, které jsem pro účely výzkumu zařadila do vyšší socioprofesioním kategorie (rodiny s vyšším vzděláním a prestižnějším profesním zařazením) vykazovaly výraznější podobnost výchovných stylů než rodiny zařazené do nižší socioprofesioním kategorie (rodiny s nižším vzděláním a méně prestižním povoláním).

V rodinách s vyšším socioprofesioním postavením čtyři shodně uplatňují optimální výchovný styl, pouze jedna rodina uplatňuje přísný, ale laskavý výchovný styl. Emoční vztah rodičů k dětem je ve všech těchto rodinách kladný, výchovné řízení čtyř rodin jsem identifikovala jako střední, v jednom případě silné.

V rodinách s vyšším socioprofesioním postavením jsem pozorovala větší variabilitu výchovných stylů. Dvakrát jsem identifikovala laskavě liberální výchovný styl, jednou optimální výchovný styl, v jednu přísný, ale laskavý výchovný styl a v jednom případě dokonce i rozporný výchovný styl. Emoční vztah rodičů se pohyboval na škále kladný až extrémně kladný, v případě rodiny vykazující rozporný výchovný styl to byl emoční vztah záporně kladný. Výchovné řízení variovalo od slabého k střednímu až po rozporné.

Při zkoumání výchovných stylů jsem ve výpovědích zaznamenala mnoho dalších faktorů vedle projevů emočního vztahu a výchovného řízení, které ovlivňují výchovný styl v jednotlivých rodinách. Těmito faktory jsou především individuální charakterové vlastnosti dětí a jejich temperament, které v některých rodinách kladou na rodiče zvýšené nároky na důslednost, trpělivost, komunikaci a vzájemnou spolupráci. Dalším významným faktorem je počet dětí v rodině, věk dětí a postupně nabývané zkušenosti rodičů. Důležitý činitel ve výchově je osobnost rodičů, z nichž každý si přináší jiné vzorce chování a jiné styly výchovy ze své orientační rodiny. Významný dopad na výchovný styl rodiny má její celková ekonomická situace, která se promítá do mnoha oblastí každodenního života jejich členů. V neposlední řadě výchovu dětí ovlivňuje celkové klima v rodině, které je v každé rodině jedinečné. Utváří ho vztahy mezi rodiči, vztahy se širším příbuzenstvem, rituály v rodině, vyznávané hodnoty a mnoho dalších faktorů.

Je zřejmé, že rodičovství se nenachází ve vzduchoprázdnu, ale spíše se vyvíjí v rámci specifických sociálních a kulturní podmínek. Pokud mu chceme porozumět, musíme si uvědomit, že každá rodina bude naprosto jedinečná a originální.

Moje práce se snažila prozkoumat výchovné styly v rodinách. Během tohoto výzkumu jsem si uvědomila, jak je tato problematika složitá a především aktuální a také jak je důležité najít včas vhodnou pomoc pro rodiny, které uplatňují nevhodný výchovný styl. Můj výzkum byl pouze malou kvalitativní sondou zaměřenou na rodiče dětí, ale i v této malé skupině jsem pracovala s respondentkou, jejíž rodina se nachází v krizi, jež se začíná nepříznivě projevovat v uplatňovaném výchovném působení na děti. Tato rodina potřebuje včasnou odbornou pomoc, což je úkol pro instituce jako je např. Manželská poradna pro řešení krize mezi partnery nebo pedagogicko-psychologická poradna pro případnou pomoc s výchovou dětí.

Zajímavý by byl jistě také pohled dětí z různých socioprofesioních skupin na výchovný styl svých rodičů, případně podpořený kvantitativním šetřením. Za závažné téma hodné

zkoumání považuji také časté používání tělesných trestů v rodinách s dětmi, se kterým jsem se při svém výzkumu také setkala.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika (vybrané problémy)*. Bratislava: UK, 1994. ISBN 80-223-0817-X.
- [2] BAKOŠOVÁ, Z., LUBELCOVÁ, G., POTOČÁROVÁ, M. *Sociálna pedagogika*. Bratislava: SPN, 2005. ISBN 80-10-00485-5.
- [3] BLATNÝ, M., PLHÁKOVÁ, A. *Temperament, inteligencia, sebezpojetí*. Brno, Tišnov: Psychologický ústav Akademie věd ČR, Sdružení SCAN, 2003. ISBN 80-86620-05-0.
- [4] ČÁP, J. *Psychologie pro učitele*. 1.vyd. Praha: SPN, 1980.
- [5] ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: UK, Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-534-3.
- [6] ČÁP, J. *Rozvíjení osobnosti a způsoby výchovy*. Praha: ISV Nakladatelství, 1996. ISBN 80-85866-15-3
- [7] DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-040-86.
- [8] FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál: 2010, ISBN 978-80-7367-725
- [9] GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000, ISBN 85-931-79-6
- [10] GILLERNOVÁ, I. *Způsob výchovy v současné české rodině z pohledu dospívajících chlapců a dívek* [online]. UK FF Praha, katedra psychologie. [cit. 2015-03-08] Dostupné z: <http://cmps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/gillernova.pdf>
- [11] GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. a kol. *Psychologické aspekty změn v České společnosti*. Praha: Graga, 2011, ISBN 978-80-247-2798-1, s. 124.
- [12] HALPENNNY, M. A., NIXON, E., WATSON, D. *The Natiolal children's strategy research Series: Parent's perspectives on parenting styles and disciplining children* [online]. Dublin: Office of the minister for children and youth affairs [cit. 2015-03-08], s. 70-71. Dostupné z: http://www.dcy.gov.ie/documents/publications/Parents_Perspectives_on_parenting_styles.pdf
- [13] HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN: 80-7178-303-X.
- [14] HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002, ISBN:

- [15] HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- [16] JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007. SBN 80-7367-269-3.
- [17] JANIŠ, K., SVATOŠ, K. *Rodina a otázky s ní související*, Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. ISBN: 80-7041-842-7,
- [18] KANT, I. *O výchově*. Praha: Nákladem dědictví Komenského, 1931.
- [19] KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: UP, 2000. ISBN 80-7067-669-8
- [20] KOMENSKÝ, J. A., *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952.
- [21] KOMENSKÝ, J. A. *Velká didaktika*. Brno: Komenium, 1948.
- [22] KOTEKOVÁ, R., ŠÍMOVÁ, E., GRECKOVÁ, A. *Psychológia rodiny*. Košice, 1998. ISBN 80-967901-0-2.
- [23] KOŽNAR, J. *Dospievanie*. In Laca, S. a kol., *Sociální pedagogika v kontextu teorie a praxe I.*, Brno: IMS, 2013. ISBN: 978-80-87182-45-1.
- [24] KRAUS, B. *Sociální aspekty výchovy*, Hradec Králové, 1998, ISBN 80-7041-841-9.
- [25] KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- [26] KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- [27] LACA, S. a kol. *Sociální pedagogika v kontextu teorie a praxe I.*, Brno: IMS, 2013. ISBN: 978-80-87182-45-1.
- [28] LACA, S. *Výchova, rodina, hodnoty*. Brno: IMS, 2013. ISBN 978-80-87182-32-1.
- [29] LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Neprospívající dítě*. Ústav zdravotní výchovy v Praze, 1966.
- [30] LOCK, J. *O výchově*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- [31] MATĚJČEK, Z. *Po dobrém nebo po zlém*. Praha: SPN, 1968, vydání 1.
- [32] MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986. vydání 1.
- [33] MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada Publishing, 1997. ISBN 80-7169-587-4.

- [34] MATĚJŮ, P., VEČERNÍK, J. Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998. 1. vydání. Praha: Academia. 1998.
- [35] MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2003. ISBN:80-86429-19-9.
- [36] MERTIN, V. *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-857-9.
- [37] MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-58-X.
- [38] MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- [39] MURPHY, R. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2004. ISBN 978-80-86429-25-0.
- [40] SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- [41] TUČEK, M. Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace [online]. Sociologický ústav AVČR, 1998. [cit. 2015-03-08] Dostupné z: http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/152_98-3wptext.pdf
- [42] ZEMAN, J. Společenské postavení rodin. [online]. Národní centrum pro rodinu. [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: [//www.rodiny.cz/f/Image/fotkyNCR/Evr_akad%20pro%20dem.doc](http://www.rodiny.cz/f/Image/fotkyNCR/Evr_akad%20pro%20dem.doc)

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

např.	například
apod.	a podobně
MŠ	Mateřská škola
ZVO	Základní výzkumná otázka
SVO	Specifická výzkumná otázka
č.	číslo
Pošt.	Poštovní
Inv.	Invalidní
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
VŠ-Bc.	Vysokoškolské vzdělání, bakalářské
VŠ-Mgr.	Vysokoškolské vzdělání, magisterské
VŠ-Ing.	Vysokoškolské vzdělání technického směru
Vyšší odb.	Vyšší odborné vzdělání
ZUŠ	Základní umělecká škola
SES	Socioekonomický status

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1: Model devíti polí způsobu výchovy v rodině podle J. Čápa

Obr. č. 2: Graficko - analytický model

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1.: Přehled rodičů zařazených do výzkumného šetření.

Tabulka č. 2.: Přehled významových kategorií:

Tabulka č. 3: Přehled rodin s nižším socioprofesioním postavením a jejich výsledných výchovných stylů

Tabulka 4: Přehled rodin s vyšším socioprofesioním postavením a jejich výsledných výchovných stylů.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I.: Otázky polostrukturovaného rozhovoru

PŘÍLOHA P I: OTÁZKY POLOSTRUKTUROVANÉHO ROZHOVORU

Uved'te základní údaje o rodině:

- Údaje o rodičích: věk, nejvyšší dosažené vzdělání, pracovní pozice, kterou vykonáváte. Uved'te, zda jste manželé nebo žijete v nesezdaném svazku a jak dlouho.
- Údaje o dětech: uved'te jejich věk a krátce je charakterizujte.

SVO I. Kdo, jakou měrou a jakým způsobem se podílí na výchově dětí? (otázky zaměřené na zjištění emočního vztahu obou rodičů k dětem)

- Jakou měrou se každý z rodičů podílí na výchově? Kdo je přísnější a kdo liberálnější?
- Kdo se ještě kromě rodičů podílí na výchově a jak zásadně?
- Jak často se všichni scházíte u společného jídla?
- Jak probíhá večerní ukládání dětí ke spánku? Čemu se jednotliví členové rodiny večer věnují?
- Slavíte společně narozeniny?
- Jak trávíte víkendy a dovolenou? Jaký druh aktivit preferujete?

SVO II. Jakým způsobem rodiče motivují děti k plnění povinností? (otázky zaměřené na používání odměn a trestu, které souvisí s emočním vztahem i mírou řízení)

- Jaký druh výchovných problémů doma řešíte nejčastěji?
- Jakými metodami řešíte výchovné problémy? Používáte nějaký druh trestů? Pokud ano, dosahujete jimi žádoucího účinku?
- Používáte jako motivaci odměny? Za co děti odměňujete?
- Dostávají vaše děti nějaké dárky? Při jaké příležitosti a jaké?

SVO III. Jak rodiče podporují samostatnost dětí? (Otázky zaměřené na pravidelné povinnosti dětí a jejich kontrolu)

- Má vaše dítě nějaké zájmové kroužky, a jak si je vybírá, samo nebo mu s výběrem pomáháte?
- Má vaše dítě doma povinnosti? Které jsou pravidelné a které příležitostné?

- Kontrolujete jejich plnění? Jak reagujete při nesplnění vámi zadaných úkolů?
- Jak se vaše dítě připravuje na vyučování, pomáhá mu někdo s přípravou?
- Kam směřujete vaše děti při volbě budoucího povolání, snažíte se je ovlivnit?

SVO IV. Co je nejvyšší prioritou rodičů ve výchově svých dětí a k čemu rodina v budoucnu směřuje, jaké jsou její plány?